T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
İLE
TÜRKİYE MİLLİ KOOPERATİFLER BİRLİĞİ

İşbirliği ile

GAP BÖLGESİ KIRSAL KALKINMASINDA KOOPERATİFÇİLİK VE DİĞER ÖRGÜTLENME MODELLERİ

ATÖLYE ÇALIŞMASI
26-27 Aralık-2001

KING OTEL, Güvenlik Cad. NO:13
A.Ayrancı/ANKARA

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
İLE
TÜRKİYE MİLLİ KOOPERATİFLER BİRLİĞİ

İşbirliği ile

GAP BÖLGESİ KIRSAL KALKINMASINDA KOOPERATİFÇİLİK VE DİĞER ÖRGÜTLENME MODELLERİ

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

YER NO	16-A
DEMİRBAŞ NO	4902

ATÖLYE ÇALIŞMASI
26-27 Aralık-2001

KING OTEL, Güvenlik Cad. NO:13
A.Ayrancı/ANKARA

İÇİNDEKİLER

I. Açılış Konuşmaları

I.1. Sayın Muammer NİKSARLI'nın Konuşması
Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Başkanı

I.2. Sayın Dr. İ. H. Olcay ÜNVER'in Konuşması
T.C. Başbakanlık GAP BKİ Başkanı

II. Kooperatifçilik ve Diğer Örgütlenme Modellerine İlişkin Genel Çerçeve – Temel Bildiriler

II.1. GAP Bölgesinde Üretici Örgütlenmesi
Doç. Dr. Bahri KARLI – Harran Üniversitesi

II.2. Tarım Kesiminde Üretici Örgütlenmesi ve Kooperatifler
Prof. Dr. İ.smail Hakkı İNAN – Trakya Üniversitesi

II.3. Uluslararası Gelişmeler ve Kırsal Örgütlenme
Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ – Hacettepe Üniversitesi

III. GAP Bölgesi Kırsal Kalkınmasında Kooperatifçilik ve Diğer Örgütlenme modelleri – Atölye Çalışması

III.1. Atölye Çalışması Yöntemi

III.2. Çalışma Gruplarınca Üretilen Strateji Dökümanı

ÖNSÖZ

İdaremizce yürütülmekte olan programlarda uygulanagelen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, GAP Bölge Kalkınma Planı (2002 – 2010) dönemi ile yeni bir yaklaşıma evrilirken özellikle insan kaynaklarının gelişimi ile hedef kitlenin kalkınma faaliyetlerine etkin katılımı, önem arzedecektir.

Halen bölge nüfusunun %37'sini oluşturan ve Plan döneminde en çok kamu yatırımının gerçekleşeceği kırsal kesimin, katılımcı bir süreçle kalkınma faaliyetlerine destek olması ve işletme fonksiyonlarını kendi örgütlenmeleri içerisinde gerçekleştirilebilmeleri Proje başarısı için bir önkoşuldur.

Diğer taraftan, uluslararası ticaret sistemi ve küresel iktisadi gelişmeler gibi dışsal etkenler, kırsal üreticilerin rekabet avantajlarını ancak etkili bir örgütlenme temelinde yakalayabileceklerini göstermektedir.

T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile Türkiye Milli Kooperatifler Birliği arasında sağlanan işbirliği sonucunda "Kooperatifçilik ve Diğer örgütlenme Modelleri" konusunda, bir atölye çalışması düzenlenmiştir.

Ortaklaşa gerçekleştirilen bu çalışma ile bölgenin sosyo–ekonomik yapısı da dikkate alınarak, önemli bir stratejik doküman üretilmiş bulunmaktadır.

İşbirliğine katılan Türkiye Milli Kooperatifler Birliği yöneticilerine ve mensuplarına, atölye çalışmasına bildirileri ile katılan bilim adamlarına ve diğer tüm atölye çalışması katılımcılarına teşekkürlerimizi sunarız.

T.C. Başbakanlık
Güneydoğu Anadolu Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

I.1 TÜRKİYE MİLLİ KOOPERATİFLER BİRLİĞİ GENEL BAŞKANI SAYIN MUAMMER NİKSARLI'nın AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sayın başkanlar, Sayın katılımcılar,

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği adına sizleri saygıyla selamlıyorum. Bugün yapacağımız çalışma, bizlerin pek alışık olmadığımız bir çalışma yöntemi ile gerçekleştirilecek. Gerçekten kapanacağız, bildiğimiz her şeyi yaptığımız yanlışları, yapmamamız gerekenleri samimi bir şekilde ortaya koyacağız. Bunu ortaya koyacağız ki bilenin, bilmeyenin, bilerek veya bilmeyerek bugüne kadar bu ülkede yarattıkları kötü kooperatifçilik imajını ortadan kaldıralım. Kimler bu imajı yarattı? Yanlış yapanlar yarattı. Kimler yarattı? Kooperatifçiliği bilmeyen yöneticiler yarattı. Siyasetçilerin, kooperatifçiliğe dönük çağdaş düşüncelerinin olmaması yarattı. Peki neden? Bakınız Türkiye'de bazı kötü yöneticilerin, kötü uygulamalarıyla, kötü anılan bazı kooperatif konuları ve dalları var. Ağırlık olarak konut kooperatiflerinde yapsatçıların, niyeti farklı olanların gerçek amacı kooperatifçilik olmayanların ağırlıklı olarak da ikinci konut alanında ortaya koydukları manzara herkesi rahatsız ediyor. Ama gelin görünki tüm yönetimi kamunun elinde olan seçme, seçilme özgürlüğü bulunmayan kendine ilişkin kararları, kendi veremeyen yapılara da bu memlekette kooperatif deniliyor. Bu model, Sovyet'lerden aktarılan bir model, kötü bir model, dünyada geçerliliği olmayan bir model. KİT'lerin yanlışlığı uzun zaman sonra ortaya çıktığı gibi, bu tür kooperatiflerin de çıkacaktır. Sovyet kesiminde de kooperatifler bir nevi o ülkenin KİT'leriydi. Onları da siyasi irade, otorite yönetiyordu. Bizde de son zamanlarda iyileştirilmesine çalışılsa da aynı kötü örnek devletin vermiş olduğu, topluma sunmuş olduğu kötü örnek, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri değil mi? Şimdi düzeltilmesine çalışmıyor muyuz? Değerli arkadaşlar eğer bu ülkede kalkınmayı istiyorsak her türlü kalkınma aracından yararlanmamız lazım. Önce kooperatifleri birer kalkınma aracı olarak görmemiz lazım. Kooperatifçilik deyince kötü örnekleri özgürlüklerin gelişmediği ülkelerdeki örnekleri önümüze koyacağımıza, kooperatiflerin kalkınmada nasıl kullanıldığına ilişkin iki somut örneği göstermek daha uygun. İki örneği de burada en yetkin olarak ifade edecek bilim adamının önünde söyleyeyim. Peki kooperatifçiliğin bir kalkınma aracı olarak kullanıldığına ilişkin Amerika kırsalındaki elektrik dağıtımının %80'inin %90'ının kırsal kooperatifler elinde olduğunu niye unutuyoruz. Bu kötü bir örgütlenme tarzıysa, kötü bir modelse Amerika niye halen uygulamakta, kullanmakta devam ediyor. Peki kooperatifçilik modeli kalkınmada bir araç değilse İtalya neden elindeki kamu topraklarını kooperatiflerin kullanımına bedelsiz tahsis ediyor. Şimdi dünyada Kooperatifçilikle ilgili kooperatifçiliğin kalkınmada, gelişmede araç olarak kullanıldığına ilişkin bütün bu örnekler varken, Orta Avrupa'da, Almanya'da süt üretiminde, süt ürünlerinin dağıtımında, pazarlanmasında, Fransa'da üzüm ürünlerinde, şarapta kooperatifçiliğin payını size söyleyeyim,%70'lerin, %80'lerin bazı yerlerde %90'ların üzerinde. Şimdi önümüzde böyle bir evrensel kurum var. Hiçbir ideolojik kılıfa sığmayan, hayatın her alanında insan dayanışmasının, yardımlaşmasının gerektirdiği her alanda tek başına bir insanın yapamayacağı, birden çok insanın bir araya gelip yapması gereken her alanda uygulanacak elimizde bir model var ve Türkiye buna sırtını dönüyor. Bakınız son bir olayı söyleyeyim: Şu anda İngiltere'de Anonim Şirket haline dönüşmüş olan futbol takımlarının, bizde de Anonim Şirket olmaya başladı, küçük hissedarları (o futbol takımlarının taraftarları) hisselerini ortaya koyup kooperatif kuruyorlar ki futbol takımının yönetiminde söz sahibi olsunlar. Bu aracı, bu kooperatifleri araç olarak kullanıp yönetime katılsınlar diye. Şimdi eğer kayıt dışı ekonomi sorunlarını aşmak istiyorsak, kooperatifçilik gerekli. Gelir dağılımında en etkin araç yine kooperatif. Yani sadece şirketlerin teşvik edilmesiyle, vergi iadesiyle, doğudaki şirketlerden az

vergi alınmasıyla geliri adil dağıtamıyoruz. Yıllardır bunu gördük. Bu alanda da kooperatifler gerekli. Eğer halkımızın demokrasiyi yaşayarak öğrenmesini istiyorsak kooperatifler gerekli, GAP İdaresinin yöneticilerini kutluyorum ki Türkiye'nin başarısız olma hakkı olmayan GAP'ta, GAP Bölge kalkınmasında, Türkiye'nin yanlış yapmaya hakkı yoktur. GAP'a yatırılan paraların çok hızlı bir şekilde geri dönmesini sağlamamız gerekiyor. Yatmayan paraları da hızlı yatırmamız gerek, çünkü bir para yatırdık. Yani bu büyük parayı şu anda paramız yok, iktisadi krizden geçiyoruz, buraya para harcayamayız, ayıramayız, ayırdığın da ne olacak? Bugün param yok ne yatırdıysam yatırdım bu şekilde dursun dediğiniz zaman bundan sonra harcayacağınız paraları onarıma harcarsınız. Barajın onarımına, kanaletlerin ve kanalın onarımına harcarsınız. Onun için buraya yatırılan parayı çok hızlı bir şekilde Türkiye'nin geri döndürmeye başlaması lazım. Belki her şeyden kısacaksınız, GAP'ın gerçekleşmesi için parayı kısmayacaksınız. Bir Türk yurttaşı olarak bunu düşünüyorum. Oraya yatırılan paranın büyüklüğünü bildiğim için düşünüyorum. Aynı bu şuna benzer; kendi kaynaklarınızla bir bina yapmaya başlıyorsunuz param bitti dursun diyemezsiniz. O yaptığınız da elden gider. Ben bu bölgede kooperatifçiliğin zor olduğunu biliyorum. Ben de o bölgeye yakın bir ildenim. Çünkü kooperatifçiliğin benimsenmesi için, kooperatifçiliğin yapılabilmesi için insanların belli düzeyde bir demokrasi bilincine sahip olması lazım. İnsanların belli bir düzeyde gelir düzeyi olması lazım. Eğer gelir düzeyi sıfır noktasındaysa, eğer bilinç düzeyiniz de çok yüksek değilse dış etkilerle yönleniyorsanız, çevrenin egemen etkileriyle bu kooperatifçiliği zor yürütürsünüz. Ama gelin görün ki eğer bir bölge kalkınmasında bizler kooperatifçiliği ihmal edersek, gözardı edersek muhatap olduğumuz yabancılara bunun nedenini açıklayamayız. Şu anda gitmiş olduğumuz ülkelerde bizimle ticaret yapmak isteyen kooperatif kuruluşlarıyla karşı karşıya kalıyoruz. Biz hangi ürünümüzü onlara satarız diye mahcup oluyoruz. Çünkü ürünlerimizin pazara çıkma büyüklüğü ve sürekliliği konusunda özellikle kırsal kesim köy kalkınma kooperatiflerinde sorunlarımız var. Yani siz bir kooperatif olarak şu anda dünyanın hiçbir yeriyle zeytinyağı bağlantısı yapamazsınız. Çünkü o kadar üretiminiz var ama o kadar stoklama kabiliyetiniz yok. Çünkü ürününüzü siz bir iki ay içerisinde zeytinyağı toplayıcısına satamazsınız koruyamadığınız için bir derece asidin altındaki, zeytinyağını iki ay içerisinde iki derece aside çıkar. Ne yapıyorsunuz? Zeytinyağını üretiyorsunuz ama stoklama, koruma ve pazara çıkarma mekanizmaları elinizde olmadığı için işe yaramıyor. Ben GAP Bölgesinde hem dünyayla ilişkilerimizi kurmakta yardımcı olacağı için çünkü kooperatifler artık diğer ülkelerde bankaları olan, sermaye birikimleri olan, dünya pazarlarında belli konularda kendi ülkelerinde ve giderek uluslararası ölçekli pazarlarda payları olan birer kurum haline gelmişler. Biz belki bu aşamada bunu yapamayız ama GAP Bölgesinde hiç değilse belli ölçeklerde üretimin sürekli yapılabilmesi için insanların o bölgedeki bütün üretim kabiliyetlerini devreye sokabilmesi için, bireysel girişim, şirket girişimi, devlet girişimi, kooperatif girişimi her ne varsa elimizde, burada seferber etmemiz gerektiğine inanıyorum. Kooperatifçiliğin de hem demokrasimizin işleyişi açısından, hem sivil toplum ve örgütlü toplum olmak yolunda dünyanın ortaya koyduğu modellere sahip çıkmalıyız. Biliyorsunuz artık uluslararası platformlarda devlet temsilcilerinin ilişkilerinden önce o ülkelerin, o devletlerin, o milletlerin Sivil Toplum Örgütlerinin ilişkileri daha fazla belirleyici olmaya başladı. Bizim de uluslararası arenaya sokabileceğimiz Sivil Toplum Örgütünün olması gerekir. İkincisi Türkiye'de her şey karıştırılıyor, dernek statüsündeki kuruluşlarla, bazı meslek kuruluşlarıyla veyahut da bazı mesleklerin hak ve menfaatlerini korumaya yönelik, eğitimlerine yönelik kuruluşlarla birer ekonomik kuruluş olan kooperatifler karıştırılıyor. Kooperatifler önce ekonomik kuruluşlardır ama onun yanında da sosyal kuruluşlardır. Ama hiçbir zaman ekonominin kuralları sosyal amaca feda edilemez kooperatiflerde. Onu öyle yaptığınız zaman başarısız kooperatif olursunuz ve adınız da kötüye çıkar. Ekonominin kurallarını sosyal amaçlar için feda edemezsiniz. Ama siz birer ekonomik kuruluş olduğunuzu unutursanız, ihmal ederseniz kooperatifçi olarak da başarılı olamazsınız. Ben bu başlangıcın önce GAP için, sonra Türkiye için çok iyi bir başlangıç

olduğunu düşünüyorum. Ulusal Birliğin Genel Başkanı olarak uzun zamandır sıkıntısını çektiğim bir olay birdenbire önümüze geldi. Ben bu nedenle bu birlikteliği düşünen, bu ilişkiyi kuran ve bugün birlikte olmamızın kararlarını veren GAP İdaresi'nin bütün yöneticilerini başından sonuna kadar kutluyorum. Keşke bu yaklaşım kamunun bütün kesimlerine egemen olsa göreceksiniz biz kooperatifçilik modelini doğru kullanarak Türkiye'yi kurtaramayız ama Türkiye'de çok önemli işler yaparız. Yurtdışındaki muhataplarımız bunu bekliyor. Hele kırsal kesimde kalkınmanın tılsımı Kooperatifçiliktir, dünyada böyle olmuş, bütün bir dünya ikinci bir model ortaya koyamamış. O halde biz de bu modeli, kendi koşullarımızı, bölgemizin koşullarını dikkate alarak uygulamak durumundayız. Şunu da övünerek söyleyeyim: Şu anda Türkiye kooperatifçilerinin elindeki yasa Türkiye'deki en çağdaş, en demokratik yasalardan bir tanesidir. Hiçbir kamu yönetimi sizin kooperatiflerinize falanı seç, falanı seçme, falanı seçersen genel kurul kararını iptal ederim, tescil ettirmem diyemez, diyemiyor, diyemedi de bugüne kadar. Falanı atayacaksın, göreve getireceksin, görevden alacaksın denmiyor. Daha ne istiyoruz. Bu kadar özgür, bu kadar seçme seçilme özgürlüğü olan , kendinizle ilgili karar verme özgürlüğü olan bağımsız bir yasa ama onun da kendi içinde sorunları var, o sorunları biliyoruz. Demokratik özüne dokunmamak kaydıyla da bu yasanın düzeltilmesi gereken yanlarını düzeltmeye çalışıyoruz. Belki, uzun bir konuşma yaptım. Farkındayım ama bu kadar seçkin, bu kadar dikkatli, bu kadar bu konuya, bu konulara inanmış insanları, size samimi olarak söylüyorum birarada bulamıyoruz. Herkes birbirine nutuk çekiyor. Bu kürsüleri bir rahatlama aracı olarak kullanıyor, esiyor, gürlüyor, gidiyor iş orada kalıyor. Buradaki konuşmalar burada kalmayacağı için, buradaki konuşmaların hepsi yazıya, rapora geçeceği için, buradaki konuşmalardan gerçekten sonuçlar çıkarılıp ve bu sonuçlardan da yararlanılacağı için ben hepinizi birlikte bulmuşken, bunları söylemekten kendimi alamadım. Bu heyecanımı da hoş göreceğinizi düşünüyorum. Hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum.

I.2 GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI BAŞKANI SAYIN İ.H. OLCAY ÜNVER'in AÇILIŞ KONUŞMALARI

Değerli Konuklar,

GAP Bölgesi kırsal kalkınmasında, **kooperatifçilik ve diğer örgütlenme modelleri** atölye çalışmasına hoşgeldiniz. Deneyimlerinizle zenginleşecek atölye çalışmasının, Bölgeden katılan üreticilerin de katkılarıyla, önemli bir kaynağa dönüşeceği umudundayız.

Atölye çalışması, GAP Bölge Kalkınma Planının tamamlanmak üzere olduğu bir döneme denk düşmektedir. 2002-2010 dönemini kapsayan yeni plan, yeni seçenekler ve imkanlar sunarken, uluslararası gelişmeleri ve yaklaşımları da özenle dikkate almaktadır. Bu bağlamda, insani gelişmeyi temel alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, yeni planımızın özünü teşkil etmektedir. Bu öz, katılımla, üreticinin ve katılımın örgütlenmesiyle doğrudan ilişkilidir.

2001 yılı sonu itibariyle, toplam sulanabilir 2.1 milyon ha'lık alanın %17'si düzeyindeki 360 bin ha'lık tarımsal alanın sulamaya alınacağı tahmin edilmektedir. Bu miktarın, 226 bin ha'lık dilimini DSİ, 63 bin ha'lık kısmını KHGM karşılamayı planlarken, 71 bin ha'lık kısmının ise halk sulamaları ile sulu tarıma alınması beklenmektedir. Mevcut sulamaların %20 sinin halk sulamaları ile gerçekleştirilmiş olması, proje perspektifinin ne kadar doğru ve proje yaklaşımının ne kadar etken olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

2002 yılına kadarki ilk Bölge planı döneminde, birçok nedene bağlı olarak, proje ile "enerji" ağırlıklı bir program uygulanmış bulunmaktaydı; 2002 yılında başlayacak ikinci plan döneminde ise kalkınma ağırlıklı bir sürece ağırlık verilecek ve 2010 hedef yılında tam sulama hedefinin en az % 72 'sine ulaşılacak, başka bir deyişle, optimum kalkınma seçeneğine göre1,5 milyon ha' lık brüt alan sulamaya açılacaktır.

Yeni kalkınma süreci, şimdiye kadar yaşanan gelişmeleri ve tecrübeleri de hesaba katarak, kırsal kalkınmaya ağırlık vermekte, soruna çok yönlü yaklaşmaktadır. Hayvancılık ve su ürünleri sektörlerinde de kalkışa geçilecek, bunun sonucu olarak, optimum kalkınma seçeneğine göre kırsal kalkınma ve tarım sektörüne %54.2 oranında kamu yatırım payı ayrılacaktır. Böylece yeni plan, 2010 hedef yılında, 1998 yılının 2.4 katı kadar bir bölgesel tarımsal gelir önermektedir.

Ekonomik gelişme, toplumsal ve çevresel gelişme ile birlikte düşünüldükçe, ancak sürdürülebilir olacaktır. Bu nedenle üreticilerin ortak yönelmelerini temin edecek, sektörlerine ilişkin temel ihtiyaçlarını karşılayacak ve kapasitelerini yükseltecek geçerli örgütsel araçların tanımına ihtiyaç vardır.

Bilindiği üzere geçerlilik, amaç-araç ilişkilerinin doğru tanımlanması, başka bir deyişle, götürülecek araçların, Bölge faktör oranlarıyla uyuşması olgusu ile yakından ilgilidir. Kırsal örgütlenme sürecini, makro kararlar ve süreçler belirlediği kadar, sosyo-ekonomik yapı ile geleneksel sistemler de tayin etmektedir. Üreticinin piyasalarla ilişkisi, kullandığı teknoloji, sermaye miktarı ve yapısı ile içerisinde bulunduğu toplumsal ilişkiler sistemi, onun örgütsel talebini ve niteliğini belirlemektedir. Demek oluyor ki örgütlenme sorunu, çok yönlü faktörlerin etkisindedir ve hedef grup tercihleri de belirleyicidir.

Bölge'de gerçekleştirdiğimiz bir gözlem çalışmasına göre kırsal nüfusun büyük bir diliminin pazar için üretim şansı bulunmamakta, buna bağlı olarak öncelikle işletmesinin- örgütsel zemin de hesaba katılarak- güçlendirilmesi gerekmektedir. Ve yeterli görülen tarımsal işletmelerin bir çoğu da piyasalara karşı güçsüzdür. Dolayısıyla, örgütsel çalışmaların, her işletme grubunu kapsaması, kooperatif yanında, bir çok örgüt modelinin (sözleşmeli tarım, dernek, birlik gibi) çoklu bir yaklaşımla denenmesi ve bu araçların kullanılabilir, talep edilebilir duruma getirilmesi önem arzetmektedir.

Son tespitlere göre, Bölge' de 137 adet Köy Kalkınma Kooperatifi, 27 adet Sulama Kooperatifi, 13 adet Su Ürünleri Kooperatifi ve 30 adet Sulama Birliği faaliyet göstermektedir.

Bunlar yanında, 88 adet Tarım Kredi Kooperatifi ile 22 adet Tarım Satış Kooperatifi faaliyet halindedir. Ancak projeli köy kalkınma kooperatifi sayısı sadece 44 olup(bu miktara sulama kooperatifleri ve sulama birlikleri dahil değildir), bunun 16'sı Gaziantep'te bulunmaktadır. İlginç bir gösterge olarak, projeli köy kalkınma kooperatiflerinin sadece 19'u yani %43'ü işletmededir. Bölge'de, tedarik ve satış piyasalarında üreticilerin güçlenmesine, tutunmasına ve gelir paylarının artmasına imkan verecek örgütsel düzeyin yetersiz olduğu bilinmektedir. Araştırmalarımıza göre girdi temininde üretici örgüt payı, henüz %2 ler düzeyindedir. Bölge'de 89 olarak belirlenen tarım kredi kooperatiflerinin depo kapasitesi, Türkiye genel toplamının ancak %2.3 üne ulaşabilmiştir.

Kooperatifleşme- örgütleşme süreci, Bölge'de değişimi ve dönüşümü amaçlayan GAP için yaşamsal bir öneme sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla bu atölye çalışmasının, öngörülen dönüşümü sağlayacak önemli bir kilometre taşı olmasını diler, "Kooperatifçilik Haftası" vesilesiyle bu organizasyonun gerçekleştirilmesi için maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen **"Türkiye Milli Kooperatifler Birliği"** ne ve başta Başkan Muammer NİKSARLI olmak üzere, Leyla ÖZGEN ÖZCAN'a ve tüm diğer yönetici ve çalışanlarına teşekkürlerimi belirtir, saygılar sunarım.

II. KOOPERATİFÇİLİK VE DİĞER ÖRGÜTLENME MODELLERİNE İLİŞKİN GENEL ÇERÇEVE- TEMEL BİLDİRİLER

II.1 GAP BÖLGESİNDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ

Doç. Dr. Bahri KARLI
Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü Şanlıurfa

II.1.1.GİRİŞ

Ülkemizde tarım işletmelerinin çoğunun yeter büyüklükte olmaması ve sermaye birikimi sağlayamaması nedeni ile işletmelerde; gerekli yatırımlar yapılamamakta, tarımsal girdi kullanımı yaygınlaştırılamamakta ve modern tarım teknolojileri uygulanamamaktadır. Kırsal alanda yaşayan ve tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin; var olan üretim kaynaklarını daha etkin kullanabilmeleri, tarımsal girdileri uygun koşullarda temin edebilmeleri, modern tarım teknolojilerini uygulayabilmeleri, ürünlerini en iyi şekilde değerlendirerek pazarlayabilmeleri ve kamu hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmeleri yeterince örgütlenmeleri ile mümkündür.

Tarımsal üretimi artırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve tarım ile uğraşanların yaşam düzeylerini yükseltmenin en önemli yollarından biri, üreticilerin etkili bir biçimde örgütlenmesidir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, tarımın gelişip sanayileştiği ve üreticilerin de örgütlendiği görülür. Çünkü, tarım politikalarını oluşturmak, uygulama koşullarını belirlemek ve böylece politik mekanizmaları etkileyebilmek, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanıp verimliliği artırarak, kırsal alan kalkınmasını gerçekleştirmek örgütsel güçle yani örgütlü üreticilerle olmaktadır (1).

Ülke genelinde olduğu gibi bölgede de tarımsal kooperatifler ve diğer üretici örgütleri istenilen düzeyde gelişememişlerdir. Dolayısıyla, tarımsal girdilerin temininde ve tarımsal ürünlerin pazarlamasında aktif rol üstlenememişlerdir.

Bölgede sulama projelerinin kademeli olarak devreye girmesi ve sulu tarımın başlaması ile tarım işletmelerinin üretim teknolojileri değişmiş, tarımsal girdi talepleri artmış ve üretim artışı pazarlama sorununu beraberinde getirmiştir. Sulama yatırımlarından beklenilen sürdürülebilir ekonomik faydanın elde edilebilmesi, mevcut ve olabilecek sorunların çözümlenebilmesi ve kırsal alanda yaşayan üreticilerin refah düzeyinin yükseltilebilmesi için örgütlenme etkili bir araç olarak kullanılmalıdır.

Bu bildiride, GAP alanının sosyo-ekonomik yapısı, GAP alanındaki tarımsal amaçlı kooperatiflerin ve diğer üretici örgütlerinin mevcut durumu ve etkinliği ile üreticilerin örgütlenme konusundaki düşünceleri incelenmiştir.

II.1.2. BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), ülkemizin gerçekleştirdiği en önemli bölgesel entegre kalkınma projesidir. Proje; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Proje alanı ülke yüzölçümünün % 9,7'sini oluşturmakta ve ülke nüfusunun % 9,8'i bu bölgede yaşamaktadır. Bölge nüfusunun % 35,9'u kırsal alanda yaşamakta ve aktif nüfusun % 67,3'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir (2)

GAP bölgesinde yıllık nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Türkiye genelinde yıllık nüfus artış hızı % 1,50 (1990-1997) iken, GAP bölgesinde bu oran % 2,43'dür.Yıllık nüfus artış hızının (% 3,94) en yüksek olduğu il Adıyaman'dır. Bölgede nüfus artış hızının yüksek olması ve bu nüfusun sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edilememesi toprak üzerindeki nüfus baskısını arttırmaktadır.

Bölgede 2000 yılı itibariyle sulamaya açılan alan miktarı 350.464 ha'dır. Bu alanın % 79,7'si (279.415 ha) kamu tarafından, % 20.3'ü ise (71.049 ha) halk tarafından sulu tarıma açılmıştır. Kamu sulamalarının 216.007 ha'ı (% 77,3) DSİ ve 63.408 ha'ı (% 22,7) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından işletmeye açılmıştır (3).

GAP bölgesinde 1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre 300.431 adet tarım işletmesi vardır. Mevcut tarım işletmelerinin % 45,3'ü 1-49 da, % 37,2'si 50-199 da, % 11,8'i 200-499 da, % 2,8'i 500-999 da ve % 2,9'u 1000 da ve daha geniş büyüklüktedir. Söz konusu işletmeler toplam tarım alanının ; birinci gruptakiler % 5,9'unu, ikinci gruptakiler % 23,5'ini, üçüncü gruptakiler % 20,9'unu, dördüncü gruptakiler % 11,6'sını, son gruptakiler ise % 38,1'ini işlemektedirler (4). Bu durum, bölgede arazi dağılımında bir dengesizlik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mevcut durumda işletmelerin % 90,4'ünde bitkisel ve hayvansal üretim faaliyeti birlikte yapılmakta, % 9,6'sında ise yalnız hayvansal üretim faaliyeti yapılmaktadır.

Bölgede tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaklaşık % 40,3'ü topraksızdır. Topraksız ailelerin büyük kısmı tarım işçisi ve tarım dışı alanlarda işçi olarak çalışmaktadır. Bölgedeki verimli kullanılmayan veya atıl durumdaki hazine arazilerinin tarım reformu uygulamaları kapsamında değerlendirilerek, topraksız ve yeteri kadar toprağı olmayan çiftçilerin topraklandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

GAP'ın tamamlanması ile 1.7 milyon hektarlık bir arazi sulamaya açıldığında ekonomik ve sosyal yapıda büyük değişmeler meydana gelecektir. Meydana gelecek toplumsal gelişme, değişme ve dönüşümlerin planlanması, yöre ve ülke insanı yararına yönlendirilmesi ve hızlandırılması büyük önem kazanmaktadır. Bu değişimlere toplumun örgütlü bir yapı içerisinde hazırlandırılması da zaruret arzetmektedir (5).

Karlı (6) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre, bölgedeki tarım işletmelerinde mevcut aktif sermayenin % 93,1'ini çiftlik sermayesi (toprak sermayesi % 81,3, arazi ıslahı sermayesi % 3,5, bina sermayesi % 4,7, bitki sermayesi % 3,6) oluşturmakta, çiftlik sermayesini prodüktif hale getiren işletme sermayesi ise % 6,9 (alet-makine sermayesi % 4,4, hayvan varlığı % 1,1, döner sermaye % 1,4) düzeyinde bulunmuştur. Bölgedeki tarım işletmelerinde çiftlik sermayesi ile işletme sermayesi arasındaki bu dengesiz durumun başlıca nedeni, bölgedeki toprak kıymetlerinin yüksekliğinden ve kuru tarım işletmelerindeki gelir düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bölgedeki kredi kullanımının ve geriye dönüş oranının diğer bölgelere göre düşük olması sermaye eksikliğini gideremememekte ve verimliliği etkilemektedir (7).

Bu yapısal sorunlar işetmelerde sermaye birikimini güçleştirmekte, tarımsal girdilerin ve modern teknolojilerin kullanımını sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla sulu tarımla birlikte ortaya çıkacak olan; çiftçilerin eğitim talepleri, tarımsal girdilerin yeterli miktarda ve istenilen zamanda sağlanması ve üretim artışına paralel olarak pazarlama sorunlarının çözümlenmesi üreticilerin örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır.

II.1.3. GAP BÖLGESİNDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ

Üretici Örgütlenmesinin Amacı

Tarımda üretici örgütlenmesinin ana amacı: Bu kesimde verimliliği yükseltmek ve üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmektir. Bu nedenle, tarımda üretici örgütlenmesi ve örgütlerinin (1);

- Üreticilerin çıkarlarını koruma,
- Yenilik ve gelişmeleri izleme ve yaymada her türlü bilgi alışverişini sağlama,
- Politik baskı grubu oluşturma,
- Demokratik karar alma sürecini hızlandırma,
- Verimlilik ve kalitenin arttırılması için gereken girdileri ve teknolojileri sağlama,
- Kırsal alanın ekonomi içindeki etkinliğini arttırma,
- Tarım üreticisinin gelir ve yaşam düzeyini yükseltme gibi amaçları vardır.

Ülkemizdeki çiftçilerin sosyal ve ekonomik olaylardan etkilenmelerinin sebebi; tarımsal üretimde düşük verimlilik düzeyi, pazarlama organizasyonlarının yetersizliği ve yeterince örgütlenememe sorunudur. Bu nedenle, üreticilerin çıkarlarını koruyan, kendisine bilgi akışı sağlayan, piyasa dengelerini düzenleyen, ürününü değerlendiren ve pazarlayan üretici örgütlerine ihtiyaç vardır. Türkiye'de yaklaşık 11.500 adet tarımsal kooperatif farklı alanlarda faaliyet göstermesine ve yaklaşık 4.5 milyon ortağına hizmet sunasına rağmen, gelişmiş ülkelerdeki üretici örgütleri kadar etkili değildirler.

AB'ne üye ülkelerde, ülkelere ve ürünlere göre değişmekle beraber, başta süt, et ve hububat olmak üzere, tavuk eti, yumurta, şeker pancarı, meyve ve sebze satışları kooperatiflerce yapılmaktadır. Fransa'da sütün % 99,5'i, Danimarka'da domuz etinin % 91,0'i, İsveç'te sığır etinin % 76,3'ü, Finlandiya'da tavuk etinin % 83,0'ü, Avusturya'da şeker pancarının % 100,0'ü, Lüksemburg'da hububatın % 79,0'u, Danimarka ve Hollanda'da meyve-sebzelerin % 70,0-80,0'i kooperatifler kanalıyla pazarlanmaktadır (8). Ülkemizde ise kooperatiflerin pazarlamadaki payı % 1 ila % 10 arasındadır (9). Gelişmiş ülkelerde üreticiler kooperatifler bünyesinde örgütlenerek tarımsal girdi temininde, ürünlerin alımında, işlenmesinde ve pazarlanmasında güçlenmişler ve etkin konuma gelmişlerdir.

GAP Bölgesinde Üretici Örgütleri

GAP bölgesi üretici örgütlenmesi bakımından zayıf bir yapıya sahiptir. Bölge illerinde tarım kooperatifleri gerek birim kooperatif sayısı gerekse ortak sayısı, ziraat odaları hem sayı hem de üye açısından diğer bölgelerimize oranla fazla bir gelişme gösterememiştir. Ayrıca, çiftçi birlikleri ve dernekleri ülke genelinde olduğu gibi bölgede de teşkilatlanamamıştır. GAP bölgesindeki üretici örgütleri Ziraat Odaları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su ürünleri Kooperatifleri, Sulama Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ve Çiftçi Derneğinden oluşmaktadır.

GAP alanında yer alan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerindeki üretici örgütleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. GAP Alanındaki Üretici Örgütleri (2000)

İLLER	Ziraat Odası		Tarım Kredi Kooperatifi		Tarım Satış Kooperatifi		Tarımsal Kalkınma Kooperatifi		Sulama Kooperatifi		Su Ürünleri Kooperatifi		Sulama Birlikleri		Köylere Hizmet Götürme Birlikleri		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adıyaman	4	10,0	14	15,9	2	9,1	19	13,9	5	18,5	8	61,5	–	–	8	11,0	60	13,9
Batman	3	7,5	3	3,4	1	4,5	2	1,5	–	–	–	–	–	–	6	8,2	15	3,5
Diyarbakır	8	20,0	7	8,0	3	13,7	61	44,5	4	14,8	2	15,4	5	16,6	12	16,5	102	23,7
Gaziantep	8	20,0	25	28,4	5	22,7	32	23,4	12	44,5	1	7,7	2	6,7	9	12,3	94	21,8
Kilis	1	2,5	8	9,1	1	4,5	2	1,5	1	3,7	–	–	–	–	5	6,8	18	4,2
Mardin	5	12,5	7	8,0	3	13,7	5	3,6	–	–	–	–	2	6,7	10	13,7	32	7,4
Siirt	1	2,5	2	2,2	1	4,5	7	5,1	–	–	–	–	–	–	7	9,6	18	4,2
Şanlıurfa(*)	8	20,0	22	25,0	6	27,3	8	5,8	5	18,5	2	15,4	21	70,0	11	15,1	84	19,5
Şırnak	2	5,0	–	–	–	–	1	0,7	–	–	–	–	–	–	5	6,8	8	1,8
TOPLAM	**40**	**100,0**	**88**	**100,0**	**22**	**100,0**	**137**	**100,0**	**27**	**100,0**	**13**	**100,0**	**30**	**100,0**	**73**	**100,0**	**431**	**100,0**
GAP'taki Payı (%)	**9,3**	–	**20,4**	–	**5,1**	–	**31,8**	–	**6,3**	–	**3,0**	–	**7,0**	–	**16,9**	–	**100,0**	–

(*): Şanlıurfa ilinde bir adet önder çiftçi derneği vardır (GAP'taki payı % 0,2).

Not: GAP bölgesindeki üretici örgütleri ile ilgili tüm veriler, kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilmiş ve araştırıcı tarafından düzenlenmiştir.

GAP alanında 431 adet üretici örgütü hizmet vermektedir. Bu üretici örgütlerinin % 31,8'ini Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla Tarım Kredi Kooperatifleri (% 20,4), Köylere Hizmet Götürme Birlikleri (% 16,9), Ziraat Odaları (% 9,3), Sulama Birlikleri (% 7,0), Sulama Kooperatifleri (% 6,3), Tarım Satış Kooperatifleri (% 5,1), Su Ürünleri Kooperatifleri (% 3,0) ve Çiftçi Derneği (% 0,2) takip etmektedir.

GAP alanındaki üretici örgütlerinin % 23,7'si Diyarbakır, % 21,8'i Gaziantep, % 19,5'i Şanlıurfa, % 13,9'u Adıyaman, % 7,4'ü Mardin, % 4,2'si Siirt, % 4,2'si Kilis, % 3,5'i Batman ve % 1,8'i Şırnak ilinde bulunmaktadır. Şırnak ili üretici örgütlenmesinin en zayıf olduğu ildir.

Araştırma alanındaki Ziraat Odaları (40 adet), Tarım Kredi Kooperatifleri (88 adet), Tarım Satış Kooperatifleri (22 adet), Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri (137 adet), Sulama Kooperatifleri (27 adet), Su ürünleri Kooperatifleri (13 adet)ve Çiftçi Derneği (1 adet) toplam 258.627 üreticiye hizmet vermektedir. Elbette ki bazı üreticiler birden fazla üretici örgütüne katılmışlardır. Bölgede, 1997 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 6.128.973 kişi yaşamaktadır. Kırsal alanda yaşayan nüfus ise 2.202.464'tür. Kırsa alanda yaşayan nüfusun % 11,7'si üretici örgütlerinden herhangi bir tanesine üye olmuştur.

GAP bölgesindeki üretici örgütlerini mesleki örgütler, ekonomik örgütler ve diğer tarımsal organizasyonlar olmak üzere üç grupta incelenebilir.

Mesleki Örgütler

Ziraat Odaları

Ülke genelinde olduğu gibi bölge tarımında da başlıca mesleki örgüt ziraat odalarıdır. Çiftçilik ile uğraşanların yasal kuruluşu olan ziraat odaları il ve ilçe düzeyinde örgütlenmişlerdir. Ziraat odalarının görevleri 6964 Sayılı Kanun'un 3. maddesinde belirtildiği gibi; çiftçi kütükleri tutmak, kayıtlı üyelerine tarımsal girdi temin etmek, biçerdöver kayıt işlemleri yapmak, diğer tarımsal kuruluşlar ile ortaklaşa tarım kursları düzenlemek, tarımsal toplantılar yapmak veya bu tür toplantılara katılmak ve sosyal amaçlı çalışmalara destek olmaktır. Ayrıca, 6964 Sayılı Kanun'un 24. maddesi gereğince; ülkenin tarım politikasının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, uygulanan tarım politikasının sonuçlarını değerlendirmek ve bu konuda raporlar hazırlamaktır.

Ülkemizde il ve ilçe düzeyinde teşkilatlanmış 528 adet ziraat odası vardır. Türkiye'deki mevcut 921 ilçenin % 57,3'ünde ziraat odası kurulmuştur.

Türkiye genelinde olduğu gibi, GAP alanında da ziraat odaları teşkilatlanması sınırlı sayıda olmuştur. Bölgedeki ziraat odası sayısının % 10,0'u Adıyaman, % 7,5'i Batman, % 20,0'si Diyarbakır, % 20,0'si Gaziantep, % 2,5'i Kilis, % 12,5'i Mardin, % 2,5'i Siirt, % 20,0'si Şanlıurfa ve % 5,0'i Şırnak ilindedir. Ziraat odalarına kayıtlı üye sayısı 157.653'tür. En fazla üyeye sahip il Gaziantep'tir. Bu ili sırasıyla; Şanlıurfa, Diyarbakır, Adıyaman, Mardin, Batman, Siirt, Kilis ve Şırnak izlemektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. GAP İllerinde Ziraat Odaları ve Üye Sayıları (2000)

İLLER	Ziraat Odaları		Ziraat Odaları Üyesi	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Adıyaman	4	10,0	15.958	10,1
Batman	3	7,5	7.733	4,9
Diyarbakır	8	20,0	19.563	12,4
Gaziantep	8	20,0	53.785	34,1
Kilis	1	2,5	3.000	1,9
Mardin	5	12,5	13.593	8,6
Siirt	1	2,5	3.218	2,1
Şanlıurfa	8	20,0	40.320	25,6
Şırnak	2	5,0	483	0,3
TOPLAM	**40**	**100,0**	**157.653**	**100,0**

Ülkemizde ziraat odalarına kayıtlı çiftçi sayısı yaklaşık 3 milyondur. Bölgedeki ziraat odalarına kayıtlı çiftçi sayısı, Türkiye'deki kayıtlı çiftçi sayısının % 5,2'sidir. 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre bölgede bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetinde bulunan çiftçi sayısı 293.610'dur. Bu çiftçilerin % 53,7'si ziraat odasına kayıtlıdır.

GAP alanındaki illerde 77 ilçe olmasına rağmen, toplam ilçe sayısının % 51,9'unda (40 adet ziraat odası) ziraat odası bulunmaktadır. GAP alanındaki ilçeler ülkemizdeki ilçelerin % 8,3'üne sahip olduğu halde, kurulu oda sayısının % 7,5'ine sahip bulunmaktadır.

Ziraat odaları; üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, haklarını korumak, sorunlarını takip etmek ve çözüme kavuşturmak, çiftçilerin birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni temin etmek amacıyla kurulmuş en önemli üretici örgütüdür.

Ülke genelinde olduğu gibi, GAP alanında da ziraat odaları yeterince etkin çalışamamaktadır. Burada en önemli etken, üretici-ziraat odası bağının yeterli düzeyde sağlanamaması ve odaların finansman güçlüğü çekmesidir.

GAP alanında ziraat odalarının teşkilatlanmasının gerekliliği, kuşkusuz bölgede tarımsal yapının geliştirilmesi ve bölgenin kalkınması açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan ziraat odalarının gelir kaynaklarının yeterli olmaması, bölgedeki çiftçilerin gelir seviyesinin düşüklüğü, mevcut odaların faaliyetinin yetersizliği ve çiftçilerin istenilen bilince ulaşamaması teşkilatlanmayı olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölgede sulu tarımla birlikte daha büyük önem kazanacak tarımsal hizmetlerin çiftçilere götürülmesinde ziraat odalarının etkin çalışmalar yapmasına gereksinim artacaktır. Ziraat odalarının güçlü bir örgüt haline getirilmesi, kurucu üyeler ile yeni üyelerin katılımı ve ziraat odaları ile üyeler arasındaki koordinasyonun sağlanması ile mümkün görülmektedir.

GAP alanında sulamanın başlaması ve sulama projelerinin kademeli olarak devreye girmesi ile, bölgede yeni ziraat odaları kurulmuş ve odalara kayıtlı üye sayısında artış olmuştur. 1989 yılı itibariyle 17 oda sayısı 2,35 kat artarak 40'a, 61.214 olan üye sayısı ise 2,57 kat artarak 157.653'e ulaşmıştır.

Çiftçi Dernekleri

Şanlıurfa ilinde 1999 yılında Agro GAP Önder Çiftçi derneği kurulmuştur. Bu derneğin 2001 yılı itibariyle kayıtlı 60 üyesi vardır. Derneğin kuruluş amacı; çiftçilerin bilgi ve beceri düzeylerini yükseltmek, , işletmelerde bilinçli tarımsal girdi kullanılmasını ve yeni teknolojilerin uygulanmasını sağlamak, verimliliği arttırmak, alternatif ürün yetiştirilmesini yaygınlaştırmak ve çiftçilerin karşılıklı yardımlaşma olgusunu geliştirmek olarak özetlenebilir. Kısaca, üreticilerin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmalarını sağlamaktır.

Ekonomik Örgütler

Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatiflerinin amacı; ortaklarının her türlü tarımsal girdi ihtiyaçlarını uygun fiyatla temin etmek ve dağıtmak, ortaklarına kısa, orta ve uzun vadeli tarımsal kredileri ayni ve nakdi olarak kullandırmaktır. Ayrıca, ortaklarına el sanatları pazarlama ve destekleme kredileri açmaktır.

Türkiye'de en iyi teşkilatlanmış ve yayılmış tarımsal amaçlı kooperatif Tarım Kredi Kooperatifleridir. Tarım Kredi Kooperatifleri, ülke geneline yayılmış kooperatif birimleriyle Türk çiftçisinin 66 yıldır hizmetinde olup, ortaklarının kredi ve tarımsal girdi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Çizelge 3. GAP Alanındaki İllerde Tarım Kredi Kooperatiflerinin Mevcut Durumu (1999)

İLLER	Kooperatif Sayısı		Ortak Sayısı		Çalışma Alanına Giren Köy Sayısı	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Adıyaman	14	15,9	10.411	20,1	282	12,3
Batman	3	3,4	1.238	2,4	70	3,1
Diyarbakır	7	8,0	4.961	9,6	331	14,4
Gaziantep	25	28,4	13.312	25,7	459	20,0
Kilis	8	9,1	2.933	5,6	137	5,9
Mardin	7	8,0	4.550	8,8	138	6,0
Siirt	2	2,2	958	1,8	68	3,0
Şanlıurfa	22	25,0	13.446	26,0	810	35,3
Şırnak	–	–	–	–	–	–
Toplam	**88**	**100,0**	**51.809**	**100,0**	**2.295**	**100,0**
Türkiye	**2.546**	**–**	**1.533.711**	**–**	**36.231**	**–**
GAP'ın Payı (%)	**3,4**	**–**	**3,4**	**–**	**6,3**	**–**

GAP alanındaki tarım kredi kooperatifleri, Gaziantep ve Malatya Bölge Birliği Müdürlükleri faaliyet alanı içinde yer almaktadır. Adıyaman, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerindeki kooperatifler Gaziantep Bölge Birliği Müdürlüğüne; Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şırnak illerindeki kooperatifler ise Malatya Bölge Birliği Müdürlüğüne bağlıdır. Şırnak ilinde Tarım Kredi Kooperatifi bulunmamaktadır.

GAP alanındaki illerde 88 adet Tarım Kredi Kooperatifi vardır. Bu kooperatiflere ortak olan çiftçi sayısı ise 51.809 kişidir. Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı 588 kişidir. Kooperatiflere ortak olan üreticilerin % 26,0'sı Şanlıurfa'da, % 25,7'si Gaziantep'te, % 20,1'i Adıyaman'da, % 9,6'sı Diyarbakır'da, % 8,8'i Mardin'de, % 5,6'sı Kilis'te, % 2,4'ü Batman ve % 1,8'i Siirt'tedir (Çizelge 3).

Bölgedeki 88 adet Tarım Kredi Kooperatiflerinin çalışma alanına giren köy sayısı 2.295'tir. Bu köylerin 810'u Şanlıurfa'da, 459'u Gaziantep'te, 331'i Diyarbakır'da, 282'si Adıyaman'da, 138'i Mardin'de, 137'si Kilis'te, 70'i Batman'da ve 68'i Siirt'te bulunmaktadır.

Ülkemizdeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin % 3,4'ü, ortak sayısının % 3,4'ü, çalışma alanına giren köy sayısının ise % 6,3'ü GAP alanında bulunmaktadır.

GAP Alanında Tarım Kredi Kooperatiflerinin Teşkilatlanma Etkinliği

Tarım Kredi Kooperatifleri, öncelikle ortaklarına istenilen hizmeti verebilmeleri için kurumsal olarak teşkilatlanmalarını tamamlamaları gerekir. Kooperatiflerde hizmet birimlerinin; nitelikli ve yeterli personele, ihtiyaçlarını giderebilecek büyüklükte depo kapasitesine ve ekonomik açıdan güçlü bir sermayeye sahip olmaları, ortaklara verilecek hizmeti etkileyen en önemli unsurlardır. Bu unsurlar tamam olduğu sürece kooperatiflerin başarısı artacak ve daha fazla üretici kooperatiflere ortak olmaya çalışacaktır.

Bölgede bulunan 88 Tarım Kredi Kooperatifinin çalışma alanına giren köy sayısı 2.295'tir. Kooperatif başına düşen köy sayısı 26,1'dir. İller itibariyle kooperatif başına düşen köy sayısı Adıyaman'da 20,1, Batman'da 23,3, Diyarbakır'da 47,3, Gaziantep'te 18,4, Kilis'te 17,1, Mardin'de 19,7, Siirt'te 34,0 ve Şanlıurfa'da 36,8'dir. Türkiye genelinde ise 14,2'dir.

GAP alanındaki illerde 1999 yılı itibariyle kooperatif başına düşen ortak sayısı 588,7'dir. Türkiye genelinde ise 602,4'tür. Kooperatif başına düşen ortak sayısının en fazla olduğu il 743,6 kişi ile Adıyaman, en az olduğu il ise 366,6 kişi ile Kilis'tir.

Bölge illerindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinde çalışan personel sayısı toplamı 226'dır. Bu rakam Türkiye genelinde çalışan personel sayısının % 3,5'idir. Bölgede kooperatif başına düşen personel 2,6'dır. Ülke genelinde ise 2,5'tir. İller itibariyle bakıldığında, kooperatif başına düşen personel sayısı; Adıyaman'da 3,1, Batman'da 2,0, Diyarbakır'da 4,0, Gaziantep'te 2,7, Kilis'te 2,1, Mardin'de 1,6, Siirt'te 1,5 ve Şanlıurfa'da 2,3'tür.

Türkiye genelinde olduğu gibi, bölgedeki kooperatiflerde de personel dağılımının dengesiz ve yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle teknik personelde yetersizlik daha fazladır. Yetersiz personel ile ortaklara etkin hizmet sunulması mümkün görülmemektedir. Nitekim, Kilis'te bir personele 172,5 ortak düşmektedir. Bu rakam GAP alanında 229,2 ve Türkiye genelinde 240,2'dir.

Kooperatifler çalışmalarında başarılı olabilmeleri, ortaklarına daha fazla hizmet götürebilmeleri ve arzu edilen hizmetin sunulabilmesi için, kooperatif hizmet binalarının yeterli olmasına ve yeterli sayıda ve yeterli miktarda depolama kapasitesine sahip depoların bulunmasına bağlıdır. Bölgedeki 88 Tarım Kredi Kooperatifinin 60 adet hizmet binası ve 70 adet lojmanı bulunmaktadır. Diğer taraftan, bölgedeki kooperatiflerde 67 adet depo mevcut olup, mevcut depoların depolama kapasitesi 22.580 tondur. Siirt ilindeki Tarım Kredi

Kooperatiflerinin deposu yoktur. GAP alanındaki illerde kooperatif başına düşen depo kapasitesi 256,6 ton iken, Türkiye genelinde 359,5 tondur.

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının 1999 yılı itibariyle taahhüt ettikleri toplam sermaye 1.527.242 milyon TL, ödedikleri sermaye ise 944.234 milyon TL'dir. Ödenen sermayenin taahhüt edilen sermayeye oranı % 61,8'dir. Kooperatiflerde, kooperatif başına taahhüt edilen sermaye miktarı ortalama 17.355 milyon TL, ödenen miktar ise ortalama 10.730 milyon TL'dir. Ortak başına taahhüt edilen sermaye miktarı ortalama 29,5 milyon TL, ödenen sermaye miktarı ortalama 18,2 milyon TL'dir. Ortak başına taahhüt edilen sermaye miktarı ortalama 23,4 milyon TL ile en düşük Kilis ilinde ve en yüksek 47,8 milyon TL ile Diyarbakır ilindedir. Ortak başına ödenen sermaye miktarı ortalama 15,3 milyon TL ile Kilis ilinde, en yüksek 30,7 milyon TL ile Diyarbakır ilinde gerçekleşmiştir. GAP illerindeki Tarım Kredi Kooperatifleri ortakları taahhüt ettikleri sermayenin % 61,7'sini ödemişlerdir.

GAP Alanındaki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Finansman Etkinliği

Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarına tarım işletmesinin büyüklüğüne ve ürettiği ürünün çeşidine göre kısa ve orta vadeli tarımsal krediler vermektedir. Kısa vadeli tarımsal krediler; genel amaçlı, tohumluk, kimyevi gübre, tarımsal mücadele ilacı ve hayvan yemi kredileridir. Orta vadeli tarımsal krediler ise; alet makine, hayvancılık ve diğer donanım kredileridir. Üreticilere verilen krediler ayni ve nakdi kredi şeklindedir.

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin 1999 yılı itibariyle ortaklarına açtığı nakdi ve ayni kredi miktarı toplamı 39.008.715 milyon TL'sıdır. Bölgede, kooperatif başına açılan ortalama kredi miktarı 443.280 milyon TL'sıdır. Kooperatif başına açılan kredi miktarı Siirt ilinde en yüksek (783.273 milyon TL), Mardin ilinde ise en düşüktür (95.024 milyon TL). Yine aynı yıl itibariyle, bölge illerinde kooperatif ortağı başına açılan ortalama kredi miktarı 752,9 milyon TL'sıdır. Kooperatif başına açılan ortalama kredi miktarında olduğu gibi, ortak başına açılan ortalama kredi miktarında de en yüksek il Siirt, en düşük il ise Mardin'dir.

GAP alanındaki Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına açtıkları kredi miktarı içinde vadesi geldiği halde tahsil edemedikleri kredi miktarı toplamı 20.014.844 milyon TL'sıdır. Vadesi geldiği halde tahsil edilemeyen kredi miktarının toplam açılan kredi miktarına oranı % 51,3'tür. Yani açılan kredinin yarısı tahsil edilememiştir. Bu oran % 64,5 ile Şanlıurfa ilinde en yüksektir. Bölge illerinde kredinin geriye dönüş oranı son derece düşüktür. Bu durum, kooperatiflerin çalışmalarını olumsuz etkilemekte ve ortaklara verilecek hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

GAP Alanındaki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Tarımsal Girdi Temin Etme Etkinliği

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklara yönelik başarısını ortaya koyan kriterlerden birisi de ortaklarına yönelik etkinliktir. GAP alanındaki illerde 1999 yılı itibariyle Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarına toplam 60.628.727 kg kimyevi gübre, 196.189 kg tarımsal mücadele ilacı, 1.625.683 kg tohumluk, 4.886.065 kg hayvan yemi ve 1.973 adet tarım alet makinesi temin etmiştir. Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Türkiye'deki payı; kimyevi gübrede % 4,1, tarımsal mücadele ilacında % 1,9, tohumlukta % 3,5, hayvan yeminde % 1,2 ve tarım alet makinede % 0,2'dir. GAP alanında ortak başına ortalama 1.170,2 kg kimyevi gübre, 3,8 kg tarımsal mücadele ilacı, 31,4 kg tohumluk ve 94,3 kg hayvan yemi düşerken, Türkiye genelinde

ise 964,5 kg kimyevi gübre, 6,8 kg tarımsal mücadele ilacı, 30,0 kg tohumluk ve 265,8 kg hayvan yemi düşmektedir.

Bölgedeki Tarım Kredi Kooperatiflerinde ortak başına düşen kimyevi gübre ve tohumluk miktarı ile Türkiye genelindeki ortak başına düşen miktarlar birbirine yakındır. Farklılık tarımsal mücadele ilacı ve hayvan yemindedir. Bu farklılığın olması doğal sayılabilir. Çünkü, tarımsal mücadele ilacı kullanımı o yıl ki hastalıklara ve zararlılara, hayvan yemi kullanımı ise ortakların hayvan sayısına bağlıdır.

Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım Satış Kooperatiflerinin esas amacı; faaliyet konusuna giren tarım ürünlerini üreticilerden satın almak, işlemek, standart hale getirmek ve ambalajlayarak iç ve dış pazarlarda pazarlamak, üreticilerin tarımsal girdilerini karşılamak ve görev verilmesi durumunda devlet adına üreticilerden alım yapmak ve dış alım yapmaktır.

GAP alanındaki illerde 4 Tarım Satış Kooperatifleri Birliği faaliyet göstermektedir. Bunlar; Güneydoğubirlik, Çukobirlik, Karadenizbirlik ve GAP Birlik'tir.

Güneydoğubirlik

Güneydoğubirlik (Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) 1968 yılında kurulmuş ve merkezi Gaziantep'tedir. Çalışma alanına; Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Hatay, İçel, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illeri girmektedir. Birliğin faaliyet konusu ürünler; üzüm, baklagiller, kırmızı biber, zeytin yağı ve antepfıstığıdır.

Güneydoğubirlik'in GAP alanındaki illerde 9 adet kooperatifi bulunmaktadır. Kooperatiflerin bulundukları yerler ve ortak sayıları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. GAP Alanında Güneydoğu birlik'e Bağlı Kooperatifler ve Ortak Sayıları (31.12.1999)

Kooperatifler		Ortak Sayısı (Kişi)	GAP'taki Payı (%)
İli	İlçesi		
Adıyaman	Besni	1.120	6,5
Gaziantep	Merkez	3.833	22,2
Gaziantep	İslahiye	1.560	9,0
Gaziantep	Nizip	5.669	32,8
Kilis	Merkez	2.484	14,4
Mardin	Kızıltepe	509	2,9
Siirt	Merkez	67	0,4
Şanlıurfa	Merkez	1.402	8,2
Şanlıurfa	Birecik	629	3,6
GAP Toplamı	**9**	**17.273**	**100,0**
Güneydoğubirlik	**14**	**21.572**	**–**
GAP'ın Payı (%)	**64,3**	**80,1**	**–**

Güneydoğubirlik Türkiye genelinde 14 adet kooperatifiyle faaliyetini sürdürmekte ve toplam ortak sayısı 21.572'dir. GAP alanındaki kooperatiflerin payı % 64,3, ortakların payı ise % 80,1'dir. GAP alanındaki Güneydoğubirlik'e bağlı kooperatiflerdeki toplam 17.273 ortağın; % 64,0'ü Gaziantep'te, % 14,4'ü Kilis'te, % 11,8'i Şanlıurfa'da, % 6,5'i Adıyaman'da, % 2,9'u Mardin'de, % 0,4'ü ise Siirt'tedir (Çizelge 4).

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin amaçları arasında ortaklarına tarımsal girdi temin etme olmasına rağmen, son yıllarda tarımsal girdi dağıtımı yapılmamıştır. Tarımsal girdi dağıtımının yapılamamasında, kooperatiflerin karşılaştığı finansal güçlükler ve ortak borçlarının tahsilindeki gecikmeler rol oynamıştır.

Güneydoğubirlik 1999 / 2000 kampanya döneminde ortaklarından 5.722.730 kg kırmızı mercimek, 976.104 kg kırmızı biber, 1.062.275 kg antepfıstığı ve 85.382 kg naturel zeytinyağı satın almıştır.

Çukobirlik

Çukobirlik (Çukurova Pamuk, Yerfıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) 1940 yılında kurulmuş ve merkezi Adana'dadır. Çalışma alanına Adana, Antalya, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, İçel, Hatay, Kahramanmaraş, Mardin, Elazığ ve Şanlıurfa illeri girmektedir. Birliğin faaliyet konusu ürünler; pamuk, yerfıstığı ve soya fasulyesidir.

Çukobirlik Türkiye genelinde 40 adet kooperatif ile faaliyetini sürdürmektedir. Bu kooperatiflere toplam 63.001 çiftçi ortaktır. GAP alanındaki illerde Çukobirlik'e bağlı kooperatif sayısı 11 ve bu kooperatiflere üye üretici sayısı ise 16.324'tür. Türkiye genelindeki Çukobirlik'e bağlı kooperatiflerin % 27,5'i ve ortak sayısının % 25,9'u GAP alanında bulunmaktadır (Çizelge).

GAP alanında Çukobirlik'e bağlı kooperatiflere ortak üretici sayısı 16.324'tür. Kooperatiflere ortak 16.324 üreticinin; % 45,9'u Şanlıurfa, % 20,5'i Mardin, % 11,6'sı Diyarbakır, % 10,0'u Gaziantep, % 7,9'u Adıyaman, % 4,1'i ise Batman ilindedir (Çizelge 5).

Çukobirlik'e bağlı kooperatiflerdeki ortak sayısının yaklaşık yarısı Şanlıurfa ilindeki kooperatif ortaklarıdır. Bunun nedeni, bölgedeki kooperatiflerin kütlü pamuk alımı yapmaları ve pamuk üretimin en fazla olduğu il ise Şanlıurfa olması gösterilebilir.

Çukobirlik ortaklarına nakdi yardım (nakdi kredi) yapmakta ve tohumluk, kimyevi gübre, tarımsal mücadele ilacı dağıtmaktadır. Birlik 1998 / 1999 faaliyet döneminde GAP alanındaki kooperatifler aracılığı ile üreticilere 655.674 milyon TL nakdi yardımda bulunmuştur. Ortak başına yapılan ortalama yardım miktarı kooperatiflere göre 2.070.000 TL ile 122.510.000 TL arasında değişmektedir. GAP ortalaması olarak bu değer 40.166.000 TL'dir.

Bölgedeki Çukobirlik'e bağlı Tarım Satış Kooperatifleri 1998 / 1999 faaliyet döneminde ortaklarına 465.535 kg tohumluk çiğit, 8.615.950 kg kimyevi gübre ve 10.091 kg tarımsal mücadele ilacı dağıtmıştır. Ortak başına düşen ortalama tohumluk çiğit miktarı 28,5 kg, kimyevi gübre miktarı 527,8 kg, tarımsal mücadele ilacı miktarı ise 0,6 kg'dır.

Çizelge 5. GAP Alanında Çukobirlik'e Bağlı Kooperatifler ve Ortak Sayıları (31.12.1999)

Kooperatifler		Ortak Sayısı (Kişi)	GAP'taki Payı (%)
İli	İlçesi		
Adıyaman	Merkez	1.293	7,9
Batman	Merkez	669	4,1
Diyarbakır	Merkez	1.149	7,0
Diyarbakır	Bismil	753	4,6
Gaziantep	Araban	586	3,6
Gaziantep	Nizip	1.039	6,4
Mardin	Kızıltepe	1.932	11,8
Mardin	Nusaybin	1.423	8,7
Şanlıurfa	Merkez	3.753	23,0
Şanlıurfa	Akçakale	1.269	7,8
Şanlıurfa	Suruç	2.458	15,1
GAP Toplamı	**11**	**16.324**	**100,0**
Çukobirlik	**40**	**63.001**	–
GAP'ın Payı (%)	**27,5**	**25,9**	–

Çukobirlik bölgedeki kooperatifleri aracılığı ile 1999 yılında 63.245.290 kg kütlü pamuk alımını gerçekleştirmiştir Bu miktarın; % 43,3'ü Şanlıurfa, % 16,0'sı Mardin, % 15,1'i Diyarbakır, % 10,1'i Adıyaman, % 8,4'ü Gaziantep ve % 7,1'i Batman ilindeki kooperatiflerce alınmıştır.

GAP Birlik

GAP Birlik 2000 yılında kurulmuş ve kuruluş işlemlerini tamamlamış, ancak kooperatifçilik faaliyetlerini henüz yapamayan Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'dir. GAP Birlik'in merkezi Şanlıurfa'dır.

Karadenizbirlik

Karadenizbirlik'in GAP alanında Diyarbakır Merkez İlçede 1 adet kooperatifi bulunmaktadır. Yağlık ayçiçeği alımı yapan bu kooperatifin 2.542 ortağı vardır.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, 1163 sayılı yasaya göre kurulan, bir tek konuda faaliyet göstermek yerine çok amaçlı bir faaliyet göstererek, ortaklarının girdi ihtiyaçlarını karşılayan ve ürünlerini değerlendirerek pazarlanmasını sağlayan kooperatiflerdir. Bu kooperatifler, 1163 sayılı yasaya göre kurulan ve işleyen kooperatifler içinde en önemli kooperatiflerdir. Bu amaçla, tarımın gelişmesine, çeşitli konularda tesisler kurarak sanayileşmeye ve istihdamın artmasına katkıda bulunmuşlardır. Ülkemizde 1999 yılı sonu itibariyle, 562.048 ortak sayısı ve 5.822 adet kooperatif sayısı ile belli bir güce ulaşmıştır.

Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin amacı; ortaklarının her türlü bitkisel, hayvancılık, ormancılık konularındaki üretimini geliştirmek ve ihtiyaçlar ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortakların ekonomik gücünü artırmak için tabii kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbirler almaktır.

GAP alanında tarımsal kalkınma kooperatifleri dokuz ilde de genelde aynı konularda faaliyet göstermektedir. Bu kooperatifler; süt inekçiliği, besicilik, tavukçuluk, el sanatları ve tarım ürünlerinin işlenmesi konularında faaliyet göstermektedir. Bölgede kooperatif sayısı bakımından ilk sırayı, ortak sayısı bakımından ise üçüncü sırayı alan tarımsal kalkınma kooperatifleri, 137 adet kooperatifi ile 11.495 ortağına hizmet vermektedir. Tarımsal kalkınma kooperatifleri Diyarbakır, Gaziantep ve Adıyaman illerinde daha fazla gelişme imkanı bulmuştur. Bölgedeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin % 81,8'i ve ortaklarının % 83,8'i bu üç ilde bulunmaktadır. Diğer illerde hem kooperatif sayısı hem de ortak sayısı bakımından fazla bir gelişme gösterememiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. GAP Alanında Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Mevcut Durumu (1999)

İLLER	Kooperatif Sayısı		Ortak Sayısı	
	Sayı	Oran (%)	Kişi	Oran (%)
Adıyaman	19	13,9	1.735	15,1
Batman	2	1,5	257	2,2
Diyarbakır	61	44,5	6.273	54,6
Gaziantep	32	23,4	1.618	14,1
Kilis	2	1,5	93	0,8
Mardin	5	3,6	373	3,2
Siirt	7	5,1	638	5,6
Şanlıurfa	8	5,8	408	3,5
Şırnak	1	0,7	100	0,9
GAP Toplamı	**137**	**100,0**	**11.495**	**100,0**
TÜRKİYE	**5.822**	–	**562.048**	–
GAP'ın Payı (%)	**2,35**	–	**2,04**	–

Sulama Kooperatifleri

Ülkemizde sulama kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre kurulmakta ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Sulama kooperatifleri 1963 yılından itibaren "Toprak – Su Kooperatifleri" adı altında kurulmaya başlamış ve 1990'dan sonra Toprak – Su Kooperatiflerinin adı "Sulama Kooperatifleri" olarak değiştirilmiştir. Sulama kooperatiflerinin asıl amacı; devlet tarafından inşa edilmiş veya edilecek sulama tesislerinden alınabilecek veya diğer yollarla tarım alanlarından çıkarılacak olan suyun tarımda kullanılması ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi geliştirme yatırımları, sulama ve drenaj kanalları gibi sulama tesislerini kurmak veya kurulmuş tesisleri işletmek, işlettirmek, bakım ve onarımlarını yapmaktır.

Bölgede sulama tesislerinin işletilmesinde faaliyet gösteren 27 adet sulama kooperatifi ve 1.152 ortağı bulunmaktadır. Bu kooperatifler Gaziantep (12 adet), Adıyaman (5 adet), Şanlıurfa (5 adet), Diyarbakır (4 adet) ve Kilis (1 adet) illerindedir. Sulama kooperatiflerine ortak üreticilerin 149 kişisi Adıyaman, 205 kişisi Diyarbakır, 705 kişisi Gaziantep, 15 kişisi Kilis ve 30 kişisi Şanlıurfa ilinde bulunmaktadır. Ülkemizdeki sulama kooperatiflerinin (2.281 adet) % 1,18'i ve ortak sayısının (153.542 kişi) % 0,75'i GAP alanında bulunmaktadır.

Su Ürünleri Kooperatifleri

Türkiye'de üretici tabanına dayanan ve üreticilerin önderliğinde yönlendirilen çok amaçlı kooperatiflerden birisi de su ürünleri kooperatifleridir. Ülkemizde, 1999 yılı itibariyle 369 adet su ürünleri kooperatifi ve 16.638 ortağı bulunmaktadır. Bölgede, Atatürk Baraj gölü

ve diğer su havzalarında, su ürünleri avlak bölgelerinde su ürünleri üretimini düzenlemek, elde edilen su ürünlerini değerlendirmek ve pazarlamak amacıyla 13 adet su ürünleri kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatifler 319 ortağına hizmet vermektedir.

GAP alanındaki su ürünleri kooperatiflerinin 8 adedi (163 ortak) Adıyaman, 2 adedi Diyarbakır (100 ortak), 2 adedi Şanlıurfa (30 ortak) ve 1 adedi Gaziantep (26 ortak) ilinde bulunmaktadır. Ülkemizdeki su ürünleri kooperatiflerinin % 3,5'i ve ortak sayısının % 1,9'u GAP alanında bulunmaktadır.

Diğer Tarımsal Organizasyonlar

Sulama Birlikleri

Ülkemizde Devlet Su İşlerine (DSİ) ait sulama tesislerinin işletme, bakım ve onarım hizmetlerinin devredilmesinde üzerinde en çok durulan işletmecilik şekillerinden birisi de sulama birlikleridir. Sulama birlikleri, sulama hizmetlerinin birden fazla köy veya beldeye gitmesi durumunda tesislerin işletilmesi, bakım ve onarımlarının sağlanması amacı ile 1580 Sayılı Belediye Kanunu (Md. 133-148), 442 Sayılı Köy Kanunu (Md. 47-48) ve 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu (Md. 56) ile İçişleri Bakanlığı Tip Birlik Tüzüğü'ne göre kurulmaktadır. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'nun 11.01.1991 gün ve 2990 / 98 Sayılı kararı ile tip tüzük bağlayıcı olmaktan çıkmış, yol gösterici bir hüviyet kazanmıştır. Birden fazla köy veya belediye arazisini sulayabilen tesisler, oluşturulan sulama birliklerine devredilmekte ve işletmeleri sağlanmaktadır.

Sulama birliklerinde; birlik meclisi, birlik başkanı ve birlik encümeni birliğin yönetim organlarını oluşturmaktadır. Yönetim organları, birliğin kurulması ve Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra en geç bir ay içersinde oluşturulmaktadır.

Sulama tesislerinin işletilmesi, su dağıtım elemanları tarafından yürütülmektedir. Sulama mevsiminden önce, sulama birliği faaliyet alanındaki sulamadan faydalanacak üreticilerin listeleri çıkarılmakta ve su dağıtım planlaması yapılmaktadır. Birlikler, bu hizmetlerin yürütülmesi karşılığında, kullanıcılardan her yıl birlik bütçesinde belirlenen ücret tarifesine göre ücret talep etmektedir.

Sulama birlikleri mevcut yapıları ile gerçek bir üretici örgütü olarak tanımlanamamasına rağmen, faaliyetlerini başarıyla yürütmektedirler. Bu başarının artması için birliklerin, üreticinin kendi öz yönetimi ve denetimiyle oluşturulan demokratik yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Yapılan çalışmalarda, sulama randımanının DSİ'ce işletilen sulama tesislerinde % 29, sulama birlikleri tarafından işletilen sulama tesislerinde ise % 43; fayda / masraf oranı DSİ tarafından işletilen sulama tesislerinde 2,65, sulama birlikleri tarafından işletilen sulama tesislerinde ise 4,83 olarak bulunmuştur. Bu durum sulama birliklerinin başarılı hizmetler yaptığını göstermektedir.

GAP alanında 30 adet sulama birliği mevcut olup, bu birliklerin 21 adedi Şanlıurfa'da, 5 adedi Diyarbakır'da, 2 adedi Gaziantep'te ve 2 adedi Mardin ilindedir.

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

Ülkemiz tarımında 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren görülmeye başlayan bir örgütlenme biçimidir. Tamamen üreticilerin yapması gerekenlerin devletin yöneticilerinin yapması şeklinde değerlendirebileceğimiz bu birlikler maalesef gerçek anlamda kooperatifçilik yapmamaktadır. Bu birlikler kuruldukları bölgeye göre illerde mülki idare amiri olan Vali'nin, ilçelerde ise Kaymakam'ın yönetimindedir.

Köylere hizmet götürme birlikleri üç farklı yasaya dayandırılarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmaktadır. Birliklerin kuruluş amaçları şu şekilde belirtilmiştir. Birlikler, üye köylere kanunlarla verilen hizmetlerin yerine getirilmesinde yardımcı olur ve gerektiğinde hizmetleri bizzat yapar. İlçe ve köy halkının yararına olan ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel, sınai tesis ve hizmetleri yaptığı gibi ilçenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlayacak, ürünleri değerlendirecek her türlü sanayi ve ticari kuruluşları kurar, işletir veya kuranlara yardımcı olur, ortak olur. Köylülerce üretilen bitkisel ve hayvansal nitelikli her türlü ürünün değerlendirilmesi, pazarlanması faaliyetlerini yürütür, bu konularda diğer kuruluşlarla işbirliği yapar. İlçe ve köylerdeki yol, su, okul, lojman, cami, sağlık tesisi, köy konağı, kanalizasyon ve bunlara benzer her türlü hizmet ve yatırımları yapar veya yapanlara yardımcı olur. İlçedeki kamu kurum ve kuruluşlarının, spor kuruluş ve faaliyetlerine yardım eder. İlçedeki resmi kuruluşlara ait binaları yapar, yaptırır, yapanlara yardım eder, müteahhitliğini veya taşeronluğunu yapar. Bu hizmetleri yapmak için personel istihdam eder, her türlü araç, gereç alır ve organizasyonlar kurar. Üye köyler birliğinin amacı kapsamına giren ve birlik tarafından yapılması kararlaştırılan hizmetlerin yapılması için yardımcı olurlar, bu konuda yasalarla verilen görev ve yetkileri birliğe devrederler.

Köylere hizmet götürme birlikleri ilk bakışta çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatiflerine benzemeleri ve üreticiler yararına çalışmalar yapmalarına karşın, bu örgütlerde üreticilerin ortaklığı veya üyeliği olmayıp mahalli idari birimlerinin üyeliği söz konusudur. Bu nedenle, üreticilerin bir araya gelerek oluşturdukları kooperatiflere benzer bir örgütlenme modeli olarak ifade etmek oldukça güçtür.

Ülkemizde, 1997 yılı itibariyle 368 adet köylere hizmet götürme birliği vardır. GAP alanında 2000 yılı itibariyle toplam 73 adet köylere hizmet götürme birliği mevcut olup, bu birliklerin; 8'i Adıyaman, 6'sı Batman, 12'si Diyarbakır, 9'u Gaziantep, 5'i Kilis, 10'u Mardin, 7'si Siirt, 11'i Şanlıurfa ve 5'i Şırnak ilinde bulunmaktadır.

Üretici Örgütlerinde Üretici Örgütü - Üye İlişkileri (*)

Sayısal olarak önemli bir paya sahip olan kooperatiflerin gelişebilmeleri ve ülke ekonomisinde gerekli yerleri alabilmeleri gerekmektedir. Bunun için finansman, üst örgütlenme, eğitim ve araştırma, yönetim, mevzuat ve denetim gibi temel sorunlarını çözümlemekle beraber kooperatif ortak ilişkileri kooperatiflerin başarılarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Kooperatifler ekonomik açıdan ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, eğer ortaklar kooperatiflerini desteklemiyorlarsa başarısızlığa mahkumdurlar. Ortakların amaçları ile kooperatiflerin amaçları aynı paralelde olmalıdır. Eğer amaçlarda bir uyumsuzluk var ise başarısızlık söz konusudur. İşte bu nedenlerle kooperatiflerde, kooperatif ortak ilişkilerinin düzeyi ve bu düzeyi etkileyen faktörler ortaya konulmalı ve bu ilişkileri geliştirme çareleri aranmalıdır (10).

(*): Doç. Dr. Bahri KARLI tarafından yürütülen "GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği" isimli projeden alınmıştır.

Üreticilerin Kooperatifleşme Düzeyi

Üreticilerin üye oldukları üretici örgütleri; Tarım Kredi Kooperatifi, Tarım Satış Kooperatifi, Ziraat Odası, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Sulama Kooperatifi, Su Ürünleri Kooperatifi, Sulama Birlikleri ve Çiftçi Derneğidir. Üreticilerin; % 58,0'i bir üretici örgütüne, % 35,1'i iki üretici örgütüne, % 5,2'si üç üretici örgütüne, % 1,7'si ise dört üretici örgütüne üye oldukları belirlenmiştir. Bölgede yapılan başka bir araştırmada üreticilerin % 39,36'sı herhangi bir üretici örgütüne üye iken, % 60,64'ü herhangi bir üretici örgütüne üye olmadığı tespit edilmiştir (11).

Trakya bölgesinde üreticilerin örgütlenme düzeyi incelenmiş ve üreticilerin % 14,4'ünün bir üretici örgütüne, % 85,6'sının ise iki ve daha fazla üretici örgütüne üye oldukları saptanmıştır (12). Oysa araştırma sonuçlarına göre GAP bölgesinde herhangi bir üretici örgütüne üye üreticilerin % 58,0'i bir üretici örgütüne üye iken, % 42,0'si ise iki ve daha fazla üretici örgütüne üyedir. Bu durum, GAP bölgesinde üretici örgütlenmesinin diğer bölgelere göre düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Üreticilerin Kooperatifçiliğin Tanımını Bilme Düzeyi

Üreticilerin üretici örgütlerine üye olma durumları kadar, ortak oldukları kooperatifin ne olduğunu bilme ve anlama düzeyleri de önemlidir. Çünkü üreticilerin üye oldukları örgütün kendilerine ve kendilerinin üretici örgütüne karşı sorumluluklarını bilmesi, hem üretici örgütünün başarılı olması hem de üreticinin hakkının korunması açısından önem taşımaktadır.

Üreticilerin kooperatifçiliğin tanımını bilip bilmediklerini belirlemek amacıyla dört tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan biri doğru, diğerleri ise yanlıştır (12). Doğru olan tanım Çizelge 7'de 1 numara ile gösterilen tanımdır. Üreticilere Çizelge 7'deki kooperatifçilik ile ilgili değişik tanımlamalar sorularak kooperatifçiliğin doğru tanımını bilme düzeyleri incelendiğinde; ortak üreticilerin % 30,5'inin kooperatifçiliğin tanımını doğru bildikleri, % 69,5'inin ise bilmedikleri belirlenmiştir. Diğer taraftan üreticilerin % 34,5'i kooperatifçiliği, devletin kurduğu, denetlediği ve yönetimine müdahale ettiği ekonomik kuruluş, % 33,3'ü ortaklarca kurulan devletçe yönetilen kuruluş, % 1,7'si ise ortakların sermayesine göre kardan pay aldıkları ve yönetimde söz sahibi oldukları kuruluş olarak görmektedirler.

Bölgedeki üretici örgütlerine üye üreticilerin (GAP Alanı) % 30,5'i kooperatifçiliğin doğru tanımını bilmektedir. Oysa Trakya bölgesinde kooperatifin tanımını doğru bilen üreticilerin % 54,4 olduğu belirlenmiştir (12). Bu da araştırma alanındaki üreticilerin Trakya bölgesi üreticilerine kıyasla kooperatifçiliği yeterince bilmediklerini göstermektedir.

Çizelge 7. Ortakların Kooperatifçiliğin Tanımını Bilme Düzeyleri

Sıra No	Tanımlar	Üretici	Oran (%)
1	Belli Ekonomik Amaçları Gerçekleştirmek İçin Ortakların Bir Araya Gelip Kurdukları ve Yönettikleri Kuruluş	53	30,5
2	Devletin Kurduğu, Denetlediği ve Yönetimine Müdahale Ettiği Ekonomik Kuruluş	60	34,5
3	Ortaklarca Kurulan, Devletçe Yönetilen Kuruluş	58	33,3
4	Ortakların Sermayesine Göre Kardan Pay Aldıkları Ve Yönetimde Söz Sahibi Oldukları Kuruluş	3	1,7
TOPLAM		174	100,0

Üreticilerin Üye Oldukları Üretici Örgütlerinin Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Üreticilere "üyesi olduğunuz üretici örgütlerinin mevzuatı hakkında bilgiye sahip misiniz? şeklinde bir soru yönetilmiş ve bu soruya verilen yanıtlar Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Üreticilerin Üyesi Oldukları Örgütün Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Kooperatifler	Çok İyi Biliyorum	Biraz Biliyorum	Hiç Bilmiyorum	Toplam
Tarım Kredi Kooperatifleri	6,0	38,6	55,4	100,0
Tarım Satış Kooperatifleri	5,7	37,1	57,2	100,0
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	28,6	50,0	21,4	100,0
Ziraat Odası	–	58,6	41,4	100,0
Sulama Birliği	–	75,0	25,0	100,0
Su Ürünleri Kooperatifleri	100,0	–	–	100,0
Sulama Kooperatifleri	–	60,0	40,0	100,0

Üreticilerin üyesi oldukları örgütlerin mevzuatlarını bilme düzeyleri incelendiğinde, mevzuatı en iyi bilinen üretici örgütünün % 100 ile Su Ürünleri Kooperatifinin olduğu görülmektedir. Bunun önemi ise, araştırma alanında Atatürk Baraj Gölünün inşası ile balıkçılık yapabilme imkanının oluşması ve yapılacak balıkçılık faaliyetinde gerek girdilerin temini gerekse ürün pazarlaması için kooperatifleşmenin gerekliliği, üreticileri kooperatif kurmaya yöneltmiş olmasıdır. Kooperatif kurma gereksinimi, üreticilerin bu işi nasıl yapacaklarını öğrenmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla kuracakları örgütün kuruluş ve işleyiş yöntemini araştırmak ve öğrenmek gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Gerek bu zorunluluk gerekse kooperatif üyelerinin ilk aşamada fazla olmaması üyelerin kooperatif mevzuatını bilmelerinde etkili olmuştur. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üyelerinin mevzuatı bilme düzeyi diğer örgütlere nazaran % 28,6 ile ikinci sırada yer almaktadır. Kooperatifin kurulmasında da üreticilerin katkısının fazla olması mevzuatın bilinmesinde etkili olmuştur.

Üreticilerin üye oldukları kooperatifin mevzuatını hiç bilmeme durumu incelendiğinde, Tarım Satış Kooperatiflerine ve Tarım Kredi Kooperatiflerine üye üreticilerin sırayla % 57,2 ve % 55,2'sinin mevzuatı hiç bilmedikleri belirlenmiştir. Ziraat Odalarına üye üreticilerin % 41,4'ü, Sulama Kooperatifine üye üreticilerin % 40,0'ı, Sulama Birliğine üye üreticilerin % 25,0'i, Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye üreticilerin % 21,4'ü mevzuatı bilmediklerini ifade etmişlerdir

Üreticilerin Genel Kurul Toplantılarına Katılma Düzeyleri

Üretici örgütleri ortaklarca kontrol edilen demokratik örgütler olduğundan, ortaklar genel kurulda alınacak kararlara ve politikaların oluşturulmasına aktif olarak katılırlar. Diğer taraftan kooperatiflerde her ortağın bir oy hakkı olduğu gibi, her ortak kooperatif faaliyetlerini incelemek ve görüşlerini açıklamak hakkına sahiptir. Kooperatiflerin her yıl Genel Kurul toplantıları yapılır. Bu toplantılar tüm ortaklara açıktır. Genel Kurula katılma düzeyinin yüksekliği o kooperatifin demokratik olarak yönetildiğinin önemli bir göstergesidir. Üreticilerin Genel Kurul toplantılarına katılma durumu Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Üreticilerin Genel Kurul Toplantılarına Katılım Düzeyi (%)

Kooperatifler	Evet	Hayır
Tarım Kredi Kooperatifleri	51,7	48,3
Tarım Satış Kooperatifleri	38,2	61,8
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	68,0	32,0
Ziraat Odası	39,5	60,5
Sulama Birliği	25,0	75,0
Su Ürünleri Kooperatifleri	100,0	–
Sulama Kooperatifleri	50,0	50,0

Genel Kurul toplantılarına en çok katılımın Su Ürünleri Kooperatifleri (% 100) ve Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde (% 68,0) olduğu, en az katılımın ise % 25,0 ile Sulama Birliğinde olduğu görülmektedir. Trakya bölgesinde yapılan bir çalışmada, Genel Kurul toplantılarına en çok katılımın Damızlık Hayvan Yetiştiricileri Birliği (% 91,6) ve Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde (% 83,8) olduğu (12), diğer bir araştırmada ise Genel Kurul toplantılarına katılımın Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde % 60,86, Tarım Satış Kooperatiflerinde % 21,87 ve Tarım Kredi Kooperatiflerinde % 20,00 (13) oranında olduğu tespit edilmiştir.

Genel Kurul Toplantılarına Katılma Nedenleri

Üreticilerin genel kurula katılma nedenlerinin ortaya konulması, üreticilerin üye oldukları üretici örgütüne sahip çıkma durumları ve demokratik yönetim bilinç düzeylerinin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Dolayısıyla bu durumun belirlenmesi amacıyla üreticilerin Genel Kurula katılma nedenleri sorulmuştur.

Üreticilerin Genel Kurul toplantılarına katılma nedenleri incelendiğinde, üreticilerin % 42,5'i örgütün çalışmalarını yakından izlemek, % 31,7'i yönetime etkin kişileri seçmek, % 22,5'i yönetime katılmanın önemli olması ve % 3,3'ü ise diğer ortaklarla birlikte olmak amacıyla Genel Kurul toplantılarına katıldıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 10). Trakya Bölgesinde yapılan çalışmada da üreticilerin % 55,9'u örgütün çalışmalarını yakından izlemek amacıyla Genel Kurul toplantılarına katıldıkları tespit edilmiştir (12).

Çizelge 10. Genel Kurul Toplantılarına Katılma Nedenleri

Katılma Nedenleri	Oran (%)
– Örgütün Çalışmalarını Yakından İzlemek	42,5
– Yönetime Katılmak Önemli Olduğu İçin	22,5
– Yönetim Kuruluna Etkin Kişileri Seçmek İçin	31,7
– Diğer Ortaklarla Birlikte Olmak İçin	3,3
– TOPLAM	100,0

Genel Kurul Toplantılarına Katılmama Nedenleri

Üretici örgütlerinde genel kurul toplantılarına katılmak örgütün gelişmesi açısından ne kadar önemli ise, üreticilerin genel kurul toplantılarına katılmamaları örgütün gelişmesine ve demokratik olarak yönetiminin gerilemesine o derece etki edecektir. Çünkü katılımcı yönetimde, örgütün gelişmesini sağlayacak fikirlerin oluşması sağlanırken, diğer taraftan yapılan faaliyetlerin değerlendirilmesi eksikliklerin giderilmesine imkan sağlayacaktır.

Üreticilerin Genel Kurul toplantılarına katılmama nedenleri incelendiğinde, üreticilerin % 43,2'si çeşitli mazeretleri nedeniyle, % 12,3'ü ortaklara bir fayda sağlamadığı için, % 9,9'u yönetim kuruluna aynı kişilerin seçilmesi, % 2,5'i ise toplantıların sıkıcı olması ve % 32,1'i ise fikri olmadığını ifade etmişlerdir. Toplantıya katılmayanların % 43,2 gibi büyük bir kısmının üretici örgütünden kaynaklanan bir sebepten değil de, kendi mazeretleri nedeniyle Genel Kurul toplantılarına katılmamaları, üretici örgütlerine karşı bilinçli bir tavır alınılmadığını göstermektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Genel Kurul Toplantılarına Katılmama Nedenleri

Katılmama Nedenleri	Oran (%)
– Mazeretim Nedeniyle	43,2
– Ortaklara Bir Yarar Sağlamadığı İçin	12,3
– Toplantılar Sıkıcı Olduğu İçin	2,5
–Yönetim Kuruluna Hep Aynı Kişiler Seçildiği İçin	9,9
– Fikrim Yok	32,1

Üreticilerin Yönetim Kurulu Hakkındaki Düşünceleri

Yönetim kurulları Genel Kurulda üreticiler tarafından seçilen kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle bu seçimlerin demokratik yöntemlerle yapılıp yönetime üreticilerin seçtiği kişilerin gelmesi bu örgütlerin daha iyi faaliyet göstermesini sağlar. Bu örgütleri yöneten kişiler hakkında üreticilerin olumsuz düşüncelere sahip olması, üreticiler ile yönetim kurulu arasında kopukluğun oluşmasına ve bu da örgütün başarısız olmasına neden olmaktadır. Araştırma kapsamındaki üretici örgütlerinin yönetimlerinin etkin olup olmadığını tespit etmek amacıyla, üreticilere "yönetim kurulunda alınan kararları olumlu buluyor musunuz?" şeklinde bir soru yönetilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar Çizelge 12'de verilmiştir.

Çizelge 12. Üreticilerin Yönetim Kurulu Kararlarını Olumlu Bulup Bulmama Durumu(%9)

Kooperatifler	Evet Buluyorum	Kararlarından Haberim Yok	Hayır Bulmuyorum	Kısmen Olumlu Kısmen Olumsuz	Toplam
Tarım Kredi Koop.	44,8	39,1	13,8	2,3	100,0
Tarım Satış Koop.	47,1	41,2	11,7	–	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	92,8	–	–	7,2	100,0
Ziraat Odası	31,0	57,1	11,9	–	100,0
Sulama Birliği	42,9	28,5	28,6	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	100,0	–	–	–	100,0
Sulama Koop.	–	–	66,7	33,3	100,0

Üretici örgütlerini yöneten yönetim kurulları arasında, yönetiminden en çok memnun olunan yani kararları olumlu bulunan Su Ürünleri Kooperatifi (%100) ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifidir (% 92,8). Diğer taraftan yönetim kurulu kararları üyelerin % 66.7'si tarafından olumlu bulunmayan üretici örgütü Sulama Kooperatifidir. Bunu sırayla üyelerinin % 28,6'sı ile Sulama Birliği, % 13,8 ile Tarım Kredi Kooperatifi, % 11,9 ile Ziraat Odası ve % 11,7 ile Tarım Satış Kooperatifi izlemektedir (Çizelge 12).

Üretici örgütlerinde yönetim kurulu kararlarını olumsuz değerlendiren üreticilerin fazla olmaması üretici örgütleri açısından olumlu bir durum iken, bölgede Ziraat Odasına üye olan üreticilerin % 57,1'inin ve Tarım Satış Kooperatiflerinde % 41,2'sinin yönetim kurulu kararlarından haberdar olmamaları, üreticilerle bu örgütler arasında bir iletişimsizliğin olduğunu göstermektedir.

Üretici örgütlerinde en yetkili veya en çok sözü geçenin kim olduğuna, üreticilerin verdikleri cevaplar farklılık arzetmektedir. Tarım Kredi Kooperatiflerine üye üreticilerin % 60,0'ı Müdürün, % 25,7'si Yönetim Kurulu Başkanının, % 11,4'ü Yönetim Kurulunun kooperatifte sözünün daha çok geçtiğini belirtmiştir. Tarım Satış Kooperatifine üye üreticilerin % 35,9 gibi büyük kısmı kooperatifte müdürün, % 33,4'ü Yönetim Kurulu Başkanının sözünün en fazla geçtiğini ifade ederken, % 17,9'u ise bu konuda bir fikirlerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ziraat Odası, Sulama Birliği ve Su Ürünleri Kooperatifine üye üreticilerin % 63,3 ile % 100 gibi büyük bölümü bu örgütlerde Yönetim Kurulu Başkanının en çok sözünün geçtiğini, Sulama Kooperatifine üye üreticilerin % 40'ı bu kooperatifte Yönetim Kurulu Başkanının, bir diğer % 40' ise Yönetim Kurulunun sözünün en çok geçtiğini belirtmişlerdir.

Çizelge 13. Üreticilerin Üyesi Oldukları Üretici Örgütünde En Çok Sözü Geçen Kurum veya Kişi Durumu (%)

Kooperatifler	Yönetim Kurulu Başkanı.	Yönetim Kurulu	Genel Kurul	Müdür	Fikrim Yok	Toplam
Tarım Kredi Koop.	25,7	11,4	1,0	60,0	1,9	100,0
Tarım Satış Koop.	33,4	12,8	–	35,9	17,9	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	63,3	33,3	–	3,4	–	100,0
Ziraat Odası	86,8	10,5	–	–	2,7	100,0
Sulama Birliği	71,4	28,6	–	–	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	100,0	–	–	–	–	100,0
Sulama Koop.	40,0	40,0	–	–	20,0	100,0

Çizelge 13'den de görüldüğü gibi Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinde Müdürün etkili olduğu üreticiler tarafından belirtilirken, diğer üretici örgütlerinde Yönetim Kurulu Başkanının daha etkili ve sözünün geçtiği tespit edilmiştir.

Üreticilerin Mevcut Yönetimden Memnun Olup Olmama Durumları

Üreticilerin mevcut yönetimden memnun olup olmadıkları sorulmuş ve alınan cevaplar Çizelge 14'de verilmiştir. Çizelge 14'den de görüldüğü gibi farklı üretici örgütlerine üye üreticilerin, yönetimden memnun olma düzeyleri farklılık göstermektedir. Mevcut yönetimden çok memnunum diyen, üretici örgütlerine üye üreticilerin oranı % 5,9 ile % 42,8 arasında değişmektedir.Mevcut yönetiminden çok memnun olunan üretici örgütü, üyelerinin % 42,8'i ile Tarımsal Kalkınma Kooperatifi olmuştur.

Üreticilerin büyük çoğunluğunun üye oldukları üretici örgütlerinin yönetiminden memnun oldukları tespit edilmiştir. Bununla beraber üyelerin mevcut yönetiminden memnun olmadıkları üretici örgütleri de bulunmaktadır. Mevcut yönetiminden memnun olunmayan üretici örgütleri arasında en yüksek oran % 30 ile Tarım Satış Kooperatifidir.

Çizelge 14. Üreticilerin Mevcut Yönetimden Memnun Olup Olmama Durumu (%)

Kooperatifler	Çok Memnun	Memnun	Az Memnun	Memnun Değil	Toplam
Tarım Kredi Koop.	5,9	70,2	11,9	12,0	100,0
Tarım Satış Koop.	16,7	36,6	16,7	30,0	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	42,8	46,4	7,2	3,6	100,0
Ziraat Odası	12,8	66,7	12,8	7,7	100,0
Sulama Birliği	16,7	66,7	16,6	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	100,0	–	–	100,0
Sulama Koop.	–	66,7	33,3	–	100,0

Üreticilerin üye oldukları kooperatifin mevcut yönetiminden az memnun olma veya memnun olmama nedenleri sorulduğunda, üreticilerin üretici örgütünün amacı ile ilgili faaliyetleri veya yöneticilerin performansı ile ilgili şikayetlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır (Çizelge 15).

Çizelge 15. Üreticilerin Yönetimden Memnun Olmama Nedenleri

Kooperatifler	Yönetimden Memnun Olmama Nedenleri
Tarım Kredi Koop.	Zamanında ve yeterli girdi temin edilmiyor, yeterince bilgilendirmiyorlar. Çıkarlarımızı koruyamıyorlar. Kredi alımında kolaylık sağlamıyorlar. Üretici ile diyalogu iyi değil, verimli çalışmıyorlar. Kendi yakınlarına öncelik tanıyorlar.
Tarım Satış Koop.	Kararları kendi çıkarları doğrultusunda alıyorlar. Ürünleri yeterince değerlendiremiyorlar. Belli kişilerin ürünlerini almada öncelik tanıyorlar. Kooperatifi uzak merkeze taşıdılar.
Tarımsal Kalkınma Koop.	Kooperatife kaynak bulma ve yönetmede yetersizler.
Ziraat Odası	Sorunlarımızı gündeme getirmede eksik kalıyorlar.
Sulama Birliği	Su ücretini yüksek tutuyorlar. Su dağıtımında organizasyon yeterli değil.
Su Ürünleri Koop.	–
Sulama Koop.	Su dağıtımını, bakımı ve yönetimi iyi yapamıyorlar.

Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinden üreticilerin memnun olmama nedenleri arasında girdilerin zamanında ve yeterince temin edilememesi, kredi alımında bürokratik zorlukların olması, ürünlerini değerlendirememeleri, ürün alımında ayrımcılık yapmaları gibi genelde girdi alımı ve ürün satımı konusunda karşılaşılan şikayetler olmuştur. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Ziraat Odası, Sulama Birliği ve Sulama Kooperatiflerinde ise hizmet yetersizliği ve yöneticilerinin performans eksiklikleri üreticilerin memnun olmama nedenleri arasında yer almaktadır (Çizelge 15).

Ekonomik Güç ve Üreticiye Hizmet Açısından Üretici Örgütlerinin Değerlendirilmesi

Üretici örgütlerinin ekonomik gücü ile verilen hizmet arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Üretici örgütünün güçlü olması bir yandan üreticiye hizmet verecek vasıflı personelin istihdamına, diğer taraftan sağlanacak hizmetlerin tam ve zamanında yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca üreticilerin üye oldukları örgütlerin güçlü olduğuna inanmaları üretici örgütü ile olan ilişkilerin gelişmesini ve üreticinin örgütüne daha fazla sahip çıkmasını sağlayacaktır.

Araştırma alanında üretici örgütlerinin ekonomik güç ve hizmet verme bakımından durumunu, üreticilerin nasıl gördüklerini belirlemek amacıyla üreticilere " ekonomik güç ve üreticiye hizmet açısından örgütleri değerlendiriniz?" şeklinde bir soru yönetilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar Çizelge 16'de verilmiştir.

Çizelge16.Üreticilerin Ekonomik Güç ve Hizmet Açısından Örgütlerinin Değerlendirilmesi (%)

Kooperatifler	Çok Güçlü	Güçlü	Az Güçlü	Güçsüz	Fikrim Yok	Toplam
Tarım Kredi Koop.	1,0	11,4	13,3	50,5	23,8	100,0
Tarım Satış Koop.	2,7	29,7	21,6	32,5	13,5	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	–	–	21,4	57,2	21,4	100,0
Ziraat Odası	–	18,9	27,0	54,1	–	100,0
Sulama Birliği	–	80,0	20,0	–	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	–	33,3	66,7	–	100,0
Sulama Koop.	–	–	25,0	75,0	–	100,0

Üreticilerin üyesi oldukları üretici örgütlerinin ekonomik güç ve hizmet verme bakımından durumlarını değerlendirirlerken, üretici örgütleri açısından farklılıkların olduğu görülmektedir. Fakat genelde üreticilerin büyük bölümü üye oldukları örgütlerin güçsüz olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim örgütlere üye üreticilerin farklı örgütlerde % 32,5 ile % 75,0'i üye oldukları örgütlerin ekonomik güç ve hizmet açısından güçsüz olduğunu belirtmişlerdir. Üretici örgütleri içinde üyelerin büyük çoğunluğu (% 80,0'i) tarafından ekonomik güç ve hizmet açısından güçlü olduğu bildirilen Sulama Birlikleri olmuştur. Bunu sırayla Tarım Satış Kooperatifleri (% 29,7), Ziraat Odası (% 18,9) ve Tarım Kredi Kooperatifleri (% 11,4) izlemektedir (Çizelge 16).

Araştırma Alanında Faaliyette Bulunan Üretici Örgütlerinin Üreticileri Sağladıkları Hizmetler

Üretici örgütlerinin üreticilere yönelik başlıca hizmetleri; girdi temini, ürün alımı, kredi sağlama, piyasa fiyatını tanzim etmesi, teknik bilgi ve eğitim verme şeklinde sıralanabilir. Üreticilere üye oldukları örgütlerin kendilerine ne tür hizmet verdikleri sorulmuş, üreticilerin yanıtları; Tarım Kredi Kooperatiflerine üye üreticilerin % 46,2'si bu kooperatifin girdi temin ettiğini, % 45,2'si kredi temin ettiğini % 8,6'sı ise piyasa tanzimi ve teknik bilgi verdiğini belirtmişlerdir.

Tarım Satış Kooperatiflerine üye üreticilerin % 25,7'si bu kooperatifin ürün alımı hizmeti verdiğini, % 23,9'u teknik bilgi ve eğitim verdiğini, % 18,8' girdi temini ve yine % 18,8'i kredi temin ettiğini, % 12,8'i ise piyasa fiyatını tanzim ettiğini belirtmişlerdir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye üreticilerin % 40,6'sı bu kooperatifin girdi temin ettiğini, % 25'i ürün alımı yaptığını, % 12,5'i piyasayı tanzim ettiğini, % 9,4'ü kredi temin ettiğini ve % 3,1'i ise teknik bilgi ve eğitim verdiklerini ifade etmişlerdir (Çizelge 17).

Çizelge 17. Kooperatif veya Birliklerin Üreticiye Sağladıkları Hizmetler (%)

Kooperatifler	Girdi Temini	Ürün Alımı	Kredi Temini	Piyasayı Tanzim	Teknik Bilgi ve Eğitim	Diğer	Toplam
Tarım Kredi Koop.	46,2	–	45,2	5,4	3,2	–	100,0
Tarım Satış Koop.	18,8	25,7	18,8	12,8	23,9	–	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	40,6	25,0	9,4	12,5	3,1	9,4	100,0
Ziraat Odası	–	–	–	-	54,0	56,0	100,0
Sulama Birliği	80,0	–	–	–	20,0	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	100,0	–	–	–	–	100,0
Sulama Koop.	100,0	–	–	–	–	–	100,0

Üreticiler, Ziraat Odalarının teknik bilgi, eğitim ve diğer hizmetleri sunduğunu, Sulama Birliklerinin su temini ve dağıtımı, teknik bilgi ve eğitim hizmeti verdiğini, Su Ürünleri Kooperatifinin ürün alımı yaptığını, Sulama Kooperatifinin ise su dağıtımı hizmeti verdiğini ifade etmişlerdir.

Üreticilere üye oldukları birlik veya kooperatiflerin verdikleri hizmetlerden memnun olup olmadıkları da sorulmuştur. Üreticilerin üye oldukları üretici örgütlerinin verdiği hizmetlerden memnun olma durumu üretici örgütünden üretici örgütüne farklılık göstermekle birlikte tüm üretici örgütüne üye üreticilerin çoğunluğu verilen hizmetlerin yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Su Ürünleri Kooperatifine üye üreticilerin tamamı, Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye üreticilerin % 85,0'i, Sulama Kooperatifine üye üreticilerin % 83,3'ü, Tarım Kredi Kooperatifine üye üreticilerin % 69,0'u, Ziraat Odasına üye üreticilerin % 67,6'sı, Sulama Birliğine üye üreticilerin % 50,0'si ve Tarım Satış Kooperatifine üye üreticilerin % 45,9'u verilen hizmetlerin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir (Çizelge 18).

Çizelge 18. Üye Olunan Kooperatifin Verdiği Hizmetlerin Yeterlilik Durumu (%)

Kooperatifler	Verilen Hizmet Yeterli mi ?			
	Evet	Hayır	Fikrim Yok	Toplam
Tarım Kredi Koop.	29,9	69,0	1,1	100,0
Tarım Satış Koop.	40,5	45,9	13,6	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	15,0	85,0	–	100,0
Ziraat Odası	32,4	67,6	–	100,0
Sulama Birliği	50,0	50,0	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	100,0	–	100,0
Sulama Koop.	16,7	83,3	–	100,0

Konu ile ilgili Harran ovasında yapılan bir çalışmada da üreticilerin yarıdan fazlasının Tarım Kredi Kooperatifi, Tarım Satış Kooperatifleri ve Sulama Birliklerince verilen hizmetlerin yetersiz bulunduğu tespit edilmiştir (11).

Üye olunan üretici örgütlerinin hizmetlerini yeterli görmeyenler genelde, girdi temin edenler için yeterli girdiyi sağlayamadıklarını, vadelerin kısa, faizlerin yüksek olduğunu, Tarım Satış Kooperatiflerinin yeterli girdi sağlayamadığı, alınan ürünlerin ödemesini geciktirdiği, ürün alımında üreticiler arasında bazen ayrımcılık yapıldığı, Sulama kooperatifleri ve Sulama Birliklerinin su dağıtımını iyi organize edemedikleri ve özellikle Sulama kooperatiflerinin bakım onarım işlerini yapamadıklarını, Ziraat Odalarının ise çiftçi sorunlarını etkin bir şekilde gündeme getiremediklerini, Su Ürünleri Kooperatifinin pazarlama hizmetlerinde yetersizliklerin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Üreticilere üye oldukları üretici örgütlerinin verdikleri hizmetlerden yararlanmaları sonucu, gelirlerinde bir artış olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya, üretici örgütlerine üye üreticilerin verdiği cevaplar Çizelge 19'da verilmiştir.

Çizelge 19. Üye Olunan Kooperatif veya Birliğin Üreticinin Gelirini Yükseltip Yükseltmeme Durumu (%)

Kooperatifler	Evet	Hayır	Fikrim Yok	Toplam
Tarım Kredi Koop.	48,8	50,0	1,2	100,0
Tarım Satış Koop.	62,5	31,3	6,2	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	70,0	30,0	–	100,0
Ziraat Odası	20,5	69,2	10,3	100,0
Sulama Birliği	85,7	14,3	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	100,0	–	–	100,0
Sulama Koop.	25,0	75,0	–	100,0

Su Ürünleri Kooperatifi, Sulama Birliği, Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifine üye üreticilerin büyük çoğunluğu verilen hizmetler sonucu gelirlerinin yükseldiğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Sulama Kooperatifi, Ziraat Odası ve Tarım Kredi Kooperatifine üye olan üreticilerin çoğunluğu ise bu örgütlerin verdiği hizmetler sonucu gelirlerinde bir artışın olmadığını belirtmektedir (Çizelge 18).

Üretici Örgütlerinin Tarımsal Yayım Faaliyetleri

Tarım sektörünün yapısı gereği bu sektörde yapılacak eğitim ve yayım hizmetleri önem arz etmektedir. Çünkü çok sayıda ve yeterince örgütlenmemiş ve aynı zamanda bilgi ve teknolojiye ulaşmada güçlük çeken çiftçilere yönelik yapılacak yayım çalışması hem üreticilerin bilinçlenmesini ve hem de üye oldukları örgütleri daha iyi benimsemelerini sağlayacaktır.

Üretici örgütlerinin tarımsal yayım hizmeti verip vermediğini tespit etmek amacıyla üreticilere "üyesi olduğunuz örgüt eğitim çalışması yapıyor mu?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Diğer taraftan verilen eğitimin genel mi yoksa teknik mi olduğu da sorulmuştur. Üreticilerin bu soruya verdikleri cevaplar Çizelge 20'de verilmiştir. Çizelge 20' den de görüldüğü gibi tüm üretici örgütlerine üye olanların % 74,4 ile % 85,3 gibi büyük çoğunluğu üretici örgütlerince yayım çalışması yapılmadığını belirtmişlerdir.

Çizelge 20. Üretici Örgütlerinin Eğitim Çalışması Yapıp Yapmama Durumu

Kooperatifler	Evet (Genel)	Evet (Teknik)	Hayır	Toplam
Tarım Kredi Koop.	18,6	7,0	74,4	100,0
Tarım Satış Koop.	11,8	2,9	25,3	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	10,0	10,0	80,0	100,0
Ziraat Odası	13,9	2,4	83,7	100,0
Sulama Birliği	30,0	–	70,0	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	–	–	100,0
Sulama Koop.	25,0	–	75,0	100,0

Üreticilerden üye oldukları üretici örgütlerinin yayım çalışması yaptığını ifade edenlere, bu yayım çalışmalarına katılım düzeyinin nasıl olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplar Çizelge

21'de verilmiştir. Çizelge 21'den de görüldüğü gibi üreteci örgütlerince verilen yayım hizmetlerin katılım düzeyi üretici örgütüne göre farklılık göstermektedir. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri tarafından verilen yayım çalışmasına katılımın yoğun olduğu ifade edilirken, diğer üretici örgütlerinin yayım hizmetlerine katılımın az olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 21. Üretici Örgütlerinin Yaptığı Eğitim Çalışmalarına Katılım Durumu

Kooperatifler	Yoğun Katılım Oluyor	Az Katılım Oluyor	Hiç Katılım Olmuyor	Toplam
Tarım Kredi Koop.	10,0	60,0	30,0	100,0
Tarım Satış Koop.	4,7	95,3	–	100,0
Tarımsal Kalkınma Koop.	63,6	36,4	–	100,0
Ziraat Odası	28,6	42,8	28,6	100,0
Sulama Birliği	4,8	95,2	–	100,0
Su Ürünleri Koop.	–	–	–	-
Sulama Koop.	–	48,7	51,3	100,0

Üreticilerin Üyesi Bulundukları Üretici Örgütlerinden Beklentileri

Üreticiler her hangi bir üretici örgütüne üye olurken, o örgütten doğal olarak birtakım beklentileri olmaktadır. Bu beklentiler üreticilerin neyi nereden nasıl isteyecekleri bilgisine ve üretici örgütünün faaliyet alanına göre değişiklik arzetmektedir.

Üreticilere, kooperatif veya üretici örgütüne üye olurken beklentiniz nedir? diye sorulduğunda, üreticilerin % 43,2'si tarımsal girdilerin düşük fiyatla sağlanmasını istedikleri belirlenmiştir. Bunu % 33,0 oranı ile düşük faizli kredi temin etme isteği, % 12,2 oranı ile ürünlerinin pazarlanması ve % 11,6 oranı ile piyasanın tanzimi, üretici sorunlarının gündeme getirilmesi ve çözüm üretilmesi gibi istekler oluşturmaktadır (Çizelge 22).

Bölgede yapılan diğer bir araştırmada, üreticilerin üretici örgütünden beklentilerinde % 36,44 oranı ile eğitim ilk sırayı almaktadır. Bunu sırasıyla üretilen ürünlerin değerlendirilmesi (% 24,70), tarımsal girdilerin temin edilmesi (%19,83) ve finansman ihtiyaçlarının giderilmesi (%19,03) konuları yer almaktadır (11).

SONUÇ

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin başarılı olabilmeleri için; nitelikli personele, yeterli teknik elemana, ortaklarının kooperatiflerine sahip çıkma ve onun başarısını artırmaya yönelik tutum ve davranışlarına bağlıdır. Bu bağlamda, kooperatiflerin başarısında etkin rol oynayan unsur, kooperatif ortaklarının problemlerini kendilerinin çözüme kavuşturma arzu ve iradeleridir.

Türkiye'de kooperatif hareketinin gelişmesinde gecikmenin sebepleri; halkın yeterince bilinçlendirilmemesi, ön araştırmanın yapılmaması, finansman sorunu, devlet-kooperatif ilişkilerinin düzensizliği, üst teşkilatlanma sorunu, eğitim ve araştırma sorunu ve kooperatifler arası işbirliğinin sağlanamamasıdır (7).

Türkiye genelinde olduğu gibi, GAP alanında da, tarımsal amaçlı kooperatiflerin kurulması ve yaygınlaştırılması yeterli düzeye ulaşamamış, Tarım Kredi Kooperatifleri ise belirli oranda teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Bölgedeki tarımsal amaçlı kooperatif sayısı Türkiye ortalamasının altındadır.

GAP alanındaki tarım kooperatifleri, ortaklarına tarımsal girdileri temin etmede ve tarımsal kredi kullandırmada etkin değildirler. Ortaklarının ürünlerini değerlendirici bir fonksiyonu yerine getirmemektedirler.

Kısaca, GAP alanındaki tarımsal amaçlı kooperatifler; ekonomik koşullar, finansman yetersizliği, nitelikli teknik eleman ve personel yetersizliği, kooperatif ortaklarının eğitim ve kültür düzeyinin düşüklüğü gibi nedenlerden dolayı başarılı olamamışlardır.

GAP alanında öngörülen bitki deseninin gerçekleşebilmesi, verim ve üretimde hedeflenen artışının sağlanabilmesi, çiftçilerin tarımsal girdileri yeter miktarda, istenilen zamanda ve uygun fiyatla temin edebilmeleri ve ürettikleri ürünleri uygun fiyatlarla satabilmeleri için, kooperatifler önemli bir araç olmalı ve olmaya da devam etmelidir(7).

KAYNAKLAR

1.İnan, İ.H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E.A., Dilmen, Ö., 2000. Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Cilt 1, s. 145-176, Ankara.

2. Karlı, B., 2001. GAP Bölgesi Tarımının Sosyo-Ekonomik Yapısı. GAP II. Tarım Kongresi, Cilt 1, s. 543-553, Şanlıurfa.

3. Anonim, 2000. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Bölge Müdürlüğü, Yayınlanmamış Dosya Kayıtları, Şanlıurfa.

4. DİE, 1995. Türkiye İstatistik Yıllığı 1994. DİE Yayın No: 1720, DİE Matbaası, Ankara.

5. Turan, A., 1999. GAP Bölgesinde Üretici Örgütlenmesi ve Kooperatifler. GAP I. Tarım Kongresi, Cilt 1, s. 435-444, Şanlıurfa.

6. Karlı, B., 2001. GAP Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı-HR.Ü. Ziraat Fakültesi, Proje No: 2, III. Gelişme Raporu (Yayınlanmamış Veriler), Şanlıurfa.

7. Karlı, B., 1999. GAP Alanında Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Mevcut Durumu, Etkinliği ve Geliştirme İmkanları. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı 128, s. 60-66, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

8. Eraktan, G., 2001. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları, Stil Matbaacılık Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., İstanbul.

9. Mülayim, Z.G., 1998. Sivil Toplum Örgütlerinin Tarımdaki Yeri. Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.

10. Anonim, 1997.Türkiye'de Kooperatifçilik. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:88, Ankara.

11. Karlı, B., 2001. Önder Çiftçi Projesi Modelinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma – Harran Ovası Örneği- . Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.

12. İnan, İ.H., Kumkale, İ., Gaytancıoğlu, O., 1999. Trakya'da Kırsal Kesim Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri, ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No: 91, Ankara.

13. Özdemir, G., Mülayim, Z.G., 1997. Tekirdağ İlinde Tarımsal Kooperatiflerde Kooperatif Ortak İlişkileri. Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl 27, Sayı 314, s. 2-11, Ankara.

II.2. TARIM KESİMİNDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ VE KOOPERATİFLER

Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN
Trakya üniversitesi Tekirdağ
Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi

II.2.1.GİRİŞ

Tarımsal kalkınmayı hızlandırmak, üreticilerin refah ve gelir düzeylerini artırmak için değişik tarım politikaları uygulanır. Bunlardan destekleme politikası, ekonomide serbest fiyat oluşumunu etkilemek, fiyat istikrarı sağlayarak üretici ve tüketicileri korumak amacıyla uygulanan önlemlerin tümüdür. Türkiye'de tarımsal gelirlere ve üretim maliyetlerine ilişkin verilerin elde edildiği kayıt tutan model işletmeler olmadığından, destekleme fiyatları sağlıklı saptanamamaktadır. Ayrıca fiyat yoluyla destekleme, çoğunluğu pazara az miktarda ürün arz eden çiftçilerin bu destekten yararlanmasını sınırlamaktadır. Bu nedenle, uygulanan fiyat politikası tarım kesiminde gelir dağılımını iyileştirici ve yapısal sorunları çözücü uzun vadeli bir politika değildir.

Tarımsal yapı ile ilgili sorunları çözmeyi ve tarımı modernleştirmeyi amaç edinen yapısal politikalar ya da başka bir deyişle tarımsal kalkınma araçları 3 grup altında toplanabilir(İnan 1983):

1. Teknolojik değişimler
2. Kurumsal reformlar
3. Üretim ve pazarlamanın organizasyonu (kısaca örgütlenme)

Teknolojik değişimler modern teknolojinin tarıma sokulması ve tarım girdilerinin kullanımının yaygınlaştırılmasıdır. Toprak reformu gibi kurumsal reformlar ile toprak-insan ilişkilerinin düzenlenmesi; sulama ve toprak ıslahı gibi yatırımların gerçekleştirilmesi mümkündür. Kurumsal reformların gelir dağılımını düzenleyici ve tarımsal yapıyı iyileştirici etkileri fazladır. Üretim ve pazarlamanın organizasyonu ile üretimin tüketim ve ihracata göre düzenlenmesi, tarımsal pazarlama hizmetlerinin etkinleştirilmesi, üreticilerin kredi sorunlarının çözümü kolaylaşır.

Tarım sektöründe fiyat istikrarını sağlamada ve yapısal sorunları çözmede kullanılan politikaların oluşturulması ve uygulanmasında devletin rolü önemli ise de, yeterli değildir. Bu bağlamda üreticilerin örgütlenmeleri son derece gereklidir.

II.2.Örgütlenmenin Tanımı ve Önemi

Örgütlenme, varolan sosyal yapı içinde birlikte karar alma sonucu sorumluluk anlayışının oluşturulması; tüm insan ve fizik kaynaklarının bir araya getirilmesi ve kollektif hareket, tutum ve alışkanlıklarının geliştirilmesine olanak sağlayan bir yapılanmadır. Örgütlenme, tarımın ve kırsal toplumun kalkınmasında büyük rolü olan kendine yardım ilkesinin (sorunu sorun sahibinin çözmesi) gerçekleşmesinde de önemli bir araçtır.

Demokratik bir ülkenin hedeflediği kalkınma düzeyine ulaşabilmesinde, halkın ve çeşitli meslek sahiplerinin örgütlenmesi ve bu örgütlerin toplumsal gereksinimlere uygun hizmetler sunabilmesi önemlidir. Bu nedenle gelişmiş demokratik ülkelerde kamu yöneticileri, ülke halkının ve çeşitli ekonomik kesimlerde faaliyet gösteren grupların örgütlenmesine büyük ilgi göstermektedir. Hükümet politikalarıyla örgütlerin amaçları bütünleştirilerek sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmaktadır. Sorumlulukları geniş kitlelere dağıtmada, bu politikaların uygulama maliyetini düşürmede ve politikaların uygulamadaki etkinliklerini

artırmada söz konusu örgütlerden geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Ayrıca, çeşitli sosyal ve ekonomik beklentileri olan gruplar kendi aralarında, yasal ve idari yollardan diyaloglar kurarak sorunların çözümüne geniş kitleleri katarak, onların toplumun yönetilmesinden ve yönlendirilmesinden sorumluluk duymalarını sağlamaktadır. Böylece fertler, örgütleri aracılığıyla sosyal ve ekonomik politikaların oluşmasına katkıda bulunmakta ve uygulamalara bu organizasyonları aracılığı ile katılmaktadırlar (Çıkın, 1992).

II.2.3. Tarımda Örgütlenme Gereksinimi ve Amaçları

Tarım kesiminde üreticiler piyasaya mal arz ederken veya piyasadan üretim için girdi talep ederken, oldukça örgütlü bir ticaret ve sanayi kesimi ile karşılaşmaktadırlar. Üreticilerin karşısındaki taraf örgütlü ve güçlü, üreticiler ise dağınık ve güçsüz olduklarından, üreticilerin mesleki ve ekonomik çıkarlarını korumaları zordur. Tarım ürünleri ve girdilerinin ticareti ile uğraşanlar sayıca az olduklarından, örgütlü ekonomik ve siyasal güçleri sayesinde üreticilere koşullarını kabul ettirebilirler. Mal arz ederken ya da girdi tedarik ederken söz konusu olan ve dağınıklıktan kaynaklanan zayıflığı güce dönüştürmek, toplu pazarlık gücü elde etmek için çiftçinin örgütlenmesi şart olmaktadır.

Ülkemiz tarımı az gelişmiş ülkelerin çoğunda görülen dual (ikili) bir yapıya sahiptir. Küçük köylü işletmeleri geleneksel kesimi oluştururken, büyük işletmeler modern (ticari) kesimi oluştururlar. Geleneksel kesim kendi varlığını sürdürmek için geçimlik üretim yaparken, modern kesim pazar için üretimde bulunur. Modern kesimdeki dinamizm geleneksel kesime kolaylıkla aktarılamadığından, bu kesim kurumsal, teknolojik ve örgütsel kalkınma araçlarından gereği gibi yararlanamamaktadır.

Geleneksel kesim, modern üretim girdilerini ve tarım kredilerini uygun koşullarla organize piyasalardan sağlayamadığından, girdi ve kredi kullanımı daha çok modern kesimde yoğunlaşmaktadır. Aynı sorunlar ürün piyasası için de geçerli olduğundan, örgütlenmiş pazarlama kuruluşlarından genelde modern kesim yararlanmaktadır.

Dual yapı Türkiye'de tarımsal kalkınmayı olumsuz etkilediğinden, tarım kesiminin bu önemli problemi kırsal örgütlenmeyi gerekli kılan nedenlerin başında gelmektedir. Bu nedenle, tarım kesiminin problemlerini çözmek için, başta tarım kooperatifleri olmak üzere tarım ürünleri piyasalarını düzenleyen örgütlerden yararlanmak gerekir. Aynı örgütler girdi ve kredi piyasalarında da etkin olabilirler.

Tarıma girdi satan veya tarımdan ürün alan ve oligopolist/oligopsonist örgütlenme yapısı gösteren firmalar karşısında çiftçilerin en etkileyici, karşı gücü dengeleyici ya da "karşı güç" oluşturduğu örgütleri uluslararası kooperatifçilik ilkelerine göre çalışan tarım kooperatifleridir.

Tarımda üretici örgütlenmesinin temel amacı, çiftçi ve ailelerinin yaşam düzeyini ve kalitesini yükseltmektir. Bunun için tarımsal üretimde verimliliği artırmak ve tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle üreticilerin pazardaki konumunu güçlendirmek gerekir. Tarımda üretici örgütlenmesinin diğer amaçları aşağıda sıralanmıştır:

- Yenilik ve gelişmeleri izleme ve yaymada her türlü bilgi alışverişini sağlama
- Politik baskı grubu oluşturarak üreticilerin çıkarlarını koruma
- Demokratik karar alma sürecini hızlandırma
- Verimlilik ve kalitenin arttırılması için gereken girdileri ve teknolojileri sağlama
- Kırsal toplumun ekonomi içindeki etkinliğini artırma
- Tarım üreticisinin gelir düzeyini yükseltmek gibi amaçları vardır.

Örgütlenmenin ülkemizde nüfusun yaklaşık 1/3'ünü bünyesinde barındıran tarım kesiminde gerçekleşmesi; üreticilerin iletişim ve etkileşim yoluyla yenilik ve gelişmeleri

izlemesi, kamuoyu yaratma ve baskı grubu oluşturarak katılımcı demokrasinin yerleşmesine de katkıda bulunacaktır.

II.2.4. Türkiye Tarımında Üretici Örgütleri

Tarım kesiminde üretici örgütleri mesleki ve ekonomik örgütler şeklinde iki grupta incelenebilir:

Mesleki Örgütler

Türkiye'de tarım kesiminde başlıca mesleki örgütler: ziraat odaları, çiftçi birlikleri ve derneklerdir. Tüzel kişiliğe sahip kamu yararına çalışan "Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği" yasası uygulamaya 1963 yılında konulmuştur. 1971 yılında 6964 sayılı bu yasanın bazı maddeleri 1330 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Ziraat Odalarında örgütlenme ilçe, il ve merkez düzeyindedir. Köy düzeyinde sadece ilçe kuruluna gidecek delegelerin seçimi söz konusudur.

Ziraat Odaları ve çiftçi birlikleri üreticilerin mesleki hak ve çıkarlarını savunurken, kırsal kesimin gelir ve refah düzeyini yükseltmeyi amaçlayan politikalar oluştururlar. Bu politikalar hükümetlerin tarım politikaları ile aynı yönde olabileceği gibi, onlarla çatışabilir.

Bu nedenle, ziraat odalarının izleyecekleri tarım politikaları parti politikalarından bağımsız olmalıdır. Oysa, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, diğer çoğu meslek kuruluşları gibi bu şekilde bir politika izlemediğinden, siyasi iktidarlar da Ziraat Odaları Birliğine karşı tutum ve davranışlarını buna göre düzenlemektedirler.

Tarımsal sorunların gündeme getirilmesinde, yasama ve yürütme organlarının kararlarını etkilemede Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin kısmen rolü olmakla birlikte, Ticaret ve Sanayi Odaları veya Avrupa Ülkelerindeki Ziraat Odalarının etkisine göre bu etki çok zayıftır. Bu durumun temel nedeni, dual yapının mesleki örgütlere yansıması ve Ziraat Odalarının dayanağı olabilecek üreticilerin ekonomik örgütleriyle işbirliği yapmamalarıdır.

Mesleki örgütlerde çiftçiyi isteksizliğe iten bir başka neden de çoğu zaman büyük toprak sahiplerinin, çiftçiliği yan uğraş olarak yapan ve köylerden çok şehirlerde yaşayanların odaların yönetiminde söz sahibi olmalarıdır. Kısaca, Türkiye'de Ziraat Odaları üreticilere yeterince hizmet götüremediği gibi, ülke düzeyinde tüm çiftçi kesimini temsil eden bir örgüt yapısına da kavuşamamıştır.

Türkiye'de 3515 sayılı Cemiyetler Kanununa göre kurulan Çiftçi Birlikleri ve Dernekleri, çiftçinin örgütlenmesine ilk örnekler olmuşlardır. Bu dernekler ve birlikler daha çok belirli grup çiftçilerin yararlarını korumayı amaç edinmiş ve özellikle büyük çiftçilerin organı olarak faaliyet göstermiştir.

Başlangıçta yöresel kuruluşlar olarak çalışmalarını yürüten bu birlikler, 1960'lı yıllarda, toprak reformu, zirai vergi, plânlama ve kredi gibi konuların güncel olması ve bunlara ilişkin yasaların çıkarılması gereği ve önemi üzerinde durulması, çiftçi birlikleri yöneticilerini yatay örgütlenme yönünde harekete geçirmiş ve 1962 yılında Ankara'da merkez kuruluşu şeklinde Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu kurulmuştur.

Federasyon çiftçilerin yararını korumaya yönelik faaliyetlerinde bazı etüt ve incelemelerden öteye gidememiştir. Daha sonra faaliyetlerinde görülen durgunluk sonucu bu federasyon ve federasyonu oluşturan birlikler feshedilerek varlıkları Ziraat Odalarına devredilmiştir. Diğer derneklerden bazıları da sadece ismen varlıklarını sürdürmektedir.

Ekonomik Örgütler

Üreticilerin ekonomik örgütleri başta tarım kooperatifleri olmak üzere ekonomik faaliyette bulunan birlik, vakıf, şirket vb kuruluşlardır.

Tarım Kooperatifleri

Üreticinin örgütlenmesi ve pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araç tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kooperatiflerdir. Türkiye gibi, işletmeleri küçük olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Türkiye'de sayısal olarak 4-5 milyon ortağı bulunan tarımsal kooperatifler çeşitli alanlarda faaliyet göstermesine rağmen, batı ülkelerinde olduğu gibi etkili değildirler. Çünkü; Almanya, Danimarka, Isveç, Norveç, Hollanda, Finlandiya gibi gelişmiş ülkelerde tarımsal kooperatiflerin pazarlamadaki payı %50 ila %100 arasındadır. Bizde ise %1 ile %10 arasındadır(Mülayim 1998). Üreticilerin en örgütsüz olduğu kesim olan hayvancılıkta kooperatiflerin pazar payı daha da küçüktür.

Kırsal alandaki mesleki ve ekonomik örgütlerin özerk, bağımsız ve güçlü olmamaları,tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri gibi ekonomik açıdan daha güçlü kooperatif yönetimlerinin belli ölçüde devlet kontrolü altında olması, örgütlenme açısından önemli sorunların bulunduğunu açık olarak göstermektedir. Oysa, mesleki ve özellikle ekonomik örgütlenmeye gitmeden kırsal alanda istihdam yaratmak mümkün değildir.

Üreticilerin ekonomik örgütleri olan tarım kooperatifleri iki grup altında toplanabilir:

- *Tarımsal (kırsal) kooperatifler*
- *Tarım dışı (kentsel) kooperatifler*

Kentlerde yaşayanların ihtiyaçları daha çok gıda maddeleri, giyecek, konut ve meslekleri ile ilgili olduğu için, tarım kesiminde yaşayanlardan farklıdır. Bu nedenle, kentsel kooperatiflerin faaliyetleri tüketim, konut, taşıma ve sanat gibi alanları kapsamaktadır. Türkiye'de de kentlerdeki kooperatiflerin önemli bölümünü konut, esnaf kefalet, taşıma ve daha az sayıda tüketim kooperatifleri oluşturmaktadır.

Tarım kooperatifleri değişik biçimde sınıflandırılmaktadır. Genellikle ortaklara götürülen hizmetlere göre kooperatiflere isim verilir.

Kooperatif kredi, girdi alımı, pazarlama gibi konulardan birinde faaliyet göstermeyi amaç edinmişse, diğer konularda daha sınırlı olarak hizmet yapsa da, bunlar *tek amaçlı kooperatifler* olarak anılır(İnan 1975). Tek amaçlı kooperatiflere tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri örnek gösterilebilir.

Kooperatif birden fazla konuda (ürün pazarlama, kredi temini, girdi alımı, arazi veya makinelerin ortak kullanımı gibi) faaliyet gösteriyorsa, *çok amaçlı kooperatif* adını alır. Çok amaçlı kooperatiflere ülkemizden en iyi örnek ise köy kalkınma kooperatifleridir.

Birlikler

Diğer ekonomik örgütler birliklerdir. Bunların başında da mahalli idare birlikleri gelmektedir. Damızlık yetiştiricileri ve üretici birlikleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı olarak son yıllarda gündeme gelen üretici örgütleridir.

Kırsal kesimde, ortaklarının çıkarlarını korumak ve gözetmek amacıyla kurulan kooperatiflere karşılık, birlikler daha geniş alanlarda ve daha geniş bir kesime hizmet amacı gütmektedir. Örgütsel oluşumlarını tamamlayamayan ya da oluşturamayan kooperatiflere karşılık birlikler kısmen de olsa örgütsel oluşumlarını tamamlama çabası içerisine girmişlerdir. Ancak tüm çabaların finansal destekle ilintili olduğu ve her iki tip örgütün de finansal sıkıntılar ve zorluklar içinde olduğu bilinen bir gerçektir.

Mahalli İdare Birlikleri

Son yıllarda hukuken İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararıyla mahalli idare birlikleri kurulmaktadır. Bunlar; köylere hizmet götürme birlikleri, sulama ve içme suyu birlikleri, turizm, çevre, eğitim vb. konulardaki diğer birliklerdir. Mahali idare birliklerinin sayısı 1989 yılında sadece 29 iken, daha sonraki yıllarda hızla artmış ve 1997'de 750'ye ulaşmıştır[1].

Türkiye'de temsil konusunda çoğulculuk, demokratikleşme ve katılım yönünden yerel yönetimler incelendiğinde yerel yönetim meclislerinde belli toplumsal kategorilerin egemen olduğu görülmektedir. Aynı çarpık yapılaşmanın tarımsal örgütlerde de ortaya çıktığı görülmektedir.

Yerel örgütlerde ana kural; hizmetlerin, seçimle gelen organlar tarafından, özerk kuruluşlarca yürütülmesidir. Böylece yerel toplum, bu hizmetlerle ilgili karar alma, uygulama ve yönetme hakkına sahip olacaktır.

Özerk bir kuruluş oluşturmanın nedenlerinden biri, iyi yönetim kurallarına aykırı düşen, politik etkilere engel olmaktır.

Birliklerin temelinde yerel demokrasi değerleri vardır. Bu değerler, yerel toplulukların kendilerini ilgilendiren konularda özgür bir şekilde ve demokratik yol ve yöntemlerle kendi kendilerini yönetmelerini öngörmektedir.

1982 Anayasası'nın temel ilkeleri ışığında mahalli idare birlikleriyle ilgili olarak şunlar sıralanabilir:

- Birlikler yönetimin bütünlüğü içinde yer alırlar.
- Yörenin ve yöre halkının yerel ortak gereksinimlerini karşılamak amacı güderler.
- Örgütsel ve işlevsel yönleri yerinden yönetim ilkesine göre yasayla düzenlenir.
- Karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulur.
- Görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.
- Merkezi yönetimin belirli amaç ve ilkelere göre kullandığı vesayet yetkisi vardır.
- Merkezi yönetimle karşılıklı bağ ve ilgileri yasayla düzenlenir.
- Kamu görevlerinde birliğin sağlanması ve toplum yararının korunması ilkesi vardır.
- Kuruluş ve görevleri ile yetkileri yasayla düzenlenir.
- Kamu tüzel kişisidirler.

Organizasyon yapısında sorumluluğun kamudan tabanda çiftçinin bizzat kendine kaydırılması ile kalkınmaya katılımlarının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ancak uygulamada birlik başkanı olan mülki idare amirlerinin merkeziyetçi yönetim anlayışları nedeniyle üreticilerin yönetime katılmalarının çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

İl İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve Köy Kanununun bazı maddelerine dayanarak hazırlanan tip tüzüğe göre kurulan ve çok amaçlı görünen, ama uygulamada sütün belirli bir komisyon karşılığı pazarlanmasından başka önemli faaliyetleri olmayan "köylere hizmet götürme birlikleri" son yıllarda hızla çoğalmaya başlamıştır. Hukuken İçişleri Bakanlığına bağlı olan birliklerin sayısı 1989 yılında 19 adet iken 1997 sonunda 368'e ulaşmıştır.

---

[1] İ.Hakkı İnan, Hayvansal Üretim ve Pazarlamada Üretici Örgütlenmesi:Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odasınca Düzenlenen Tarım Haftasında Sunulan Bildiri, Ocak-1998, Ankara, s.2.

Bu birliklerin yönetimi tamamen mülki idare amirlerinin kontrolünde olduğundan özerk ve bağımsız değildirler. Diğer birliklerin çoğunun kuruluşunda örnek alınan Malkara Birliğinde genel kurul görevini yapan Birlik Meclisinde seçilmiş, tabii ve gözlemci üyeler bulunmaktadır[2]. Seçilmiş üyeler köy muhtarları, tabii üyeler kaymakam ile ilçenin ileri gelen kamu görevlileri ve gözlemci üyeler ise ilçenin 2. derece kamu görevlileri ve ziraat odası gibi bazı üretici örgütlerinin başkanlarıdır. Muhtarlar, Birlik Meclisinin seçilmiş üyeleri kabul edilmektedirler. Oysa, muhtarlar süt üreticilerini temsil etmek için değil, muhtarlık yapmak için seçilmişlerdir. Öte yandan, üreticilerce süt birliği olarak bilinen bu birliklere süt üreticileri üye değildir.

Yönetim kurulu görevini yapan Birlik Encümeni tip tüzüğe göre 7 kişiden oluşmakta ve bunların üçü (başkan, genel sekreter ve sayman) daimi üye olup, geri kalan 4 üye meclis tarafından 1 yıl süre için seçilmektedir. Görüldüğü gibi, yönetim organlarının üye yapısı homojen olmayıp, yönetim demokratik değildir. Bu ileride çıkar çatışmalarına yol açabilir. Başkan genelde ilçenin mülki idare amiri olan kaymakamdır. Diğer iki daimi üye başkanın tayin ettiği kamu görevlileridir. Trakya bölgesinde yapılan bir araştırma sonucuna göre, bu birliklerin yönetiminde en çok sözü geçen % 71.4 oranıyla başkandır[1]. Malkara birliğinde başkanın yönetimde söz sahibi olduğunu ileri süren süt üreticilerinin oranı % 98.5'dir. Tarım kooperatiflerinde bu oranlar % 21.9 (yağlı tohumlar) ile % 45.9 (köy kalkınma kooperatifleri) arasında değişmekte, yönetim kurulları ve genel kurulların kararlardaki etkileri daha fazla olmaktadır. Pancar kooperatiflerinde genel kurulun etki oranı % 25 iken, hizmet birliklerinde birlik meclisinin etkisi yoktur.

Hizmet birliklerinde denetim organı olmadığından öz denetim yapılmamaktadır. İç denetimi olmayan bir örgütte yöneticiler bilerek veya bilmeyerek birliği kendi çıkarları yönünde kullanabilirler.

Malkara Birliğinin kuruluş amacı incelendiğinde, birliğin devletin, belediyelerin ve özel sektörün yaptığı her çeşit işleri (üretim, pazarlama, satış, inşaat vb.) yapmaya ve yaptırmaya yetkili olduğu anlaşılmaktadır[2]. Yol, su, okul, lojman, cami, sağlık tesis, köy konağı, kanalizasyon gibi altyapı tesisleri ve inşaat işleri de buna dahildir. Bu kadar çeşitli ve herbiri ayrı uzmanlık isteyen işin hizmet birliğince etkili bir biçimde yapılması kolay değildir.

Köylere hizmet götürme birliklerinin Trakya'da süt üreticilerine verdiği hizmetlerden üreticilerin % 9.1'i memnun, % 90.9 'u memnun değildir[3].

Bu birliklerin kırsal kesimin sorunlarını çözümü için uygun örgütler olmadıkları, kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerine ters düşen bir yönetim yapısına sahip oldukları görülmektedir. Bütün bu nedenlerle. hizmet birliklerinin kooperatiflere alternatif gösterilmeye çalışılması ve devlet tarafından da desteklenmesi doğru değildir. Ayrıca, araştırmalar üreticilerin bu birliklerin demokratik olmayan yönetim yapısından memnun olmadıklarını ve süt satışından toplanan büyük komisyonların hizmet birlikleri tarafından yerinde ve etkin kullanılmadığını göstermektedir.

---

[2] İ.Hakkı İnan ve İlknur Kumkale, Tarımda "Yeni Bir Üretici Örgütlenme Modeli:Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği", Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi,Tebliğler Kitabı, Ankara, 6-9 Kasım 1996, s. 58.

[1] İ.Hakkı İnan, İlknur Kumkale ve Okan Gaytancıoğlu, Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Örgütleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü, (Türk Kooperatifçilik Kurumu için yapılan araştırma projesi raporu), Tekirdağ, 1998, s.43.

[2] İ.Hakkı İnan ve İlknur Kumkale,a.g.e.6-9 Kasım 1996, Ankara.

[3] İ.Hakkı İnan ve ark., a.g.e. Tekirdağ, 1998, s. 44.

Sulama Birlikleri

Sulama birlikleri de hizmet birlikleri gibi İçişleri Bakanlığının tip tüzüğüne göre beldelerde kurulmaktadır. Bir beldede sulama birliğinin kurulması için sulama tesisinin birden çok beldeye hizmet vermesi gerekmektedir.

Türkiye'de sulama birliklerinin sayısı 1989 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır. 1989'da bunların sayısı sadece 2 iken 1997'de 237'ye ulaşmıştır.

Bu örgütlerin oluşumunda ve işleyişinde katılımcılık esastır. Ancak, arzu edilen katılımın sağlanamadığı ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde devlet eliyle sulama ağaları yaratılarak feodal yapının desteklendiği ileri sürülmektedir.

Su ve toprak kaynaklarının ülke genelinde gerekli envanter çalışmaları ile kullanım planlamaları yapılmamıştır.

Birliklerin gerçekleştirilmesinde iki temel yaklaşım vardır: Birincisi; insiyatif ve etkinliğin kamuda olması, diğeri ise çiftçinin en üst düzeyde katılımı sağlanarak sorumlu kılınmasıdır. Hangisi uygulanırsa uygulansın çiftçinin aktif katılımını sağlamak zorunludur.

Tüm sempozyum ve bildirilerde çiftçilerin yönetime katılmalarının önemi belirtilmesine rağmen bu işin nasıl yapılacağı konusunda bir öneri veya çalışma yoktur. Sulama projelerinde tesislerin yapılmasıyla ilgili isteğin çiftçilerden gelmesi, etüd aşamasında çiftçi katılımının başlaması, planlama, proje, inşaat çalışmaları ve en sonunda işletme ve bakım-onarımla bu katılımın devam etmesi gerekmektedir.

Katılımın ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar olması katılım kavramına daha net bir açıklama getirmeyi zorunlu kılmaktadır. Devletçe yapılan bir hizmetin bedelinin ödenmesi katılım olarak nitelendirilmemelidir. Katılım, karar aşamasında başlayan bir olgudur ve uygulamalarla devam eder. Yerel yönetimlerde halk katılımının yetersiz olduğu bilinen bir gerçektir. Yasaların ve sivil toplum örgütlerinin katılımı yaygınlaştırılması gerekirken; ne yazık ki sivil toplum örgütlerinin ülkemizde yeterince yaygın olmaması ve bir çok katılım türlerinin uygulanmasına şu andaki hukuk kurallarının izin vermemesi en büyük sorunlardandır.

Sulama birliklerinin yönetimi organları ve yapısı aynen köylere hizmet götürme birliklerindeki gibidir. Bu nedenle, kamu kuruluşu niteliğindeki bu birliklerin yönetimi tamamen devletin kontrolündedir. Köylere hizmet götürme birlikleri için yapılan yukarıdaki değerlendirmeler büyük ölçüde bu birlikler için de geçerlidir.

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri

Damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının 9 Ağustos 1995 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan *"Türkiye Damızlık Süt Sığırı Yetiştiricileri Birliği Hizmetleri Hakkında Yönetmelik"* uyarınca kurulmakta ve çalışmaktadırlar. Temel amaç, sığır yetiştiricilerinin kendi aralarında örgütlenerek üstün verimli hayvanlar yetiştirmelerini sağlamaktır.

Birliklerin çalışmaları; gerek yurt içinde yetiştirilen, gerek ithal edilen ve gerekse yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi, verimlerinin artırılması soy kütüğü ve verim kayıtlarının tutulması, hayvan sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi, sigorta işlemlerinin yapılması, girdilerin sağlanması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, hayvansal ürünlerin pazarlanması ve değerlendirilmesi, üyelerin eğitilmesi gibi oldukça kapsamlıdır.

Türk-Alman Teknik İşbirliği çerçevesinde Türkiye'de damızlık süt sığırcılığını geliştirmek için yürütülen *"Sığır Yetiştiriciliği Enformasyon Sistemi"* adlı projenin birliklerin kurulmasında önemli rolü olmuştur.

1990 yılında bir soy kütüğü sistemi kurulması amacı ile proje başlamış ve 1998 yılında kayıt altına alınan süt ineği sayısı 15000'e yükselmiştir. 1994 yılından itibaren proje ile desteklenen 7 birlikte süt verimlilik kontrollerinin yapılmasına başlanmıştır. Bu kontroller, her inek için her ay sütte yağ tayini yapılmasını gerektirmekte ise de, bu her birlikte ve her ay mümkün olmamak-tadır. Bununla birlikte, birliklerin çoğunda soy kütüğünün ve buna bağlı verimlilik kontrollerinin önemi anlaşılmıştır.

Aynı saf ırktan en az 5 ineği bulunan en az 7 yetiştirici bir araya gelip Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının İl Müdürlüklerine başvurduğu takdirde o ilde damızlık sığır yetiştirici birliği kurulabilmektedir. Ama bir ilde aynı ırk için sadece bir birlik kurulabilmektedir.

Birliklerin gelirleri;giriş aidatları, yıllık aidatlar, yetiştiricilere götürülen hizmetler (suni tohumlama, veteriner vb.) karşılığı elde edilen gelirler, damızlık belgesi vb. gelirleri, hayvan satış komisyonları, bağış ve yardımlardır.

Birliklerin özerk ve nispeten bağımsız yönetim yapıları ve faaliyetleri dikkate alındığında, bunların gelişmiş ülkelerdeki hayvan ıslahı kooperatiflerine çok benzedikleri görülür. Bu nedenle, devletin yönetiminde söz sahibi olduğu köylere hizmet götürme birliklerinden çok farklıdırlar.

Damızlık sığır yetiştiricileri birliklerinden Türk-Alman projesi çerçevesinde destek alan bazı birliklerden (Edirne ve Kırklareli gibi) olumlu sonuçlar alınmıştır.

Tarımsal Amaçlı Üretici Birlikleri

Bazı damızlık sığır yetiştiricileri birliklerinden alınan olumlu sonuçlar üzerine, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bu tip birliklerin yaygınlaştırılması amacıyla "Tarımsal Amaçlı Üretici Birlikleri" Kanun Tasarısını hazırlamıştır.

Tasarıya göre, üretici birliklerinin amaçları çok kapsamlı olup, tarım kooperatifleri ile çeşitli çiftçi örgütlerinin tüm faaliyetlerini içine almaktadır. Bu bağlamda amaçlar bir başka çiftçi örgütüne ihtiyaç duyulmayacak şekilde düzenlenmiştir.

Tasarıda genel kurula katılan üyelerin oy hakkının şirketlerde olduğu gibi, sermayeleri oranında olması ön görülmektedir. Bu takdirde üyelerin birliği demokratik kontrolü (1 ortağa 1 oy şeklinde) olanaksızdır. Elde edilen kârın dağıtımında da üyelerin birliğe teslim ettikleri ürün ve üyelik payları (sermayeleri) birlikte dikkate alınmaktadır. Bu durum, üyelerin birliğin faaliyetlerine ekonomik katılımının adaletsiz olmasına yol açabilecektir.

Kanun tasarısının maddeleri, 3186 sayılı Tarım Satış ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun maddelerine pek çok yönden benzemektedir.

Tasarının öngördüğü üretici birlikleri ne kooperatife ve ne de şirkete benzemektedir. İleride çıkar çatışmasına yol açabilecek homojen olmayan bir üye yapısı ve kâr bölüşümü öngörülmektedir. Üretici birliklerinin küçük çiftçiler yerine büyük çiftçilere yarar sağlama ve gelecekte şirketleşme olasılığı oldukça yüksektir.

II.2.5. Kooperatif Örgütlenme Şekilleri

Federatif (Tabandan Yukarıya) Örgütlenme

Federatif örgütlenme tabandan yukarıya doğru örgütlenme olup, federe kooperatifler lokal kooperatiflerin bölge birlikleridir. Federatif örgütlenmede lokal kooperatiflerin kontrolü federasyonun değil, lokal kooperatiflerin elindedir. Federe kooperatifler genel danışmanlık hizmetlerinden sorumludurlar.

Federatif örgütlenmenin başlıca avantajları şunlardır:

1.Ortaklar lokal kooperatiflerin yönetiminde söz sahibi olduklarından, kooperatiflerini destekler, kooperatif faaliyetlerine daha fazla katılırlar.
2.Ortaklarla temas daha kolaydır.
3.Örgütlenme tabandan başladığından, yerel ihtiyaçlar için sermaye kolayca sağlanabilir.
4.Lokal kooperatifler çiftçilerin ihtiyaçlarını daha çabuk karşılayabilirler.

Federatif örgütlenmenin başlıca dezavantajları ise:
1.Bölge kooperatifi lokal kooperatifler üzerinde direkt kontrole sahip değildir.
2. Önemli kararların alınması zaman alır.
3. Lokal kooperatifler arasındaki koordinasyon zayıftır.
4.Dikey bütünleşme faaliyetleri federe kooperatif tarafından daha zor gerçekleştirilir.
4. Muhasebe ve denetim faaliyetleri üniform değildir.

Merkezi (Yukarıdan Tabana) Örgütlenme

Merkezi örgütlenmeye giden kooperatiflerde ortaklara doğrudan hizmet götürülebilir. Bu örgütlenme şeklinde çiftçiler bölgesel bir merkezi kooperatifin doğrudan ortaklarıdır. Merkezi kooperatif dikey faaliyetleri daha kolay gerçekleştirir.

Merkezi örgütlenmenin avantajları:
1.Lokal kooperatiflerin kontrolünün kolaylığı,
2.Kararların zaman kaybetmeden alınması,
3.Sermaye artırımında kolaylık,
4.Muhasebenin merkezi ve üniform oluşu,
5.Uzun vadeli planların daha kolay yapılmasıdır.

Merkezi Kooperatiflerin dezavantajları ise:
1.Çiftçilerin kooperatif yönetimindeki kontrollerinin zayıflaması,
2.Yönetimle temasın azlığı
3.Çiftçilerin ihtiyaçlarının hemen karşılanamaması,
4.Kooperatif faaliyetlerine ortakların katılımının azalmasıdır.

Uygulamada daha sık rastlanan federatif ve merkezi örgütlenmenin karışımıdır. Kooperatif örgütlenmenin federatif, merkezi ya da ikisinin karışımı olması, ortak çiftçilerin kooperatiften beklentileri ile yakından ilişkilidir.

II.2.6.Kooperatiflerde Yatay ve Dikey Bütünleşme

Bütünleşme iki veya daha çok sayıdaki iş biriminin eşgüdümünü amaçlayan birlikte iş yapma sürecidir(İnan 1979). Aynı konuda çalışan lokal kooperatiflerin birleşerek bölge birliklerini, bölge birliklerinin merkez birliklerini oluşturması yatay bütünleşmeyi meydana getirirken, kooperatif faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ise dikey bütünleşmeye yol açar.

Yatay bütünleşme federasyon veya merkez birliğinin oluşması ile gerçekleşir. Yatay bütünleşmeyle kooperatif hizmetleri çeşitlendirildiğinden kooperatif gelirlerinin artmasına olanak sağlanır. Ayrıca arzın kontrolü için de yatay bütünleşme büyük önem taşır.

Dikey bütünleşme ise kooperatif faaliyetlerinin genişlemesi ile masrafların azalmasını, işgücünün daha etkin biçimde kullanılmasına olanak sağlar. Ayrıca, dikey bütünleşmeyle uzmanlaşma kolaylaşır. Bir aşamadaki üretim ve dağıtımın, diğer aşamadaki ihtiyaca göre

yapılmasını sağlar. Ürünlerin üreticiden tüketiciye akışını kolaylaştırır. Fiyatlar zamanında belirlenir. Monopolün güçlendirilmesi, yarışmanın ortadan kaldırılması, hammadde girdilerinin garantisi gibi yararlar sağlar. Bir kooperatifin faaliyetlerini dikey olarak götüreceği nokta, kârın en yüksek ve marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu noktadır. Dikey bütünleşmede daha ileriki aşamalara varabilmek için kooperatifin yeterli iş hacmine sahip ve birim maliyetlerin düşük olması gerekir. Ayrıca, mevcut yönetiminin yeteneği ve gelecekteki potansiyeli de önemlidir.

Bütünleşme alanı kooperatifin finansman gücünü aşmayacak şekilde belirlenmelidir. Bütünleşme genişledikçe kooperatifler çiftçilerin ekonomik durumlarını iyileştirmede daha önemli role sahip olur. Görüldüğü gibi kooperatiflerin güçlenmeleri ve gelişmeleri sadece örgütlenme ile değil, yatay ve dikey bütünleşmeyle olanaklıdır.

II.2.7.Türkiye'de Tarım Kooperatifleri ve Başlıca Sorunları

Ülkemizde ilk kooperatifçilik hareketi Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları denemesi şeklinde başlamıştır. Memleket Sandıklarından beklenen başarı elde edilemediğinden, 1888 yılında kaynakları T.C. Ziraat Bankasına devredilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan bazı tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin varlığı kabul edilmekle beraber, Türkiye'de ancak 1935 yılında Atatürk'ün öncülüğü ile 2834 ve 2836 sayılı Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Yasalarının çıkartılmasından sonra tarım kooperatifleri ekonomide önemli bir yer almaya başlamıştır. Bu iki özel kooperatif yasası çiftçilerin örgütlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Atatürk zamanında başlayan kooperatifçilik hareketi sayesinde kırsal alanda tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri gibi güçlü ve o zamanın koşullarına göre oldukça başarılı olan ekonomik örgütler oluşturulmuştur.

1960'lı yıllarda 1961 Anayasasının da etkisi ve Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığının kurulmasıyla yatırım projelerine dayalı çok amaçlı köy kalkınma kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. Köy kalkınma kooperatifleri tarım işletmelerini verimli hale getirmek, pazarlamayı düzenlemek, girdi, kredi vb. ihtiyaçları karşılamak, köy sanayiinin kurulmasını sağlamak gibi birden fazla amacı gerçekleştirmek için kurulmuşlardır. Kooperatif sayısı tabandan gelen istekle ve bakanlığın mali destekleriyle hızla artmışsa da, kooperatif kuran çiftçilere yurtdışına gitmede öncelik verilmesi bazı kooperatiflerde homojen ortak yapısının bozulmasına neden olmuştur.

1163 Sayılı Kooperatifler Yasasının 1969'da yürürlüğe girmesinden bu yana sayısal açıdan kooperatifçilik hareketinde önemli gelişmeler olmuştur. Ülkemizde halen ortak sayısı 9 milyon olan 85000 kooperatif (27 çeşit birim kooperatif) faaliyette bulunmaktadır(Koç 2001). Türkiye'de kooperatif ve bunların ortak sayıları oldukça yüksek ise de, bunların ortaklarına hizmet etme ve ülke ekonomisine katkı açısından etkili oldukları söylenemez.

1163 sayılı yasanın dışında kalan tarım kredi kooperatifleri 1972 yılına kadar 2836 sayılı Kanuna göre faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1972 tarihinde yürürlüğe giren 1581 sayılı yasa ile bu kooperatifler Ziraat Bankasının vesayetinden kısmen kurtulmuşlarsa da, 1984 yılında 238 sayılı kanun hükmündeki kararname ile devletin kooperatiflerin yönetimine müdahalesi yeniden artmış ve kooperatifler bir nevi kamu iktisadi teşekküllerine dönüştürülmüştür. Kararname 1985'de Mecliste 3223 sayılı yasaya dönüştürülmüştür.

1985'de 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çıkıncaya kadar tarım satış kooperatifleri 1935'te Yürürlüğe giren 2834 sayılı Kanuna göre faaliyette bulunmuşlardır. 3186 sayılı Yasa da 3223 sayılı Yasa gibi tarım satış kooperatiflerine devletin müdahalesini artırmıştır.

6 Ekim 1988 tarih ve 3476 sayılı kanun ile 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda değişiklik yapılmış, kırsal kesimdeki kooperatifler için yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, dört tip kooperatifin amaçları ve görevleri bir araya getirilerek örnek *"Tarımsal Kalkınma Kooperatif Ana Sözleşmesi"* hazırlanmıştır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri birlikleri ve bunların merkez birliklerinin yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda rekabet gücüne sahip olabilmeleri amacıyla Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bunların konu bazında örgütlenmelerini öngörmüş ve bu birlikler için tarım, hayvancılık, ormancılık, el sanatları, sulama, su ürünleri ve pancar ekicileri adı altında 7 değişik konuda örnek ana sözleşme hazırlanmıştır.

Yasa değişikliğinden anlaşılacağı gibi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı mevcut kalkınma kooperatiflerini bu değişikliği gerekçe göstererek konu bazında yeniden örgütlemek istemiş ve bu nedenle, kooperatif birliklerinin geçmişteki KÖY-KOOP gibi güçlü bir merkez birliği kurma girişimleri uzun süre engellenmiştir* .

Köy kalkınma kooperatifleri başlangıçta devletin desteği ile kurulmuş olmalarına rağmen, aslında tabandan gelen istekle köylerde doğduğundan demokratik yönetim yapısına sahip, özerk ve bağımsız kuruluşlardır. Devletin demokratik kooperatifçiliği özendirici politikaları olmadığından özellikle 1980'li yıllardan sonra bu kooperatifler zor günler yaşamışlar, bir kısmı faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır.

Köy kalkınma kooperatifleri; demokratik ve özerk yapıları, kooperatifçilik ilkelerinin uygulanışı açısından gelişmiş batı ülkelerindeki tarım kooperatiflerine en yakın kooperatifler olup, devletin siyasi baskısı altındaki tarım kredi, tarım satış gibi kooperatiflerden farklıdırlar.

Devlet desteğinin olmayışı nedeniyle köy kalkınma kooperatiflerinin büyük kısmının yatırımları yoktur. Bunlar genelde ortaklarına yem, tohum ve bazı temel tüketim mallarını sağladıklarından bir anlamda tarım alım ve tüketim kooperatifleri gibi çalışmaktadırlar.

Türkiye'de bulunan tarım kooperatiflerinin sayısı, ortak sayısı, birlik ve merkez birliği sayısı gibi bilgiler toplu olarak Çizelge 1'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, değişik konularda çalışan 10255 tarımsal amaçlı kooperatif ve bu kooperatiflere ortak olan 4792111 çiftçiye karşın, ülkemizde kooperatifçilik hareketi henüz istenilen düzeye gelmiş değildir.

Kuruluş faaliyetlerini tamamladığı halde faaliyete geçememiş veya faaliyetini çeşitli nedenlerle yarıda kesmiş, pek çok tarım kooperatifi vardır. Bunların çoğu ön çalışmalar yapılmadan ve ekonomik bir gereksinme duyulmadan kurulmuş kooperatiflerdir. Ortak sayısının 4.8 milyona yakın oluşu da fazla sayılmamalıdır. Çünkü, tarımı gelişmiş yörelerdeki çiftçilerin çoğu birden fazla kooperatife ortaktır. Bu nedenle, kooperatif ve ortak sayıları kooperatifçiliğin gelişmesini sağlıklı biçimde yansıtmazlar.

---

* Köy kalkınma kooperatifleri birliklerinin Merkez Birliği kurma çalışmaları bakanlığın bazı bürokratlarının karşı çıkmalarına karşın, Ecevit'in seçim hükümetindeki Tarım ve Köy İşleri Bakanının ikna edilmesiyle olumlu bir biçimde sonuçlanmış ve böylece Köy-Koop Merkez Birliği yeniden kurulmuştur.

Çizelge 1 Türkiye'de Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Ortak Sayıları (14.03.2001 itibariyle

Kooperatif Türü	Tabii Olduğu Yasa	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
1-Pancar Ekicileri	1163-3476	30	1575911	1	-
2-Su Ürünleri	1163	403	19381	5	-
3-Sulama	1163	2022	231361	7	1
4-Tarımsal Kalkınma	1163	4814	649129	17	1
5-Tarım Kredi	1581	2579	1572791	16	1
6-Tarım Satış	3186	341	710425	17	-
7-Tütün Tarım Satış	1196	66	33113	-	-
8-Diğer Kooperatifler (çay, ormancılık, hayvancılık vb.)	1163-4576	-	-	24	1
TOPLAM	-	**10255**	**4792111**	**87**	**4**
Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	1163	-	-	-	1

Kaynak: Karınca Dergisi, Mayıs 2001 s.28.

Ekonomik faktörlerin kırsal kesimin örgütlenme sorunlarında ve kooperatiflerin başarısızlığında önemli rol oynadığı açıktır. Türkiye'de halkın ve kırsal toplumun kooperatifçilik konusundaki bilgilerinin yetersizliği ve kooperatifçilik eğitiminin yapılmayışı, kooperatifleri siyasi ve ekonomik çıkarları için bir araç olarak gören ve bu amaçla kullanan yöneticilerin varlığı başarısızlıkta önemli diğer nedenler olarak dikkati çekmektedir. Hükümetlerin kırsal örgütlenmeyi ve kooperatifçiliği destekleyen politikalarının olmayışı, hatta kooperatiflere olumsuz bakış da kooperatifler için bir dezavantaj olmaktadır.

Toplum kalkınmasında etkin bir araç olabilecekken yeterli güdüleme ve devletin politika belirsizliği ile kooperatiflere bakış açısı net olmadığı için bugün kooperatifler yeterince sorun çözmekten ve hizmet götürmekten uzaktırlar. Kooperatifleri desteklemekle görevli kuruluşlar da sadece izlemekle yetinmekte, teknik yardım sağlanamadığı gibi yeterli ve etkin bir denetim de yapılamamaktadır.

Ülkemizde, *"Yörede kooperatife ekonomik yönden gerçekten ihtiyaç var mıdır?", "Kooperatifin kuracağı tesis için yeterli miktarda ürün yetiştirilmekte midir?", "Kooperatife ilgi duyan ve onu finanse edecek yeter sayıda üretici var mıdır?"* şeklindeki sorular kooperatif kurulmadan önce genelde yanıtlanmamaktadır(İnan 1978). Bu nedenle, faaliyete geçemeyen ya da faaliyetini durdurmak zorunda kalan kooperatiflerin çoğu gerçek bir ihtiyaç duyulmadan kurulan kooperatiflerdir. Öte yandan, başarılı olan ve faaliyetini genişleterek sürdüren kooperatifler, ihtiyaç sonucu kurulduğu ve ortaklarca desteklendiği için, gittikçe daha etkin olmaktadırlar. Bu nedenle, başarısız kooperatiflere bakarak bu hareketten vazgeçme yerine, başarılı olanları destekleyerek kooperatifçilik hareketini geliştirmek gerekir.

II.2.8.Tarım Kesimi Üretici Örgütlerinin Değerlendirilmesi

Türkiye'de tarım kesiminde faaliyet gösteren üretici örgütlerinin yönetim yapıları oldukça farklıdır. Yönetimden kaynaklanan sorunlar bu örgütlerin istenilen şekilde çalışmasını engellemekte ve soruna üreticiler açısından bakıldığında, üreticilerin kendi örgütlerine yeterince güvenemediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye tarımında görülen başlıca üretici örgütleri Çizelge 2'de görüldüğü gibi, tarım kooperatifleri, hizmet birlikleri, üretici birlikleri ve damızlık yetiştirici birlikleridir.Bu örgütlerden üretici birlikleri halen kurulma aşamasında olup diğer örgütler faaliyetlerine devam etmektedir.

Üretici Örgütlerinin Kooperatifçilik İlkelerini Uygulama Durumu

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'nin 1995 yılı Eylül ayında Manchester şehrinde yapılan genel kurul toplantısında kabul edilen kooperatifçilik ilkelerinin Trakya bölgesindeki tarım kooperatifleri, köylere hizmet götürme birlikleri, damızlık yetiştirici birlikleri ve üretici birliklerinde uygulanma durumu Çizelge 2'de verilmiştir(İnan, Kumkale ve Gaytancıoğlu 1999). Çizelge incelendiğinde, kooperatif ilkelerinin tümünün belirtilen üretici örgütlerinde uygulanmadığı görülmektedir. Sadece gönüllü ve açık ortaklık ilkesi bütün üretici örgütlerinde uygulanmaktadır. Demokratik ortak denetimi ilkesinin tarım kooperatifleri ve damızlık yetiştirici birliklerinde uygulandığı, hizmet birliklerinde hiç uygulanmadığı, üretici birliklerinde ise (tasarıya göre) kısmen uygulandığı görülmektedir.

Çizelge 2 Tarım Kooperatifleri ve Üretici Birliklerinde Kooperatifçilik İlkelerinin Uygulanma Durumu

İlkeler	Tarım Kooperatifleri				Birlikler		
	Tarım satış	Tarım kredi	Pancar üreticileri	Tarımsal kalkınma	Hizmet Birliği	Üretici Birliği*	Yetiştiri ci Birliği
Gönüllü ve açık ortaklık	+	+	+	+	~	~	+
Demokratik ortak denetimi	+	+	+	+	-	~	+
Ortakların ekonomik katılımı	+	+	+	+	-	-	+
Otonomi ve bağımsızlık	~	~	+	+	~	+	+
Eğitim, öğrenim ve bilgi	-	-	+	+	-	+	+
Kooperatifler arası işbirliği	-	-	-	-	-	+	~
Toplumsal sorumluluk	~	~	~	+	~	-	-

* tasarı halinde ~ kısmen uygulanan ilke

Bu ilkeye göre, tüm ortaklar eşit oy hakkına ve aktif olarak denetim hakkına sahiptir. Oysa hizmet birliklerinde ortak denetimi bulunmamakta, üretici birliklerinde ise sermayeleri oranında ortaklar oy kullanmaktadırlar. Aynı zamanda üretici birliklerinde genel kurulca 4 denetçi seçildiği halde 1 denetçi Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca görevlendirilmektedir.

Ortakların ekonomik katılımı ilkesi, risturn dağıtımı dışında tarım kooperatifleri ve damızlık birliklerinde uygulanmakta, hizmet birliklerinde uygulanmamaktadır.

Otonomi ve bağımsızlık ilkesi ele alındığında, tarım kooperatiflerinden pancar üreticileri kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri, üretici birlikleri ve damızlık yetiştirici birliklerinde ilkenin uygulandığı görülmektedir. Bunun yanında tarım kredi ve yağlı tohumlar tarım satış kooperatiflerinin kendi kendilerini kontrol eden, fakat tamamen bağımsız olmayan örgütler, hizmet birliklerinin ise kendi kendine yeten fakat kendi üyelerince kontrol edilmeyip devleti temsil eden mülki idare amirlerince yönetilen örgütler oldukları görülmektedir.

Eğitim, öğrenim ve bilgi ilkesi;pancar üreticileri ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinde uygulanmakta, tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinde uygulanmamaktadır. Damızlık yetiştirici birliklerinde eğitim konusuna önem verilmekte olup, hizmet birliklerinde ise bu konuda herhangi bir şey yapılmamaktadır.

Kooperatifler arası işbirliği (ya da diğer örgütlerin kendi aralarındaki işbirliği) üretici birliklerinde (tasarı madde 47) öngörüldüğü halde, damızlık yetiştirici birliklerinde kısmen ve kooperatifler ile hizmet birliklerinde işbirliği söz konusu değildir.

Toplumsal sorumluluk ilkesi incelendiğinde ise, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde uygulamanın olduğu, diğer kooperatiflerde ise kısmen uygulandığı söylenebilir. Çünkü toplumun kalkınmasını amaç edinmelerinin yanında, kooperatiflerin kurduğu işletmelerin çoğunda da çevre bilinciyle hareket edildiği söylenebilir. Hizmet birliklerinde amaç, kısmen toplumsal kalkınma olarak görülebilir. Öte yandan, diğer örgütlerde böyle bir faaliyete rastlanmamıştır.

Üretici Örgütlerinin Yönetim ve Organizasyon Açısından Karşılaştırılması

Trakya bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre, başlıca üretici örgütleri ve bunların özellikleri Çizelge 3'deki gibi saptanmıştır(İnan, Kumkale ve Gaytancıoğlu 1999):

Kuruluş açısından tarım kooperatifleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ya da Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlıdırlar. Üretici ve damızlık yetiştirici birlikleri de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlıdır. Öte yandan, Köylere hizmet götürme birlikleri hukuki açıdan İç İşleri Bakanlığına tabiidirler(Eren 1993).

Amaçlar açısından üretici örgütleri arasındaki farklar belirgindir. Tarım kooperatifleri (tarım satış, tarım kredi ve kısmen de tarımsal kalkınma kooperatifleri) genellikle tek amaçlı üretici kuruluşlarıdır. Hizmet birliklerinde amaçlar çok ve dağınık olup, tarım ve tarım dışı her çeşit faaliyeti kapsamaktadır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca kurulması teşvik edilen üretici birliklerinde de ürün, ürün grubu ve konu bazında tek amaçlılık esas alınmıştır. Bu birliklerde ürün ya da konu bazında uzmanlaşmaya önem verildiğinden, tarım hizmet kooperatiflerine benzeyen üretici örgütleri olarak kabul edilebilir. Yetiştirici birliklerinde ise amaç tek ve kesin soy kütüğüne dayalı hayvan ıslahıdır.

Ortaklık koşulları ve ortak yapısı da üretici örgütlerinde oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. Tarım kooperatifleri ile yetiştirici birliklerinde ortaklık serbest giriş ilkesine göre iken, hizmet birliğinde bu çok önemli kooperatifçilik ilkesinin uygulanmadığı, üretici birliklerinde de bazı sınırlamaların olduğu görülmektedir. Hizmet birlikleri ile üretici birliklerinde bu nedenle homojen bir ortak yapısı mevcut değildir. Bilindiği gibi, çıkar birliğine dayanan bu homojen yapı bulunmazsa ortaklar arasında çıkar çatışması kaçınılmazdır*.

İncelenen üretici örgütlerinde hizmet birlikleri hariç genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan oluşan yönetim organları bulunmaktadır. Hizmet birliklerinde ise genel kurula denk düşen birlik meclisi, yönetim kurulu görevi yapan birlik encümeni bulunurken, denetim görevini yapan bir kurulun olmadığı görülmektedir. Bunun büyük bir eksiklik olduğu kuşkusuzdur. Çünkü bu birlikler bu şekilde en önemli denetim olan özdenetimden yoksun olmaktadırlar.

Üretici örgütlerinde yetkili yönetici genelde yönetim kurulu başkanları olmaktadır. Bunlar incelenen üretici örgütlerinde hizmet birlikleri hariç seçilmiş kişilerdir. Öte yandan, hizmet birliklerinde birlik başkanları genelde kaymakamlar, vali veya vali yardımcılarıdır.

---

* Atatürk 1 Şubat 1931'de İzmir Ticaret Odasında yaptığı konuşmada homojen ortak yapısının önemini ve buna dikkat edilmezse kooperatifte ortaya çıkacak çıkar çatışmasını şu sözlerle ve çok anlamlı bir biçimde ifade etmiştir: *"Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Üreticilerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikayet edeceklerdir."*

Bunlar bulundukları mevkii ve makam nedeniyle yetkili yönetici konumundadırlar. Seçimle gelmeyen kişilerin yönetici olarak görev yapması, gönüllük esasına dayanan üretici örgütleri açısından bir dezavantajdır.

Araştırmaya konu olan üretici örgütlerinden demokratik yönetim biçimine sahip olanlar damızlık yetiştirici birlikleri ile kısmen tarım kooperatifleridir. Tarım kooperatiflerinden tarımsal kalkınma kooperatiflerinde yönetim demokratik iken, tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinde devletin atanmış genel müdürler ve müdürler vasıtasıyla yönetime müdahalelerinden ötürü yönetimde çiftçilerin söz sahibi olduğu söylenemez. Hizmet birliklerinin yönetimi tamamen mülki idare amirlerinin (genelde kaymakamların) kontrolünde olup, bunların yönetimi demokratik değildir. Üretici birliklerinde de sermayeye göre oy hakkı düşünüldüğünden bunların da demokratik bir yönetimden yoksun olacakları söylenebilir.

Yönetime katkı konusunda da yönetim biçimi konusunda yapılan yorumlardan hareket etmek gerekir. Tarım kooperatifleri ile yetiştirici birliklerinde her ortağa 1 oy hakkı verilirken, hizmet birliğinde her meclis üyesine 1 oy ve üretici birliğinde ise sermayeye ve teslim edilen ürün miktarına göre oy hakkı verilmektedir. Burada hizmet birliği ile üretici birliğinin küçük ve orta üreticiler aleyhine olan yönetime katkı biçimi açık olarak görülmektedir.

Öz denetim tarım kooperatifleri ile yetiştirici birliklerinde mevcut iken, üretici birliklerinde Bakanlıkça görevlendirilen 1 denetçi yüzünden homoien bir öz denetim organı bulunmamaktadır. Daha önce açıklandığı gibi, hizmet birliğinde denetim organı yoktur.

Hizmet birlikleri dışındaki tüm üretici örgütlerinde seçimler 1-4 yılda yapılmakta ve yönetim kurullarına üyeler seçimle gelmektedir. Oysa, hizmet birliğinde birlik başkanı kaymakam dahil 3 üye daimi, diğer 4 üye 1 yıl için seçilmektedir. Başka bir deyişle, kamu görevlileri devamlı yönetici pozisyonundadırlar. Öte yandan, üreticileri temsil için seçilen köy muhtarları seçimle gelmekte ve her yıl değişmektedirler. Daimi üyeler seçimle gelmedikleri gibi, atanmış da değildirler. Bu nedenle, yönetim organında dual bir yapı söz konusu olup, bu yapı her zaman çıkar çatışmasına yol açabilir. Mülki idare amirleri ve onun emrindeki kamu görevlilerinden oluşan daimi üyelerle genelde köy muhtarlarından oluşan seçilmiş üyelerin hizmet birliklerinden beklentilerinin farklı olması da homojen ortak yapısını bozan ve yönetimde çıkar çatışmalarına neden olabilecek bir durumdur.

Çizelge 3 Trakya'da Üretici Örgütlerinin Yönetim ve Organizasyon Açısından Karşılaştırılması

Özellik	Tarım Kooperatifi	Hizmet Birliği	Üretici Birliği *	Yetiştirici Birliği
1. Kuruluş	İlgili Bakanlık (Tarım ve Köy İşleri veya Sanayi ve Ticaret)	İç İşleri Bakanlığı	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
2. Amaçlar	Genelde tek amaç (satış, kredi, girdi temini vb.)	Amaçlar çok ve dağınık	Ürün, ürün grubu ve konu bazında çok amaçlılık	Tek bir konuda uzmanlaşma (genetik kapasite artırıcı ıslah çalışmaları)
3. Ortaklık (üyelik) koşulları	Serbest giriş	Mahalli idare birimlerinin birlik meclisince kabulü ve birlik başkanının onayı ile	Tarımsal üretimde bulunan Z.Odalarına kayıtlı üreticiler ve tüzel kişiler (kooperatif, vakıf vb.)	En az 5 süt ineğine sahip, soy kütüğü tutmayı taahhüt eden yetiştiriciler
4. Ortaklar (üyeler)	Üreticiler (ortaklar)	Köyler-Belediyeler (üyeler)	Üreticiler ve tüzel kişiler	Süt sığırı yetiştiricileri
5. Ortak (üye) yapısı	Homojen (çıkar birliği)	Heterojen (çıkar çatışması)	Heterojen (çıkar çatışması)	Homojen (çıkar birliği)
6.Yönetim Organları	Genel kurul, Yön.kur.ve Denetim kurulu	Birlik Meclisi, Birlik encümeni, Birlik başkanı	Genel kurul, Yön.kur.ve Denetim kurulu	Genel kurul, Yön.kur.ve Denetim kurulu
7. Yetkili yönetici	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)	Birlik Başkanı (genelde kaymakam)	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)	Yönetim Kurulu Başkanı (seçilmiş kişi)
8. Yönetim biçimi	Demokratik **	Mülki idare amirlerinin yönetiminde	Demokratik değil (sermayeye göre oy hakkı)	Demokratik
9. Yönetime katkı	Her ortağa 1 oy	Her meclis üyesine 1 oy	Sermayeye ve teslim edilen ürün miktarına göre oy hakkı	Her yetiştiriciye 1 oy
10. Yönetim kurulu üyeleri	Yönetim kuruluna genel kurulca seçilen 3 ortak	Birlik encümenine birlik başkanı, genel sekreteri ve sayma-nından oluşan daimi 3 üye ve meclis üye-liğince seçilen 4 üye (Toplam 7 üye)	Genel kurulca seçilecek en az 5 asil 5 yedek üye	Genel Kurulca seçilen 7 asil üye, 5 yedek üye
11. Seçimler	1-4 yılda	3 üye daimi diğer 4 üye 1 yıl süre için seçilir	Yönetim kurulu üyeleri 3 yıl için seçilir	Yönetim kurulu üyeleri 2 yıl için seçilir.
12. Denetim	Denetleme kurulunca (öz denetim)	Denetim organı yok	Genel kurulca 3 yıl için 2 asil 2 yedek denetçi seçilir. 1 denetçi Bakanlıkça görevlendirilir.	Öz denetim
13. Gelir bölüşümü	Ortaklara alışverişleri oranında dağıtılır	Dağıtım yapılmamakta, genellikle yatırım ve cari harcamalarda kullanılmaktadır.	Teslim edilen ürün ve üyelik payları oranında	-
14. Üst örgütlenme	Birim kooperatif bölge birliği, merkez birliği, Türk Milli Kooperatifler Birliği	Birim hizmet birlikleri, bölge birlikleri (kuruluş aşamasında)	Birlik, Bölge Birliği, Merkez Birliği ve Üretici Birlikleri Konseyi	Birlikler ve Merkez Birliği

* Yasa tasarısı, ** T.Satış ve T. Kredi kooperatiflerinde demokratik yönetim ilkesi tam olarak uygulanmamaktadır.

İncelenen üretici örgütlerinden mevzuata göre tarım kooperatiflerinde ortaklara alışveriş oranında, üretici birliklerinde teslim edilen ürün ve üyelik payları oranında gelirin bölüşülmesi gerekirken, hizmet birliklerinde gelir dağıtılmamakta, yatırımlarda ve cari harcamalarda kullanılmaktadır. Uygulamada tarım kooperatifleri ve üretici birliklerinde de risturn dağıtımına rastlanmamıştır.

Üst örgütlenme tarım kooperatiflerinde birim kooperatif, bölge kooperatifi (birliği), merkez birliği ve Türk Milli Kooperatifler Birliği şeklindedir. Hizmet birliklerinde bölge birlikleri kuruluş aşamasındadır. Damızlık birliklerinin bölge birlikleri olmayıp, Ankara'da faaliyette bulunan Merkez Birliği vardır. Üretici birliklerinde ise yerel birlik, bölge birliği, merkez birliği ve diğer üretici üst örgütlerinden farklı olarak üretici birlikleri konseyi şeklinde bir yatay örgütlenme düşünülmektedir.

Araştırma alanındaki üretici örgütlerinin çiftçi eğitimine yönelik tarımsal yayım hizmetleri damızlık hayvan yetiştiricileri birlikleri dışında son derece yetersizdir. Öte yandan, bu birliklerin teknik konularda hizmet verdiğini söyleyen üye sayısı % 95'tir. Kırklareli ilindeki Köy Kalkınma Kooperatifleri Birliği de özellikle kooperatifçilik konusunda ortaklarına yayım hizmetleri sunmaktadır.

Bütünleşme Süreci Yönünden Kooperatiflerin Değerlendirilmesi

Ülkemizde tarım kooperatifleri bütünleşme sürecinde de henüz önemli bir gelişme gösterememişlerdir. Yatay bütünleşme sürecini tamamlamış kooperatiflerin sayısı sınırlıdır. Özel yasaları uyarınca kurulan tarım kredi kooperatifleri merkez birliği örgütüne sahip bulunurken, Tarım satış kooperatifleri bir zamanlar TARKO adıyla bir merkez birliği kurdukları halde, henüz merkez birliği güçlenmeden perakendeciliğe geçildiğinden ve diğer nedenlerle bu hareket başarılı olamamıştır. Oysa, merkez birliği bölge kooperatifleri ile lokal kooperatiflerin çözemedikleri sorunları çözmek için kurulmalıydı. Perakendecilik, bir üretici üst örgütü olan merkez birliğinin hiç girişmemesi gereken faaliyetti. Çünkü, perakendecilik, üretici kooperatiflerinin değil, tüketim kooperatiflerinin temel görevidir.

Tarım satış kooperatiflerinin çok sayıda ürünün alımı ve değerlendirilmesi ile uğraştıkları dikkate alınırsa, yatay bütünleşmelerini tamamlayamamış olan bu kooperatiflerin dikey bütünleşmeye gitmelerinin zorluğu anlaşılır. Örneğin, kısaltılmış adlarıyla Çukobirlik ve Tariş olarak bilinen Bölge Kooperatifleri pamuk, zeytin, incir, turunçgillerin alımı ve değerlendirilmesiyle uğraşmaktadır. Bu ürünlerin alımı, işlenmesi, satışı ve üretim girdileri ile kredilerin temini kooperatifler tarafından yürütüldüğü dikkate alınırsa, bütün bu hizmetlerin verimli şekilde yürütülmesi mümkün değildir. Bunun yerine pamuk üreticileri kooperatifi pamuk bölge birliğine, bölge birlikleri de merkez birliğine ortak olarak yatay bütünleşme sağlanmalıdır. Pamuk alımı, işlenmesi, depolanması, satışı, kredi, ucuz girdi gibi dikey hizmetlerin sayısı artırılabilir.

Çukobirlik, Tariş gibi bölge birlikleri farklı ve her biri ayrı uzmanlık isteyen çok sayıda hizmetleri yürütme durumundadır. Fiskobirlik, Trakyabirlik, Antbirlik gibi diğer bölge kooperatiflerinde çalışılan ürün açısından belli bir düzeyde uzmanlaşma görülmektedir. Ancak bunların yurt çapında başarılı olabilmeleri için merkez birliklerini kurmaları gerekir. Mevcut tarım satış kooperatiflerinin çalışma konularına göre ayrılmaları ve uzmanlaşmaları gerekir. Böylece aynı konuda çalışan kooperatifler bölge birliklerini, bölge birlikleri de merkez birliğini oluşturabilirler. Az gelişmiş bölgelerde ise uzmanlaşma başlangıçta sakıncalı olacağından, bu bölgelerde köy kalkınma kooperatifleriyle işbirliği yapılmalı, yoksa çok amaçlı tarım kooperatifleri kurulmalı ve bunlar yatay bütünleşme yoluyla örgütlenmelidir.

Kırsal alanda çeşitli konularda faaliyet gösteren köy kalkınma kooperatifleri Bakanlıkça sayıca ve çeşit olarak azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda köy kalkınma kooperatiflerinin adının söz konusu kooperatiflere sorulmadan tarımsal kalkınma kooperatiflerine çevrilmesinin nedenlerini anlamak güçtür. 12 Eylül'den sonra, çeşitli baskılar nedeniyle tasfiye edilen Köy Kooperatifleri Merkez Birliği (KÖY-KOOP) yerine ayakta kalabilen bölgesel KÖY-KOOP birliklerinin yeni bir merkez birliği kurulması ile ilgili çalışmalarına Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca uzun süre izin verilmemesi, Türkiye'de çok amaçlı tarımsal kooperatifçilik hareketinin gelişmesini engellemiştir.

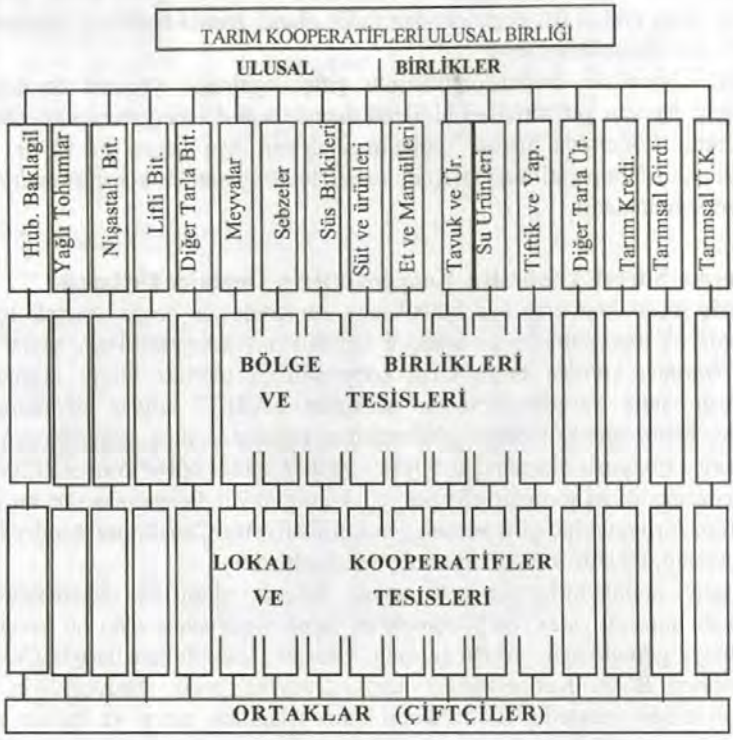

Şekil 1 Türk Tarım Kooperatifleri İçin Yatay Örgütlenme Modeli

Ülke çapında üretici kooperatiflerinin örgütlenmeleri ve hızla bütünleşmeleri gerekir. Şekil 1'de Türkiye'deki tarım kooperatifleri için yatay bütünleşmeyi esas alan tabandan merkez birliklerine doğru bir örgütlenme modeli gösterilmiştir. Modelde üst örgütlenmesini tamamlayamamış kooperatifler için merkez birliklerinin yanı sıra, ürün ya da ürün grubu bazında örgütlenmesi öngörülen yeni tarım kooperatiflerinin kurulması da önerilmiştir. Özellikle fiyat dalgalanmalarının ve aracı kârlarının yüksek olduğu yaş meyve ve sebze, hayvansal ürünler gibi ürünler üzerinde çalışan kooperatiflerin kurulması ve bütünleşmesi piyasanın tanzimi açısından önemlidir.

Türk tarım kooperatiflerinin önemli sorunları olduğu açıktır. Mevcut kooperatiflerinin çoğu yatay bütünleşmeyi sağlayamadığı gibi, dikey bütünleşmede de üretim ve pazarlama sürecinde bir güce sahip olamamışlardır. Buğday, arpa, patates, elma, soğan, tütün ve yaş meyve-sebzeler gibi önemli ürünlerin piyasasına çiftçiler henüz girememişlerdir. Et, süt ve yumurta da bu durum aynıdır. Oysa, pek çok ülkede bu ürünlerin hem piyasası ve hem de sanayi çiftçilerin elindedir. Bu konuda çalışan kırsal kesime yayılmış güçsüz ve dağınık kooperatiflere rastlanmaktadır. Ancak bunların çoğu kendi lokal piyasalarında dahi söz sahibi değildir. Öte yandan, yatay ve dikey bütünleşmeyle ortaklara faydalı ve etkin hizmetler sunulmaktadır. Bu hizmetlerin ülke ekonomisine katkıları olacağı şüphesizdir. Ayrıca, Tarım kredi kooperatifleri yatay bütünleşmeyi tamamlayıp dikey bütünleşmeye geçmişlerdir. Bütünleşmenin bazı avantajlarından faydalanmaktadırlar.

Tarım satış kooperatiflerinde dikey faaliyetler daha fazla olmakla beraber yatay bütünleşme tamamlanmadığından, dikey bütünleşmenin avantajlarından tam olarak yararlanılamamaktadır. Tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin en önemli sorunları, bunların siyasi baskılardan ötürü demokratik yönetimden yoksun oluşlarıdır. Bu sorun, kooperatif işletmelerinin etkin ve etkili olmalarına engeldir.

Köy kalkınma kooperatifleri 1970'li yıllarda hem yatay hem de dikey alanda hızlı bir bütünleşme sürecine girmişlerse de, faaliyetlerinin dağınıklığı ve ekonomik güçsüzlükten ötürü başarılı olamamışlardır. Kuruluşlarındaki yurtdışına işçi gönderme amacı da bütünleşmeyi zorlaştırmıştır.

II.2.9. Etkili ve Etkin Üretici Örgütlerinin Nitelikleri ve Model Önerileri

Üretici örgütlerinin uzun vadede yaşayıp gelişmeleri için etkili[1] (effective) ve etkin[2] (efficient) çalışmaları gerekir. Bu bağlamda bir üretici örgütünün doğru olanı doğru biçimde yapması arzu edilir. Üretici örgütleri için doğru olanı yapmak üreticiye hizmet etmek olarak tanımlanabilir. Üreticiye hizmet örgütlerin amaçlarını nasıl gerçekleştirecekleri ve organizasyon biçimleri ile yakından ilgilidir. Örneğin, bir üretici örgütü içerisinde üreticilerin nerede bulundukları ve örgütteki işlevsel rolleri büyük önem taşımaktadır. Üretici örgütlerinin gönüllülük, bağımsızlık, otonomi, öz denetim ve demokrasi gibi evrensel ilkeleri uygulamaları bir anlamda bu örgütlerin etkili olmaları demektir. Öte yandan, bu örgütlerin etkin olmaları, onların modern işletmecilik ilke ve yöntemlerine göre çalışmalarını ifade etmektedir.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında bulgular değerlendirildiğinde, üretici örgütlerini dört grupta toplamak mümkündür:

1. Etkili ve etkin olmayan üretici örgütleri
2. Etkili, fakat etkin olmayan üretici örgütleri
3. Etkin, fakat etkili olmayan üretici örgütleri
5. Hem etkin ve hem de etkili olan üretici örgütleri

Etkili ve Etkin Olmayan Üretici Örgütleri

Bu gruptaki üretici örgütlerinin mevcut koşullar değişmezse, kısa bir süre sonra faaliyetlerine son vermek zorunda kalacakları söylenebilir. Çünkü bu örgütlerin yapısı demokratik olmayıp, ayrıca bunlar üretici örgütlerinde olması gereken temel ilke ve değerlere de sahip değildirler. Bunun dışında yönetimin bürokrasiye dayanan uygulamaları ile modern işletmecilik ilkeleri bağdaşmadığından bu örgütlerin çoğu etkin de çalışmamaktadırlar.

Etkili, Fakat Etkin Olmayan Üretici Örgütleri

İkinci gruba giren üretici örgütleri uluslararası kooperatifçilik ilkelerine göre çalışmakta olup, yönetim ve denetim açısından demokratik bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle, etkili çalıştıkları söylenebilir. Ancak bunların çoğunun etkin çalışmadığı görülmektedir. Bunların nedenleri, daha çok işletme sermayesinin yetersizliği, devlet desteğinin olmayışı vb. ekonomik faktörlerdir. Sonuç olarak, bu gruba giren üretici örgütlerinin ayakta kalabilecekleri, fakat büyüyebilmeleri için etkin çalışmalarının gerektiği öne sürülebilir.

---

[1] Etkili çalışan örgütün doğru olanı yaptığı varsayılmıştır.
[2] Etkin örgütün ise işi doğru yaptığı varsayılmıştır.

Etkin, Fakat Etkili Olmayan Üretici Örgütleri

Etkin, fakat etkili olmayan üretici örgütlerinde devlet yönetime müdahale ettiğinden, bunlar bağımsız ve özerk (otonom) üretici kuruluşları değildirler. Bunun sonucu olarak da etkili olamamaktadırlar. Ortak (üye) üreticiler, bu örgütleri genelde bir devlet ya da KİT şeklinde görmektedirler. Ancak, güçlü devlet desteği, yatırımlar nedeniyle bu örgütlerin göreli olarak etkin çalıştıkları söylenebilir. Uzun vadede bu örgütler etkili olamadıkları taktirde, etkin çalışsalar da zamanla ortadan kalkabilirler.

Hem Etkin ve Hem de Etkili Olan Üretici Örgütleri

Etkin ve etkili olan üretici örgütlerinin çoğu, modern işletmecilik ilke ve yöntemlerine göre tam olarak etkin biçimde çalışmasalar da, rekabetçi piyasalarda görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ortak üreticilerin desteği, bunların bağımsız ve özerk olmaları da etkili olmalarında rol oynayan önemli faktörlerdendir. Kısaca ifade edilirse, bu gruptaki üretici örgütleri yenilikleri izledikleri ve işletmecilik ilkelerini tam olarak uyguladıkları taktirde, uzun vadede büyüyüp gelişerek başarılı sonuçlar alabilirler.

Üretici Örgütlenme Modellerine İlişkin Öneriler

Üretici örgütlerinin etkili ve etkin olmalarının önemi büyük olduğundan, 4.gruba giren örgütlenme modellerinin ülke tarımı için en uygun modeller olduğu ileri sürülebilir. Ancak diğer gruplardan 2. gruba giren örgütlerin modern işletmecilik ilke ve yöntemlerine göre çalışmaları, devletin de bunları teşvik ederek mali açıdan desteklemesi halinde başarılı olmaları ve gelişmeleri mümkündür. Öte yandan 3.gruba giren örgütlerin yönetim yapısında değişiklikler yapıldığı taktirde, bunların da uzun dönemde ekonomik yaşamlarını sürdürmeleri mümkün olabilir. Özellikle 3.gruba giren tarım kooperatifleri ile köylere hizmet götürme birliklerinin mevcut yönetim yapılarında bir değişiklik yapılmadığı ve devletin bunların yönetimlerine müdahalesi sürdüğü taktirde, bu örgütler bir müddet yaşasalar da uzun vadede ayakta kalmaları mümkün değildir.

II.2.10. Sonuç ve Öneriler

Bu bildiride tarım kesimindeki örgütlenme biçimlerine değinilmiş, Trakya'da hatta Türkiye'deki üretici örgütlerinin durumları ve üreticilerin bu örgütleri nasıl gördüğü çeşitli bulgularla açıklanmaya çalışılmıştır. İsimleri ve faaliyet alanları farklı da olsa, üretici örgütlerinin tümü üreticilerin ekonomik çıkarlarını korumak için kurulmuşlardır. Üretici örgütlerinin tümü amaç bakımından ortak bir noktada buluşmalarına rağmen organizasyon yapıları farklıdır. Kooperatifler, hizmet birlikleri, damızlık yetiştirme birlikleri ve üretici birliklerinin organizasyon yapıları oldukça farklılıklar göstermektedir. En önemlisi de üreticilerin bu organizasyonda nasıl bir rol aldığıdır.

Tarım kooperatifleri ile bunların dışında kalan organizasyonlar (birlikler) üreticiler arasında çıkar çatışmasına yol açmamalıdır. Yeni örgütlenmeler yeni sorunlara yol açacağından varolan kurumların daha etkili ve etkin hale getirilmesi başarıya ulaşmada önemli rol oynayacaktır. Bu yüzden ikilemlere yol açacak yeni üretici örgütleri açmak suretiyle hizmetleri verimsizleştirmemek ve kooperatiflerle birliklerin yarışmasına izin vermemek gerekir. Özellikle ülkemizde görülen bu tip ikilemler kooperatifçilik hareketinin gelişmesine olumsuz etki yapmakta, bu durum üretici örgütlerinin güçlenmesini engellemektedir.

Tarımsal kalkınmada en önemli araçlardan birisi üreticilerce kurulan, kontrol edilen sahip olunan ve onlara hizmet eden tarım kooperatifleridir. Bu bağlamda mevcut demokratik

tarım kooperatiflerini desteklemek, siyasi açıdan hala devlet güdümündeki tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerini özerkleştirerek evrensel kooperatifçilik ilkelerine göre çalıştırmak gerekir.

Bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmek için ihtiyaç duyulan köylerimizde tek amaçlı demokratik kooperatifler kurmak ve bunları önce bölge birlikleri çatısı altında toplamak, daha sonraki aşamada ise bölge kooperatiflerini merkez birliği altında toplamak yoluna gidilmelidir. Bu şekilde bu tip kooperatiflerin yatay bütünleşmesi gerçekleşebilir. Tabii bu arada bu tip kooperatiflerin faaliyetleri çeşitlendirilerek dikey bütünleşme alanında da mesafe alınabilir.

Güney Doğu ve Doğu Anadolu gibi az gelişmiş bölgelerimizde üreticilerin birden fazla tek amaçlı kooperatife ortak olması yerine çok amaçlı bir kooperatife ortak olması daha ekonomik ve uygun olabilir.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, topluluğa dahil ülkelerdeki gönüllü ve demokratik üretici gruplarının desteklenmesini öngörmektedir. Buradaki üretici grupları tarım kooperatifleri, dernek vb. kuruluşlarda örgütlenen üreticilerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere'de bizdeki KİT'lere benzeyen pazarlama bordları tekelci konumlarından ötürü Avrupa Birliğince desteklenmediğinden tasfiye edilmiştir. Örneğin, ekonomik açıdan çok güçlü olan Süt Pazarlama Bordu bile süt pazarlama kooperatiflerine dönüştürülmüştür. Üstelik bu bordlar ülkemizdeki köylere hizmet götürme birliklerine göre çok daha demokratik bir yönetime sahip idiler.

Ülkemizde son yıllarda sayıca artan ve hızla gelişen başka birlikler de bulunmaktadır. Aslında "birlik" sözcüğü "kooperatif, şirket, dernek, vakıf" gibi yerel ya da birim örgüt anlamında kullanılmaktadır. Oysa birlik denilince kooperatif, şirket vb., yerel örgütlerin bir araya gelerek kurdukları bir üst örgüt (bölge birliği) ya da bölge örgütlerinin bir araya gelerek kurdukları en üst örgüt, yani merkez birliği akla gelmektedir. Bu nedenle hizmet birlikleri, üretici birlikleri ve yetiştirici birliklerinin hukuki açıdan nasıl örgütler oldukları konusunda yasal boşluklar bulunmaktadır. Birliklerin vergilendirilmesi açısından bu boşluklar ileride ciddi sorunlar yaratabilir.

Köylere hizmet götürme ve sulama birliklerinin yeniden yapılanması, yönetimlerinin demokratikleştirilmesi ve birliklerin yönetimine üreticilerin mutlaka katılması gerekir. Kamu yöneticilerinin görevi kamu kurumlarının yönetimi olduğundan, ekonomik faaliyette bulunan bu birliklerin yönetimlerinde görev almaları doğru değildir. Ayrıca kaymakam, daire müdürleri vb kamu görevlilerinin görev yerlerinin değişmesi de profesyonel yöneticiler tarafından işletilmesi gereken birlik işletmeleri açısından bir dezavantajdır.

Hizmet birlikleri köylerdeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ilçelerdeki üst örgütleri haline getirilebilir. Ancak bunun için hukuki açıdan iyi bir inceleme yapmak gerekecektir. Bir başka çözüm bunların tasfiye edilip mallarının illerdeki tarımsal kalkınma kooperatif birliklerine devredilmesidir.

Hizmet birliklerinin gelecekte şirketleşme tehlikesi de mevcuttur. Bu taktirde birlikler üreticilere değil, şirket sahiplerine hizmet edecektir. Bunun bazı örnekleri ülkemizde görülmeye başlamıştır.

Kurulması halen tasarı halinde olan üretici birlikleri ise köylere hizmet götürme birliklerinden biraz daha farklı gibi görünse de, yönetim yapıları incelendiğinde bunların da üreticilerin hür iradesini yansıtmayan bir örgütlenme yapısına sahip oldukları görülmektedir. Kaldı ki "kooperatifler" gibi üreticilerin ekonomik örgütleri mevcut iken bu tip örgütlenmeye gitmeye gerek de yoktur.

Birlik adını kullanan bir başka üretici örgütü olan damızlık yetiştiriciler birliği, gerek köylere hizmet götürme birliklerinden, gerekse de üretici birliklerinden oldukça farklı bir konuma sahiptir. Bu örgütün sadece isminin sonunda "birlik" sözcüğü bulunmakta, çalışması

aynen demokratik bir tarım kooperatifi gibidir. Bu yüzden bu örgütlenme biçimi özellikle ülke hayvancılığımızın geliştirilmesinde model olarak alınabilir.

Ülkemizde en fazla üretici sayısına sahip olan üretici örgütlerinin başında gelen tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri ise ekonomik açıdan güçlü olmalarına rağmen henüz tam demokratik yönetilmemeleri bir dezavantajdır. Bağlı bulundukları bakanlıkların siyasi açıdan etkisi altında olan ve her seçimden sonra değişen yöneticiler, bu tip kooperatiflerde üreticilerin söz sahibi olmalarını engellemektedir. Bu örgütlerde devletin yönetime dolaylı müdahalesi olduğundan, bunlar tam olarak bağımsız ve otonom üretici kuruluşları sayılamazlar. Bunun sonucu olarak da etkili olamamaktadırlar. Ortak (üye) üreticiler bu örgütleri genelde bir devlet ya da KİT şeklinde görmektedirler. Devlet bu tip kuruluşların yönetiminde söz sahibi olmaktan vazgeçmeli, ancak işletme sermayesi desteğini kısa vadeli olarak kesmemelidir. Orta ve uzun vadede devlet desteği destekleme alımları dışında azaltılarak kaldırılabilir. Kooperatif birliklerinde ve kooperatiflerde devletin değil, üreticilerin atadığı profesyonel yöneticiler görev yapmalı ve bu örgütleri ortaklar adına yönetmelidirler.

Etkili (doğru olanı yapan) ve etkin (işi doğru yapan) örgütlerin uzun dönemde büyümeleri ve gelişmeleri doğaldır. Etkili, yani bir üretici örgütünde olması gereken niteliklere sahip (otonomi, bağımsızlık, demokratik yönetim, açık üyelik, ekonomik katılım vb.) üretici örgütleri genelde tarımsal kalkınma kooperatifleridir. Ama bunların çoğu işletme sermayesi yetersizliği, devlet desteğinin olmayışı, ortakların kooperatiflere bağlılığının yetersiz oluşu ve yönetim sorunları nedeniyle etkin çalışamamaktadır. Buna rağmen bu örgütler ekonomik yaşamlarını sürdürebilirler ve eğer etkin olurlarsa büyüyüp gelişebilirler.

Devlet desteğinden ötürü kısmen etkin çalışan tarım kredi, tarım satış kooperatifleri ve bazı üretici birliklerinin de üretici örgütlerinde bulunması gereken temel niteliklere sahip olamadıkları sürece etkili olmaları mümkün değildir. Bu örgütler bir süre yaşasalar da uzun vadede bu yapıları ile ayakta kalamazlar.

Sonuç olarak, üretici örgütleri şu anda Türkiye tarımında üreticilerin sadece tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için destek yapabilmektedirler. Ancak üreticilerin ticari bir tarım yapmaları için bu örgütlerin daha demokratik hale getirilmeleri, ekonomik ve teknik yönden devletçe desteklenmeleri gerekir.

Türkiye'de tarım kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişini yönlendiren yasaların çokluğu ve farklılığı kooperatiflerin örgütlenmelerini olumsuz etkilemiş, devletin açık ve tutarlı bir kooperatifçilik politikası olmadığından, toplumumuzun sosyo-ekonomik yapısına uygun bir kooperatif örgütlenme modeli geliştirilememiştir. Kooperatiflerin mali destekten yoksun oluşları, kooperatif yayım hizmetlerinin yetersizliği, eğitimsizlik, yetersiz yöneticiler, ideolojik düşüncelere kayma gibi nedenler de kooperatifçilik hareketinin gelişmesini yavaşlatan, hatta bazen engelleyen faktörler olmuştur.

Yatay (üst örgütlenme) ve dikey bütünleşme sorununun çözümü için bazı öneriler şu şekilde özetlenebilir:

1.Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişebilmesi ve dünya kooperatifçiliğine ayak uydurabilmesi, kooperatif hareketinin büyük aracı ve tefecilerle rekabet edebilmesi, dış ticarette ve sanayileşmede etkin rol oynayabilmesi, hatta AB ülkelerindeki kooperatiflerle bütünleşmesi için, kooperatiflerimizin bağımsız, demokratik üst örgütlerini kısa zamanda oluşturmaları gerekmektedir. Üst örgütlenme koşullara göre federatif ya da merkezi örgütlenme şeklinde olabilir. Devlet, etkili bir üst örgütlenme ve dikey genişleme için kooperatifçilik hareketine her türlü kolaylığı göstermeli, maddi yardım yapmalı, böylece 1980'den sonra bu alanda yitirilen zaman süratle yeniden kazanılmalıdır.

4.Tarım Satış Kooperatifleri Bölge Birliklerinin de uzmanlaşmış Merkez Birliklerini kurmaları gerekmektedir.

5.Türkiye'de mevcut tüketim kooperatifleri birlikleri bir "Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği " kurmalıdır.

6.Merkez Birliği olmayan tüm diğer tarım ve tarım dışı kooperatifler de merkez birliklerini kurarak üst örgütlenmelerini tamamlamalıdırlar.

7.Kooperatiflerin üst örgütlenme sorununun çözümünde Tarım ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği(TMKB)'ne büyük görevler düşmektedir. Her şeyden önce TMKB, henüz merkez birliğine kadar üst örgütlenmesini tamamlamamış demokratik kooperatiflerin üst örgütlenmelerini tamamlamalarına yardımcı olmalı, onlara yol göstermeli, üst örgütlenmesini tamamlayan demokratik kooperatiflerin TMKB'ne üye olmalarını sağlamalıdır. Öte yandan, güdümlü olan tarım satış kooperatifleri birliklerinin demokratikleştirilmesine, bir merkez birliği kurulmasına ve böylece TMKB'nde yer almasına öncülük yapmalıdır.

8.Özerkleşme konusunda çıkarılan yasalarla mesafe almasına rağmen, hala iktidardaki siyasi partilerin güdümünden tam olarak kurtulamayan tarım kredi kooperatifleri merkez birliğinin de demokratikleştirilmesi ve TMKB'nde yer alması sağlanmalıdır.

9.Böylece TMKB, ülkelerinin tüm demokratik kooperatifçiliğini kavrayacak çağdaş bir ulusal birlik düzeyine çıkmalı ve uluslararası kooperatifler birliğinde (ICA) Türk Kooperatifçiliğini bu çağdaş kimliğiyle temsil etmelidir. ICA'nın 1984 "Avrupa Parlamentosu" seçimlerini destekleyen bildirgesinin temel sloganı **"Avrupa tarımsız, tarım kooperatifsiz olamaz"** şeklinde formüle edilmiştir. Bu slogan Türkiye tarımı için de geçerli olmalıdır.

KAYNAKLAR

Abrahamsen, M.A., 1976, Cooperative Business Enterprise, Mcgraw-Hill Book Company.

Anonim a, 1997, "Türkiye'de Kooperatifçilik" Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Yayın No:88, Ankara.

Anonim b, 1997, "1.Tarım Şurası Çalışma Belgesi" T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.

Dülfer, Eberhard, Organization and Management of Cooperatives, 6th International conference on Co-operative Science, Giessen 1969.

Eisenstat Philip-Robert T. Masson, "Cooperative Horizontal Market Power and Vertical Relationships, An Overall Assessment", Proceedings of a North Central Regional Research Committee 117, Agricultural Cooperatives and The Public Interest, St. Louis, Mo., une 6-8, 1977.

Eren, T., 1993, "Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği" Tanıtım Kitabı, Malkara.

Eren, T., 1994, "Kırsal Alanda Yönetsel Örgütlenme" Tarım Haftası '94 Sempozyum, T.C Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

İnan, İ.H., 1978, "Tarımsal Kooperatiflerin Kuruluşunda Ekonomik Esaslar" Kooperatif Dünyası, Sayı:83, Ankara.

İnan, İ.H., 1979, "Tarım Kooperatiflerinde Yatay ve Dikey Bütünleşme" Türk Kooperatifçilik Kurumu, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:44, Ankara.

İnan, İ.H., 1979, "Ülkemizde Tarımsal Kooperatifçilik Modellerinin Kooperatifçilik Anlayışı ve Teorisi Açısından Eleştirisi", Türk Kooperatifçilik Kurumu, Karınca Dergisi, Sayı:506, Ankara.

İnan, İ.H., "Tarım Kooperatifleri Çok Amaçlı mı yoksa Tek Amaçlı mı Olmalıdır?" Kooperatifçilik Dergisi, Ekim-Aralık 1975.

İnan, İ.H., 1983, "The Role of Farmer Cooperatives in Agricultural Development" The Agricultural Economics, As-NLH

İnan, İ.H., 1984, Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinde Bütünleşme Sorunları, XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No. 57, Ankara, s.159-168.

İnan, İ.H., 1987, "The Development Problems of Turkish Agriculture" Symposium : Deustch Türkische Universtatspartnerschaften im Agrarbereich, 17-18 Marz, Göttingen.

İnan, İ.Hakkı, 1987, Tarım Kooperatiflerinin Önemi ve Türkiye'de Tarım Kooperatifleri, Hasad Dergisi, Sayı 29, İstanbul, s.93-94.

İnan, İ.Hakkı, Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No. 52, Ankara, s.9.

İnan, İ.H., Kumkale, İ., 1996 "Tarımda Yeni Bir Üretici Örgütlenme Modeli: Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği" 6-9 Kasım 1996 XV.Milletlerarası Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Ankara.

İnan, İ.H., 1998, "Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi: Köylere Hizmet Götürme Birlikleri", TMMO Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım Haftası 1998, Ankara.

İnan, İ.H., İ. Kumkale ve O. Gaytancıoğlu 1999. Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No:91, Ankara.

Kirsch, O.C. "Vertical Cooperation Among Agricultural Producers in Western Europe and in Developing Countries", Research Centre for International Agrarian Development, Publication No:5, 1976.

Koç, H., 2001. "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Öncelikli Sorunu", Türkiye Koop Dergisi, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yayın Organı, Kasım 2001, Sayı.37, Ankara.

Mülayim, Z.O., 1970. Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Federatif Örgütlenmesi ve Başlıca Sorunları Üzerinde Bir Araştırma, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No. 483, Ankara, s.1-50.

Mülayim, Z.G., İnan, İ.H., 1981. "Tarımda Kooperatifleşme", 2.Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğler Kitabı, 2-7 Kasım 1981, Ankara.

Mülayim, Z.G., Çıkın, A., İnan, İ.H., Elbek, A.G., Yercan, M., 1990 "Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Sorunları ve Öneriler", Türkiye Ziraat Mühendisliği 3.Teknik Kongresi Bildiri Kitabı, 8-12 Ocak 1990, Ankara

Mülayim, Z.G., 1990, "Türkiye Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri" İstanbul Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Mülayim, Z.G., 1995, "Kooperatifçilik", Yetkin Yayınları, Ankara.

Mülayim, Z.G., 1998, " Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik" Yetkin Yayınları, Ankara.

Özçelik, A., 1985, "Tarım Kredi Kooperatiflerinin Üst Teşkilatında Üyelik" Karınca Dergisi Temmuz 1985, No: 583, Ankara.

Özdemir, G., İnan., İ.H., 1992, "Tekirdağ İlinde Tarımsal Kooperatifçilik", Karınca.

Özdemir, G., 1996, "Tekirdağ İlinde Tarımsal Kooperatiflerde Kooperatif-Ortak İlişkileri, A.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Talim, M., Güneş T., Çıkın, A., İnan, İ.H., Bektöre, M., 1981. Tarımda Teşkilatlanma, Türkiye II. Tarım Kongresi, Tebliğler Kitabı, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, 19-22 Ekim 1981, Ankara, s. 499-511.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği .1974-1975 Zirai ve İktisadi Durum Raporu, Yayın No:102, 1976, s.439.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Hukuk Müşavirliği, Genelge 971/9.

Walsh, Rishard G., "The Role of Cooperatives in Vertical and Horizontal Integration in Agricultural Production and Marketing",Seminar Paper on Agricultural Organization in the Modern Industrial Economy,Chicago,April 1968

ULUSLARARASI GELİŞMELER VE KIRSAL ÖRGÜTLENME

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Zamanı iyi kullanmak için son söyleyeceğimi ilk önce söylüyorum. Çünkü bana verilen görev uluslararası gelişmelerin ışığında Kooperatifçilik ve Örgütlenmeydi. Benim yaptığım araştırmalar şunu ortaya koymuştur: Uluslararası gelişmeler üreticileri örgütlenmeye mahkum etmiştir; başka çıkış yolu yok. Türkiye aşağı yukarı 20 yıldır dışa açık büyüme stratejilerini kabul etmiş bir ülkedir. Dolayısıyla "dışarıda olup bitenden etkilenmem" diyemez, dışarıda olup biteni kulak arkası yapamaz, kayıtsız kalamayız. Dolayısıyla dışarıda olup bitenin, yani uluslararası gelişmelerin, ekonomi politikalarında bir kısıt olarak düşünülmesi gerekmektedir. Üstelik de bugün tarım kesimini düzenleyen, tarım politikalarını düzenleyen Dünya Ticaret Örgütü vardır. Türkiye'de Dünya Ticaret Örgütünün en eski üyelerindendir ve Dünya Ticaret Örgütünün 1995 yılında geliştirdiği Tarım Anlaşmasını Türkiye de imzalamıştır. Zaten Türkiye imzalamasa ne olacak? Bugün 142 ülke, son olarak Çin de girdi, Dünya Ticaret Örgütünün üyesidir. Yani bunu söylememin nedeni Dünya Ticaret Örgütünün artık bugün söyledikleri, koyduğu kurallar, tarım politikalarında dünyanın bütün ülkeleri için geçerlidir ve Dünya Ticaret Örgütünün tarım anlaşması ile ortaya koyduğu kurallar, tarım politikaları için çiftçileri, tarım üreticilerini örgütlenmeye mahkum etmiştir. Başka çıkışları yoktur. Neden öyledir? Şimdi onu kısaca size açıklamaya çalışacağım: Dünya Ticaret Örgütü biliyorsunuz 75 yılında hayata geçti. Onun yerine daha önce GATT vardı. dünya ticaretini örgütleyen 80'lerin başında dünya tarım piyasalarında müthiş bir karmaşa yaşandı. Bir sübvansiyonlar savaşı yaşandı. Özellikle AB ile ABD arasında büyük çekişmeler oldu. Buna biz "sübvansiyonlar savaşı" diyoruz. Yani maliyet fiyatlarının % 15'ine dünya piyasalarına ürün satıldı, buğday satıldı örneğin, buğdayın tonu 160 – 170 dolardır, ABD 25 dolara buğday satmak zorunda kaldı ya da AB %15 fiyatına tereyağ satmıştır Sovyetler Birliği'ne, o zaman ki Sovyetler Birliği'ne. Bunun nedenini biliyorsunuz, 80'lerin başında dünya tarım piyasalarında durgunluk oldu ama gelişmiş ülkelerde üretim artmaya devam etti. Onun için arz talebi aştı bu şekilde fiyatlar düştü. Herkes eski payını koruyabilmek için sübvansiyonlara sarıldı ve müthiş bir sübvansiyonlar savaşı yaşandı. Bunun sonucunda 85 yılında işte Uruguay raund dediğimiz raund başladı, GATT başlattı. Yani bu dünya piyasalarındaki o karmaşayı ortadan kaldırmak tarım politikalarına yeni bir düzen vermek için ama şunun farkına vardı GATT, eğer ülkelerin tarım politikalarına karışmazsanız, yani içerideki politikalarına karışmazsanız, dünya ticaretini düzenlemek mümkün değildir. Onun için GATT o ana kadar yapmadığı, yani ülkelerin iç ekonomi politikalarına karışmadığının tersini yaptı. Yeni kurallarıyla birlikte, artık ülkelerin iç tarım politikalarına karışır duruma gelmiştir; "şunu böyle yapacaksınız, bunu böyle yapacaksınız" şeklinde. Biliyorsunuz raund 90'da bitmek yerine 93 yılında ancak bitmiştir. Çünkü gerçekten ABD ile AB arasında çok büyük görüş farklılıkları vardı, herkes kendi tarımını savunuyordu. Yani bu bitmemesinin nedeni Türkiye'nin tarımı ya da Brezilya'nın tarımı, Tayvan'ın tarımı değildir; ABD'nin Avrupa meselesidir ve sonuç olarak da 1994 yılında imzalanan ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütünün uygulamaya koyduğu tarım anlaşması ABD ile AB'nin ortak noktalarını birleştiren bir şekilde dizayn edilmiştir. Yani bizim tarımımızla filan bir ilgisi yoktur. Eğer biz küresel dünyanın bir parçasıysak yani istersek küreselleşmeye karşı olalım ya da olmayalım ama biz onun parçasıyız. Almanya'da kriz olduğu zaman sizi etkiliyor, Amerika'daki gelişmelerden etkileniyorsunuz. Nitekim Rusya' 98 krizi oldu, Türkiye'nin bugünkü durumunun en büyük nedeni, Rusya'da ki krizdir. Yani dolayısıyla dünyada olup bitenleri bir kısıt olarak kabul etmek durumundayız, Dünya Ticaret

Örgütü şunu söylüyor. "Artık tarım politikalarında devlet müdahalesini en aza indirmeliyiz ve tarımsal üretimi ve ticareti yavaş yavaş piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakmalıyız." Dünya Ticaret Örgütünün özetle söylemek istediği budur. Ayrıntıya girmiyorum. Sübvansiyonları şu kadar azaltacaksınız, iç destekleri bu kadar azaltacaksınız, ithalatı şöyle yapacaksınız; detaylarını söyleyebiliriz. Ama burada konu o değil. Sonuç olarak şunu söylüyorlar: "Artık tarıma müdahale etmekten vazgeçin. Çünkü tarıma müdahale ettiğiniz zaman kaynakların dağılımını bozuyorsunuz. Kaynakların dağılımının bozulmasının ötesinde Türkiye'de olduğu gibi devletin kaynaklarını kamunun bir politik aracı yapıyorsunuz ve sonuç olarak da israf ediyorsunuz, onun için tarım kesimine mümkün olduğunca az müdahale edin ve müdahalenin şeklini değiştirin. Piyasaya mümkün olduğunca az müdahale edin yani fiyatlara müdahale etmeyin onun yerine başka sistemleri devreye sokun." Nasıl olacak sorusuna biraz sonra gireceğim. Dünya Ticaret Örgütünün getirdiği kısıtlar aslında şu anda Türkiye'nin uyguladığı tarım politikalarında herhangi bir desteği vermeye engel değildir. Çünkü Türkiye, Dünya Ticaret Örgütünün gelişmekte olan ülkeler bölümüne alınmıştır, o bölgeden Türkiye'ye tanınan ihracat sübvansiyonları, Türkiye'ye tanınan gümrük vergileri, Türkiye'ye tanınan iç destekler Türkiye'nin bugün uyguladıklarının çok üzerindedir. Örneğin buğday için verilen gümrük vergisi miktarı Türkiye'nin uygulayabileceğinin %160'ı kadardır. Yani %160 uyguladığı zaman zaten Türkiye'ye kimse giremez. Örneğin iç destekler için Türkiye ürün değerinin %10'una kadar sübvansiyon verebilir ki Türkiye'nin bugün onu vermesi mümkün değil, bütçesi bunu vermeye müsait değil. Yani söylemek istediğim Dünya Ticaret Örgütünün bizim önümüze koyduğu kısıtlar şu anki anlayış politikalarımızı uygulamaya engel değildir. Yani destek yapmaya engel değil yani hiçbir güç, Dünya Ticaret Örgütü buna izin vermiyor diyemez. Ancak , Dünya Ticaret Örgütünün artık politikaları belli. Bu yönü çok iyi yakalamak lazım. Sadece Dünya Ticaret Örgütü meselesi değil bu, uygulamak zorunda olduğumuz AB'ne üyelik süreci de etkendir. Amacımız üye olmaktır. Üye olacağımıza göre ortak tarım politikasına uyum göstermemiz gerekiyor. Ortak Tarım Politikası nedir? Ortak tarım politikasın da artık Dünya Ticaret Örgütünün kısıtlarına göre dizayn edilmiştir. Bundan sonra yapılan reformlar, bundan sonra Ortak Tarım Politikalarında ortaya konulan hedefler hep Dünya Ticaret Örgütünün tarım anlaşmasında gösterdiği hedefler yönündedir; başka bir şey yok. Öyleyse biz Dünya Ticaret Örgütünün kurallarını çok iyi yakalarsak, yönelimlerini çok iyi yakalar ona göre tarım politikalarını oluşturursak, ileride de Ortak Tarım Politikasına uyum diye bir sorunumuz olmayacaktır. Şimdi Dünya Ticaret Örgütü bize yavaş yavaş fiyat desteklerinden doğrudan desteğe doğru gitmemiz gerekiyor diyor. Bu yalnızca Dünya Ticaret Örgütünün söylediği için değil aynı zamanda Türkiye'nin gerçekleri de yani Türkiye'nin iç kısıtları da bu yöne doğru bir yönelimin olması gerektiğini ortaya koyuyor. Türkiye gibi bir ülke sonsuza kadar fiyat desteğini sürdüremez. Neden? Çünkü bu desteği yapacak bütçesi buna müsait değil. Ama bütçesinin ötesinde, nüfusunun yarısı 1500 doların altında bir gelirle yaşayan, hatta 1000 doların altında bir gelirle yaşayan bir ülkede, tarım kesimine verilecek destekler için fiyat desteği nedir? Devlet bir şey vermiyor, aslında, devlet diyorki buğdayın kilosu diyelimki 200 TL , bunu tüketici veriyor. Onun için bizim gibi bir ülkenin halkı fiyat desteği değil doğrudan bir destekle desteklenmesi lazım ki desteğin maliyeti tüketicinin üzerinde değil, birazcık vergi verenin üzerinde kalsın, yani devlet bütçesinde kalsın. Doğrudan destek uygulamasında, destek karşılığı, vergilerle dengelenen bütçeden sağlanmaktadır. Doğaldır ki, bunu söylediğimiz zaman, bunu IMF de tarım reformu kapsamında söylüyor diyorlar. Yani son olarak IMF'nin hazırladığı 2000 yılında uygulamaya giren istikrar programındaki tarım reformu da böyle söylüyor. Diyor ki , "tarımda desteği kaldırın, gübre desteğini kaldırın, kredi desteğini kaldırın, fiyat desteğini kaldırın yerine ne koyun? 3 – 5 tane çiftçiye hatta çiftçi bile değil berbere, terziye birazcık ulufe dağıtın." Yani doğrudan destek dediklerinin, söylediğimle alakası yok. Benim bu tarım reformunda olan yani IMF ile imzalanan niyet mektubunda olan politikadaki doğrudan destek bir tarım politikası aracı değildir, bir sosyal

politika aracıdır. Evet, yoksul çiftçilere gerçekten tarımda kalmaları için en azından şu koşullarda, kentlerde zaten işsizlik diz boyu, onların orada yaşamlarını sürdürebilmeleri için doğrudan destek yapılabilir. Bunun üretimle ilgisi yoktur, tarımla ilgisi yoktur. Bu sosyal bir politika aracıdır. Ekonomi politikası aracı nedir tarımda?Fark ödeme sistemidir. Yani doğrudan destektir. Fark ödeme sistemi nedir? Fark ödeme sistemi her ülke kendi üretiminin maliyetine göre belli bir fiyat belirler. O fiyat nedir? Maliyet artı belli bir kar marjı. Buna isterseniz Amerika'lıların söylediği gibi "Hedef Fiyat" diyebilirsiniz, isterseniz Avrupa'lıların söylediği gibi "Eşik Fiyat" diyebilirsiniz. İsterseniz burada "Taban Fiyat" da diyebilirsiniz. Bu fiyatı saptayacaksınız ama piyasaya müdahale etmeyeceksiniz. Artık Avrupa oraya doğru gidiyor. Amerika zaten bunu çoktandır uyguluyor. Piyasaya müdahale etmeyeceksiniz. Fiyatlar piyasada oluşacak , eğer fiyatlar o sözünü ettiğimiz fiyatın altında oluşursa piyasada oradaki farkı işte benim "Fark Ödeme Sistemi" dediğim odur. Fark ödemeyi doğrudan çiftçiye vereceksiniz ve burada tüketici yani gıda üretiminin, gıda tüketiminin fiyatının o devletin sanki sübvansiyon veriyor gibi çiftçiye gösterdiğini aslında tüketici ödemektedir; yoksul halk ödemektedir. Bu şekilde halk da daha ucuz tüketim olanağına kavuşacak, aynı zamanda sanayici de daha ucuz hammadde kullanabilecektir. Yalnız bu söylediğim çok güzel de bunu uygulamak pek kolay değil. Bunu uygulamanın birtakım koşulları vardır. İşte başta söylediğim Dünya Ticaret Örgütü uluslararası gelişmeler, Türkiye'yi örgütlenmeye, çiftçiyi örgütlenmeye mahkum etmiştir. Örgütlenmek zorundasınız dediğim işte burada ortaya çıkıyor. Şimdi bu sistemi uygulamanın, yani tekrar ediyorum, benim bu söylediklerimin IMF'de bugünkü siyasi iktidarlar tarafından hazırlanmış tarım politikalarıyla, tarım reformuyla hiç yakından uzaktan alakası yoktur. Çünkü orada yazılı olanlar, orada yapılmak istenenler tarım kesimine, benim düşünceme göre bir ihanettir. Gerçekten bir ihanettir. Çünkü o tarım reformunun, tarım kesimiyle hiçbir alakası yoktur. Tarımın özgün koşullarıyla uzaktan yakından bağlantılı değil. Tarımın sorunlarıyla, yapısal sorunlarıyla uzaktan yakından bağlantılı değil, çiftçiyle uzaktan yakından bağlantılı değil. Nedir bu tarım reformu? Sadece 2000 yılında uygulamaya konan antienflasyonist istikrar programının bir eklemidir. Oraya bir yamadır. Yani o istikrar programına tarım kesimi için, tarım kesimi adına yapıştırılmış bir parçadan başka bir şey değildir. Alıp okursanız bütün kaygılar o tarım reformundaki kaygıların tümü finansal kaygılardır. Yani biz devletin üzerindeki finansal yükü, yani devletin tarım kesimi için katlanmak zorunda olduğu maliyeti nasıl azaltırız. Bütün amaçlar bütün ortaya koyulan araçlar, bütün ortaya konulan yollar hepsi buraya çıkıyor. Nasıl azaltırız? Böyle olunca da tarımın özgün koşullarından tamamen kopuk olarak hazırlanan bir tarım politikasının da herhalde tarım kesimine bir faydası olmaz. Bunun tersi söylenemez. Ama sorun o değil, yani onlar orada, biz de buradayız. Biz de bu ülkenin vatandaşı olarak bunun yerine eleştiriyoruz, bunun yerine bir şeyler koymamız lazım. Bunun yerine konacak şey de fark ödeme sistemidir. Çünkü Türkiye'nin iç kısıtları da artık eski tarım politikalarının uygulanmamasını gerektiriyor. Çünkü eski tarım politikaları, istismar aracı olarak kullanılıyor, israf ediliyor. Örneğin çiftçiye yılda 3 milyar doların altında bir transfer yapılmasına rağmen, bütçenin altına girdiği yük 12 milyar dolar civarındadır. Neden? Yanlış politikalar sonucunda oraya borçlanıyorsunuz o ödedikleriniz de zaten aracılara gidiyor. Yani bu politikalar, geleneksel politikalar da artık ömrünü tamamlamıştır. Biz bunu eleştirirken daha önceki politikalara da iyi diyemiyoruz. Hayır o politikalar ömrünü tamamladı, 60'larda, 70'lerde iyi işler yaptı doğru ama artık ömrünü tamamladı. Öyleyse işte bu fark ödeme sistemini uygulamaya koymamız lazım. Fark ödeme sisteminin birinci koşulu, bir defa düzenli bir kayıt sisteminin olması lazım, kayıt dışında bir çiftçinin olmaması lazım. İkincisi, piyasanın çok iyi düzenlenmesi gerekir. Yani her ürün için ürün bazında borsaların olması lazım. Ürün borsalarının olması şarttır. Özetliyorum, zaten ilk söylediğime geliyorum. Ürün bazında borsaların olması lazım. Pamuk da olduğu gibi meyve de, çiçekte de her şeyde borsanın olması lazım. Borsanın çalışabilmesi için ürünün düzgün olarak borsaya akması gerekir. Ürünü düzgün olarak borsaya akıtacak da işte bilmem

Denizli'nin hangi köyündeki bir domates üreticisi, işte bilmem Van'ın hangi köyündeki tütün üreticisi olmayacak herhalde. Onların birlikleri olacaktır. Eğer birlik olarak, bu birlik olur, kooperatif olur, ben tartışmaya girmiyorum, örgütlenme olsun. Ama üreticinin örgütü olacak. Kooperatifi olacak. Bunun ismi önemli değil. Kooperatife özellikle değindim. Çünkü kooperatif dediğimiz zaman, bunlar da tartışılır. Sayın Başkan, bu memlekette kooperatif yürümediyse bu kimsenin suçu değil. Kooperatif bu memleketin ürünü değil de onun için yürümemiştir. Kooperatifi Avrupa yaratmıştır. Onun için Avrupa'da çok iyi yürüyor. Ama bu demek değildir ki kooperatifi kenara atacağız. Onu söylemek istemiyorum da yani bunu söylerken bu koşulları da dikkate almamız gerekiyor. Üreticinin birliklerde, kooperatiflerde nerede olursa olsun örgütlenip örgütler yoluyla borsaya girmesi lazım. Eğer örgütsüz olarak borsaya girerseniz borsadaki oligopoller tarafından yutulursunuz. Yani orada hiçbir pazarlık gücünüz olmaz. Üstelik de ürünün piyasaya akışı sürekli olarak aksar. Bu şekilde borsa çalışmaz. Çalışmazsa borsanın olmadığı yerde fark ödeme sistemi olmaz. Niçin? Çünkü fark ödeme sistemindeki piyasa fiyatı ancak borsalarda oluşur. Yoksa elinize bir kağıt alıp ben domatesimi filanca yere 150 liraya sattım, işte bu farkı bana ver dediğiniz zaman devlet size bu farkı vermez. Devlet hangi farkı size verecek, Avrupa'da böyle çalışıyor. Avrupa'da eskiden fiyat desteği vardı. Artık fiyat desteğinden Avrupa yavaş yavaş çekiliyor, onun yerine fark ödeme sistemini getiriyor ve bunu da neyle yapıyor, AB sahip olduğu güçlü kooperatiflerle yapıyor. Burada sayın konuşmacılar söyledi, sebzenin de, meyvenin de, süt ürünlerinin de, et ürünlerinin de yani bütün ürünlerde kooperatif olmalı. Uluslararası gelişmelerin gereğidir, hem de bizim iç kısıtlarımızın gereğidir. Fiyat sistemini ne artık devlet uygulayabiliyor, ne de çiftçiye bir faydası oluyor. Çiftçinin inisiyatif kullanması lazım. Yani piyasaya bakması lazım, neler olup bitiyor "Devlet nasıl olsa veriyor filan" olmaması gerekir. Sovyetler Birliği bunun için batmıştır. Çiftçinin insiyatifi alması lazım, onun yerine bunu üretmeye karar vermesi gerekir. Ancak bu şekilde ileri gider. Bunun için de arkasında çok güçlü bir örgütün olması lazım.

Bu dileklerle, örgütleşmede başarı dileklerimle, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

III.GAP BÖLGESİ KIRSAL KALKINMASINDA KOOPERATİFÇİLİK VE DİĞER ÖRGÜTLENME MODELLERİ ATÖLYE ÇALIŞMASI

III.1. ATÖLYE ÇALIŞMASI YÖNTEMİ

50 kişinin üzerinde uzmanın katıldığı atölye toplantısı, iki aşamalı olarak sürdürülmüştür. İlk aşama tüm katılımcıların ortak çalışmasıyla, ikinci aşama ise "Politikalar ve Destekleme Araçları – Devletin Yaklaşımı" ile "Örgütlenme Sorunları ve Modeller" konularında iki ayrı grup çalışması şeklinde tamamlanmıştır.

Çalışmalar, ortak yönelmeyi belirlemek üzere katılımcılığa ve diyolağa dayalı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada, "durum analizi" yapılarak sorunlar belirlenmiş, ikinci aşamada ise vizyon, hedef ve faaliyetlerden oluşan stratejik çerçeve belirlenmiştir.

III.2. ÇALIŞMA GRUPLARINCA ÜRETİLEN STRATEJİ DÖKÜMANI

1. GRUP

POLİTİKALAR VE DESTEKLEME ARAÇLARI-DEVLETİN YAKLAŞIMI

VİZYON:
DEVLET DİĞER KALKINMA ARAÇLARININ YANISIRA DEMOKRATİK KOOPERATİFÇİLİĞİ DE KALKINMA ARACI OLARAK KABUL ETMELİ VE ÖNCELİKLE DESTEKLEMELİDİR.

1. **HEDEF:** ÖRGÜTLENME KONUSUNDA BİLİNÇSİZLİĞİ GİDERECEK EĞİTİM FAALİYETİ

1.1 **FAALİYET:** ÖRGÜTLERİN AMACA UYGUN ÇALIŞMASINI SAĞLAYACAK YÖNETİCİ VE ÜYELERİN EĞİTİMİ

1.2 **FAALİYET:** ÖRGÜTLENMEMİŞ OLANLARIN EĞİTİLEREK ÖRGÜTLENME BİLİNCİNİN YARATILMASI

1.3 **FAALİYET:** KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLE BİRLİKTE ÖRGÜN VE YAYGIN EĞİTİM KURUMLARININ OLANAKLARINDAN YARARLANMAK

2.HEDEF: ANAYASAMIZIN 171. MADDESİNE "DEVLET KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞTİRİLMESİNİ ÖNCELİKLE DESTEKLER" İBARESİ EKLENMELİDİR

2.1. FAALİYET: BAŞTA TMKB OLMAK ÜZERE TÜM KOOPERATİF BİRLİKLERİNİN VE ÜNİVERSİTELER İLE STK'LARIN KAMUOYU OLUŞTURMALARI

3. HEDEF: 1163 NOLU YASANIN DEMOKRATİK İŞLEYİŞ YANI ESAS ALINMAK ÜZERE TÜM KOOPERATİFLERİN DAHİL OLACAĞI TEK YASA İLE ÖRGÜTLENMELERİ TEMİN EDİLMELİDİR.

3.1. FAALİYET: BAŞTA TMKB OLMAK ÜZERE TÜM KOOPERATİF KAMUOYU BİRLİKLERİNİN VE ÜNİVERSİTELERİN TEK BİR YASA ÇIKARTILMASI İLE İLGİLİ KAMUOYU OLUŞTURMALARI

4.HEDEF: DEVLET, KOOPERATİFLERİN FİNANSMAN SORUNLARINI ÇÖZECEK VE DİĞER ÜLKELERDEKİ GİBİ BİR KOOPERATİFLER BANKASI KURULMASI İÇİN GEREKEN ORTAMI SAĞLAMALIDIR.(BU AMAÇLA, İLK AŞAMADA, TKK VE ESKK'LERİNİN OLANAK VE ÖRGÜTLENMELERİNDEN YARARLANILMASI)

4.1. FAALİYET: TMKB GEREKLİ ÖN ÇALIŞMALARI YAPARAK HÜKÜMETE BİR BİR KAMUOYU DESTEĞİ İLE SUNMASI

5.HEDEF: GAP BÖLGESİNDE YÜRÜTÜLMEKTE OLAN ÇOK SEKTÖRLÜ ENTEGRE BÖLGESELKALKINMA PROJESİ İLE UYUMLU OLACAK ŞEKİLDE, ÖRGÜTLÜ KESİM TEMSİCİLERİNDEN OLUŞAN EŞGÜDÜM VE KOORDİNASYONU SAĞLAYACAK VE AYNI ZAMANDA FAALİYETLERİ İZLEYİP DEĞERLENDİREBİLECEK YETKİLİ BİR KURULUN GAP İDARESİ BAŞKANLIĞINDA OLUŞTURULMASI

5.1. FAALİYET: GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI VE TMKB İŞBİRLİĞİNDE BİR YILI İÇİNDE ALTYAPININ HAZIRLANMASI VE BÖLGEDE VAR OLAN ÖRGÜTLERE DUYURULASI

6. HEDEF: KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİ TEK BAKANLIK TARAFINDAN DÜZENLENMELİDİR

6.1 FAALİYET: GEREKEN KAMUOYU OLUŞTURMA FAALİYETİ TMKB KOORDİNASYONUNDA EN KISA SÜREDE YAPILACAKTIR

II. GRUP ÖRGÜTLENME SORUNLARI VE MODELLER

VİZYON: İNSAN ODAKLI, KARARLARA VE KAYNAKLARA ERİŞİMİ KOLAYLAŞTIRAN VE GÜÇLENDİREN BİR ÖRGÜTLENME

1.HEDEF: ÖNCELİKLE ÇOK AMAÇLI, DEMOKRATİK KATILIMCI VE ÖZERK KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN KURULMASI

1.1.ALT HEDEF: KOOPERATİF ÖNCESİ ÖRGÜTLENMELER

1.1.1. FAALİYET: BÜTÜN GAP İLLERİNDE PROJE ALANLARINDA DENEME SÜRECİ UYGULANSIN.

1.1.2. FAALİYET: BÜTÜN GAP İLLERİNDE PROJE ALANLARINDA DENEME SÜRECİ UYGULANSIN

1.2.ALT HEDEF: KOOPERATİFLERİN KURULMASI VE MEVCUTLARIN İYİLEŞTİRİLMESİ

1.2.1.FAALİYET: KATILIMCI KIRSAL YAYIM YAKLAŞIMI İLE PROJE HAZIRLAMAK.

1.2.2.FAALİYET:- MEVCUT KOOPERATİFLERİN BİLGİ VE DENEYİMLERİNDEN YARARLANILMASI

1.2.3. FAALİYET: İLETİŞİM ARAÇLARINI KULLANARAK TANITIM FAALİYETLERİNİ YAYGINLAŞTIRMAK.

1.3. ALT HEDEF: MEVCUT ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİ ULUSLAR ARASI ÖRGÜTLENME İLKELERİ VE DEĞERLERİNE UYGUN BİR ŞEKİLDE GELİŞTİRMEK (DEMOKRATİK/KATILIMCI BİR ZEMİN YARATMAK)

1.1.3. **FAALİYET:** MEVCUT KOOPERATİFÇİLİK YASALARINDA GEREKLİ DEĞİŞİKLİKLERİN YAPILMASI

1.1.4. **FAALİYET:** PROJELER İLE ORGANİZASYON GELİŞTİRME, KATILIMCI, ŞEFFAF YAPILARA ULAŞMAK.

2. **HEDEF:** TEK AMAÇLI TARIM KOOPERATİFLERİNİN KURULMASI VE MEVCUTLARININ GELİŞTİRİLMESİ.

2.1. **ALT HEDEF:** ÜRÜN VE ÜRÜN GRUBU BAZINDA UZMANLAŞMIŞ KOOPERATİFLERİN KURULMASI

2.1.1. **FAALİYET:** MEVCUT MEVZUATIN ULUSLAR ARASI KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ VE AB YASAL DÜZENLEMELERE UYUMLU HALE GETİRİLMESİ.

2.2. **ALT HEDEF:** MEVCUT TSK VE TKK'NIN VB.NİN İYİLEŞTİRİLMESİ.

2.2.2. **FAALİYET:** TSK'NIN TESİSLERİNİN ÜRETİCİ TABANINDA YAYGINLAŞTIRILARAK YAPILANDIRILMASI

2.2.3. **FAALİYET:** TKK'NIN KOOPERATİFLERİN MEVDUAT KABUL EDECEK YAPIYA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ.